ISSN 2409-9805

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія

Library Science. Record Studies. Informology

Науковий журнал
Виходить щоквартально
Заснований у лютому 2004 р.

№ 3
2016

Київ – 2016

Наш передплатний індекс: 86544

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО. ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО. ІНФОРМОЛОГІЯ

Журнал індексується в міжнародних базах даних:
Science Index (РІНЦ); Google Scholar; Research Bible; Polish Scholarly Bibliography; BASE

Засновник і видавець – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

Головний редактор – Литвин С.Х.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Литвин С.Х. **–** доктор історичних наук, професор, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ), головний редактор
Петрова Л.Г. **–** доктор педагогічних наук, професор, НАКККіМ, заступник головного редактора
Добровольська В.В. **–** кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, НАКККіМ, відповідальний секретар
Бездрабко В.В. **–** доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв
Боряк Т.Г. **–** кандидат історичних наук, НАКККіМ
Вєдєнєєв Д.В. **–** доктор історичних наук, професор, НАКККіМ
Давидова І.О. **–** доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури
Дубровіна Л.А. **–** доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України
Кобєлєв О.М. **–** доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури
Кулешов С.Г. **–** доктор історичних наук, професор, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства
Кушнаренко Н.М. **–** доктор педагогічних наук, професор, Харківська державна академія культури
Лобузіна К.В. **–** доктор наук із соціальних комунікацій, Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського
Ляхоцький В.П. **–** доктор історичних наук, професор, Державна архівна служба України
Маркова В.А. **–** доктор наук із соціальних комунікацій, Харківська державна академія культури
Мотульський Р.С. **–** доктор педагогічних наук, професор (Білорусь, Мінськ)
Папакін Г.В. **–** доктор історичних наук, професор, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського
Столяров Ю.М. **–** доктор педагогічних наук, професор (Росія, Москва), Науковий центр досліджень книжкової культури РАН
Федотова О.О. **–** доктор історичних наук, НАКККіМ
Швецова-Водка Г.М. **–** доктор історичних наук, професор, Рівненський державний гуманітарний університет
Шемаєва Г.В. **–** доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури

Відповідальний секретар – Добровольська В.В.

Редактор – Будаш Л.П.

Комп'ютерне складання та верстка – Кравченко Т.В.

Редагування англомовних анотацій і транслітерації – Рева Т.С.

Дизайн обкладинки – Саприкін О.А.

Рекомендовано до друку вченою радою НАКККіМ
Протокол № 3 від 27.09.2016 р.

Затверджено:
наказом Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 р. №747
як фахове видання з соціальних комунікацій

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.11.2015 р. №1151,
є фаховим виданням зі спеціальності інформаційна, бібліотечна та архівна справа

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21133-10933ПР від 08.12.2014
Свідоцтво видала Державна реєстраційна служба України

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією.
Посилання на видання обов'язкові.
Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей

Адреса редакції та видавця: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп.15
E-mail: nauka@dakkkim.edu.ua

© Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2016

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія

Науковий журнал	Виходить щоквартально	Заснований у лютому 2004 р.	№ 3 2016 р.

ЗМІСТ

Бібліотекознавство

Копанєва В.О. Наукова бібліотека: від *е*-каталогу до *е*-науки 4

Кунанець Н.Е., Липак Г.І. Консолідація інформаційних ресурсів бібліотек, архівів, музеїв: світовий досвід 11

Кушерський А.М. Становлення американської системи президентських бібліотек 20

Ржеуський А.В., Кунанець Н.Е. Інноватика в бібліотечно-інформаційному обслуговуванні користувачів: за матеріалами соціологічного дослідження 28

Соколов В.Ю. Бібліотеки та читальні комітетів піклування про народну тверезість в Україні наприкінці XIX – на початку XX століття *(продовження)* 34

Документознавство

Удовик В.М. Документальна спадщина португальських президентів: форми організації та забезпечення доступу 50

Леміш Н.О. Діаріуші XVIII століття як джерело дослідження діловодних традицій часів Гетьманщини: документознавчі студії 60

Бриль Ю.О. Документознавча освіта в контексті реформування вищої освіти України 70

Соціальні комунікації

Курбан О.В. Ситуативне планування інформаційно-психологічних процесів у соціальних онлайн мережах 80

Шевчук Ю.С. Реклама в кіно як технологія ціннісного впливу на споживацьку поведінку 86

Демченко І.Л. Місце та значення знаково-символічного простору Євромайдану в сучасній семіосфері українського суспільства 94

Рецензії

Дяченко Н.С. Рецензія на навчальний посібник «Зберігання документів у бібліотеках» Т.О. Долбенко, Ю.І. Горбань 100

Відомості про авторів 102

Вимоги до публікацій 103

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

УДК 021:004.91

В.О. Копанєва

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА: ВІД *Е*-КАТАЛОГУ ДО *Е*-НАУКИ

Мета роботи – *визначення концептуальних засад переходу від розрізнених технологічних модернізацій до системних функціональних і структурних трансформацій наукової бібліотеки та обґрунтування нового напряму її діяльності – формування інформаційно-технологічної інфраструктури е-науки.* ***Методологія*** *дослідження базується на системному аналізі інновацій у бібліотеці. Він потребує її розгляду як складової дослідницької та освітньої інфраструктури науки та дозволяє визначити нові завдання бібліотеки в цифровому середовищі.* ***Наукова новизна*** *роботи полягає в розвитку нової парадигми бібліотекознавства, пов'язаної з розбудовою платформи для інформаційно-насичених наукових досліджень (е-науки), в якій бібліотека, поряд зі збереженням та поширенням публікацій, переходить до повного циклу циркуляції нових знань.* ***Висновки.*** *Вектор розвитку наукової бібліотеки передбачає, насамперед, реалізацію в ній інтегрованого технологічного циклу, що включає створення електронного каталогу, інституційного репозитарію, архіву профільних ресурсів мережі Інтернет, а також системи бібліометричного моніторингу наукових комунікацій. У довгостроковій перспективі стратегія розвитку бібліотеки має бути зорієнтована на заглиблення процесів формування та підтримки інформаційно-технологічної інфраструктури е-науки.*

Ключові слова: *наукова бібліотека, інформатизація, е-наука.*

В.А. Копанева

НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА: ОТ *Е*-КАТАЛОГА К *Е*-НАУКЕ

Цель работы *– определение концептуальных основ перехода от разрозненных технологических модернизаций к системным функциональным и структурным трансформациям научной библиотеки и обоснованию нового направления ее деятельности – формирования информационно-технологической инфраструктуры е-науки.* ***Методология*** *исследования базируется на системном анализе инноваций в библиотеке. Он требует ее рассмотрения как составляющей исследовательской и образовательной инфраструктур науки и позволяет определить новые задачи библиотеки в цифровой среде.* ***Научная новизна*** *работы заключается в развитии новой парадигмы библиотековедения, связанной с выстраиванием платформы для информационно-насыщенных научных исследований (е-науки), в которой библиотека, наряду с сохранением и распространением публикаций, переходит к полному циклу циркуляции новых знаний.* ***Выводы****. Вектор развития научной библиотеки предусматривает, прежде всего, реализацию в ней интегрированного технологического цикла, включающего создание электронного каталога, институционного репозитария, архива профильных ресурсов сети Интернет, а также библиометрической системы мониторинга научных коммуникаций. В долгосрочной перспективе стратегия развития библиотеки должна быть ориентирована на углубление процессов формирования и поддержки информационно-технологической инфраструктуры е-науки.*

Ключевые слова: *научная библиотека, информатизация, е-наука.*

V. Kopanieva

SCIENTIFIC LIBRARY: FROM *E*-CATALOGUE TO *E*-SCIENCE

The goal *of the work is to define the conceptual base of the transition from the disconnected technological upgrades to the systemic functional and structural transformations of the scientific library and to the substantiation of the new direction of its activities – the formation of the information-technological infrastructures*

© *Копанєва В.О.*

*of e-science. **The research methodology** is based on the system analysis of the innovations in the library. It requires its consideration as a component of the research and educational infrastructures of the science and allows defining the new tasks for libraries in the digital environment. **The scientific novelty** of this work lies in the development of a new paradigm of the librarianship associated with the development of a platform for intensive information-based scientific research (e-science), in which the library, along with the preservation and dissemination of publications, moves to the full cycle of the circulation of new knowledge. **Conclusions.** The vector of the development of the scientific library provides, in the first place, the implementation of the integrated technological cycle, including the creation of the electronic catalogue, institutional repositories, archives of the specialized Internet resources, and the bibliometric monitoring system, that monitors scientific communications. In the long-term outlook, the library development strategy must be focused on the deepening the processes of formation and maintaining the information-technological infrastructures of e-science.*

***Keywords:** scientific library, informatization, e-science*

Актуальність теми дослідження. Другу половину XX ст. вважають «золотим часом» для бібліотечної справи та книговидання. Свідченням цього є збільшення протягом 1955-1990 рр. обсягів світової книжкової продукції за кількістю найменувань утричі – з 269 до 842 тис. [1]. Значна увага з боку суспільства приділялася бібліотекам і наприкінці XX – на початку XXI ст. Визначальним у цей період стало інтенсивне освоєння ними інформаційно-комунікаційних технологій. Проблематика використання у бібліотеках комп'ютерної техніки та телекомунікаційних засобів для модернізації їхньої діяльності розглядалася в роботах низки авторів. Про результативність зусиль бібліотек у цьому напряму відзначається в роботі Я. Шрайберга, де стверджується: «сьогодні в світі закладена потужна інформаційно-технологічна та правова основа розвитку бібліотечно-інформаційних технологій на найближчу та віддалену перспективу» [2]. Водночас цим же науковцем констатується: «89% студентів для пошуку потрібної їм інформації відразу ж використовують браузери Інтернету, причому пошукові запити складають, як хто вміє, і лише 2% (всього!) намагаються почати з веб-сайтів бібліотек. При цьому 93% виявляються цілком задоволеними результатом пошуку і не намагаються ще щось знайти, тим більше в бібліотеках (хоча б у онлайновому режимі). Про те, щоб прийти в бібліотеку, взагалі не йдеться» [3].

Подібна тенденція має місце і в Україні: всі загальнодержавні, універсальні обласні та значна частина спеціальних бібліотек створили сайти і представили на них електронні каталоги та певні зібрання повнотекстових документів. Це дає підставу стверджувати, що вітчизняні книгозбірні стали одними з лідерів інформатизації суспільства. Водночас престиж бібліотек, показники їхнього відвідування читачами та книговидача постійно зменшуються, тобто технологічна модернізація не стала гарантією збереження високого статусу, набутого ними впродовж століть.

Причиною виникнення такої ситуації є технократичний підхід до впровадження у бібліотечну практику технологічних інновацій і недостатня увага до теоретико-методологічних проблем, які визначають довгострокову перспективу та стратегію розвитку бібліотек у світі, що стрімко змінюється. Про нагальність визначення магістральних напрямів розвитку бібліотек свідчить поява публікації В. Степанова під красномовною назвою «Библиотека в системе цифровых коммуникаций: стратегия выживания». Наведемо висновок, що в ній міститься: «нинішня ситуація потребує термінової консолідації бібліотечного співтовариства для прийняття рішень, спроможних адаптувати бібліотеки до вимог цифрового середовища. Бібліотечна спільнота може й не вирішувати поставлені завдання. Але обов'язково знайдуться ті, хто це зробить. І завтра вже ті інші будуть визначати вектор розвитку бібліотек. Або тих інституцій, що їх замінять» [4]. Слід погодитися зі змістом наведеної цитати, в якій констатується відставання фундаментальних бібліотекознавчих досліджень від динамічних змін у системі соціальних комунікацій.

Мета дослідження – визначення концептуальних засад переходу від розрізнених технологічних модернізацій до системних, функціональних і структурних трансформацій наукової бібліотеки та започаткування нового напря-

му її діяльності – формування інформаційно-технологічної інфраструктури *е*-науки.

Виклад основного матеріалу. Загальна спрямованість розвитку бібліотеки – освоєння технологій, орієнтованих на знання. Першою з них традиційно вважається діяльність зі створення електронного каталогу та надання користувачам можливості його багатоаспектного використання. Бібліотечна Україна представила в мережі Інтернет значну кількість таких каталогів, однак у функціональному плані вони здебільшого є лише комп'ютерними аналогами карткових. Така обмежена роль відповідає їхнім англомовним назвам: *Machine-Readable Catalogue* (машиночитаний каталог) і *OPAC – Online public access catalog* (онлайновий каталог загального користування). Основною позитивною якістю електронного каталогу є можливість віддаленого замовлення та одержання документів з бібліотечних фондів, яка здебільшого не використовується, хоча саме вона забезпечує економічну ефективність його створення за рахунок зменшення витрат часу користувачів на одержання першоджерел. Найпоширенішими в Україні системами автоматизації бібліотек (ІРБІС, УФД/Бібліотека і *Aleph*) підтримують функції віддаленого замовлення документів і реєстрацію їхньої видачі та повернення. Однак у повному обсязі ці функції реалізуються переважно в бібліотеках, де встановлено систему *Aleph*. Слід наголосити, що саме таке багатоаспектне використання електронного каталогу (з пошуком, замовленням і наданням документів) дозволить говорити про трансформацію традиційної книгозбірні в «бібліотеку без стін» і суттєве підвищення її соціальної ваги.

Другий напрям функціонально-структурної трансформації наукової бібліотеки пов'язаний із започаткуванням формування наприкінці XX ст. зібрань повнотекстових електронних ресурсів, які первісно іменувалися «віртуальними», «електронними», «мережевими», «онлайновими», «цифровими» бібліотеками. Основна перепона на шляху формування в бібліотеках таких зібрань – авторське право, точніше – відсутність у законодавстві чіткого визначення прав книгозбірень щодо зберігання і надання читачам електронних версій друкованих видань у наукових, освітянських і культурологічних цілях. Гострота проблеми авторського справа для бібліотек зменшилась на початку XXI ст. з появою термінів «репозитарій» і «ліцензії *Creative Commons*».

Принципова відмінність репозитарію від електронної бібліотеки полягає в тому, що він є не зібранням будь-яких комп'ютерних файлів, а інтегрованою науково-видавничою та бібліотечно-інформаційною структурою певної інституції (вищого навчального закладу чи наукової установи). Завдяки цьому, питання, пов'язані з авторським правом, не виникають, оскільки визначаються нормативно-методичними документами цієї інституції і, зазвичай, передбачають вільний доступ до текстів публікацій [5, 6]. Позитивну роль для розгортання формування інституційних репозитаріїв відіграла прийнята 2002 р. Будапештська ініціатива відкритого доступу, в якій задекларовано готовність учених і дослідників безоплатно публікувати результати своїх праць у наукових виданнях для їхнього поширення в мережі Інтернет [7]. Сьогодні в світі функціонує близько 4,3 тис. репозитаріїв, з них у нашій державі – 83 [8], створенню яких передували окреслені наукові розвідки, висвітлені в низці публікацій [9, 10].

Наразі інтенсивно розвивається напрям вирішення проблеми авторського права при формуванні повнотекстових зібрань, який полягає у переході від заборонної парадигми класичного авторського права до дозвільної системи поширення знань у глобальному інформаційному просторі з урахуванням некомерційних прав інтелектуальних власників. Цей напрям став можливим завдяки розробці ліцензій *Creative Commons*, які заповнили лакуну, що існувала донедавна між *copyright* і повною свободою дій. Вони, з одного боку, дозволили інформації вільно циркулювати в мережі Інтернет, а з другого – надали авторам гнучкі можливості обмежити використання своїх інтелектуальних надбань у тих межах, які вони вважають потрібними [11]. Поява згаданих ліцензій стала правовим підґрунтям для започаткування формування в бібліотеках архівів науково-інформаційних і суспільно значущих ресурсів мережі Інтернет. Зауважимо, що існує розмаїття підходів до створення нової складової бібліотечного фонду на основі ме-

режевої інформації. Здійснюється її вибіркове збирання, архівування національних сегментів Інтернету, формування архівів веб-ресурсів у рамках обов'язкового примірника документів, спроба збереження суспільно значущої інформації усієї світової мережі, а також створення міжнародних кооперативних архівів [12]. Таким чином, вітчизняним науковим бібліотекам доцільно організувати скоординоване формування профільних зібрань плинних інтернет-ресурсів для їхнього збереження та надання наступним поколінням. Слід додати, що в умовах обмежених фінансових ресурсів на придбання книг безкоштовне завантаження в інтранет-середовище бібліотеки наявних електронних науково-інформаційних ресурсів може бути не лише доповненням, а й альтернативою традиційним джерелам комплектування фондів. У цілому діяльність бібліотеки з архівування, зберігання та використання інтернет-ресурсів слід розглядати як поширення її меморіальної та комунікативної функцій на мережеві джерела інформації для забезпечення на цій основі їхньої єдності з традиційним сегментом документального простору.

Інституційний репозитарій і архів науково-інформаційних ресурсів мережі Інтернет – внутрішні повнотекстові зібрання бібліотеки. Поряд з ними вони мають сприяти організації мережевого доступу своїх користувачів до зовнішніх комерційних науково-інформаційних ресурсів. З урахуванням економічних аспектів, для цього бібліотекам доцільно об'єднуватися в консорціуми, або підключатися до наявних корпоративних систем доступу до світових джерел наукової інформації, які підтримують МОН України і національна та галузеві академії наук.

Наявність у бібліотеці значних обсягів науково-інформаційних ресурсів у електронній формі створює передумови для оперативної підготовки в ній довідкових, оглядово-аналітичних і прогностичних матеріалів. Спектр останніх визначається профілем бібліотеки, для наукових – одними з пріоритетних мають стати матеріали бібліометричного моніторингу та наукометричних досліджень вітчизняного дослідницького середовища. Необхідність об'єктивного оцінювання результативності дослідницької діяльності потребує вибору в якості платформи бібліометричного моніторингу такої системи, що забезпечить максимально повне покриття наукових ресурсів і дозволить отримати статистично достовірну картину стану науки. Сьогодні зазначеним умовам найбільшою мірою відповідає бібліометрична платформа *Google Scholar*, яка обробляє весь світовий науковий документальний потік, за винятком матеріалів з обмеженим доступом. Сервіс *Google Scholar* «Бібліографічні посилання» дозволяє вченим представити результати своїх інтелектуальних напрацювань у вигляді так званих бібліометричних портретів. Останні можна розглядати як візитівки вчених у Інтернеті, інтегратором цих візитівок в українському сегменті Інтернет є інформаційно-аналітична система «Бібліометрика української науки» [13, 14], в якій станом на середину 2016 р. було представлено понад 20 тис. вітчизняних науковців. Аналітичний інструментарій системи надає широкий спектр показників для розкриття галузевої, відомчої та регіональної структури вітчизняної науки і експертного оцінювання результативності дослідницької діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ. Завданням конкретної бібліотеки є організація робіт зі створення бібліометричних портретів науковців і профілів наукових колективів та надання інформації про їхню наявність адміністраторам «Бібліометрики…». При цьому дані для підготовки наукометричних оглядів отримуватимуться в онлайновому режимі з сайта згаданої системи.

Зазвичай про започаткування робіт зі створення бібліометричних портретів показники цитувань праць науковців виявляються незначними. Це пов'язано з їхньою слабкою «видимістю» в світовій системі наукових комунікацій: це зумовлено недостатньою увагою до представлення вітчизняної періодики в світових науково-інформаційних системах. Сьогодні кожен журнал має бути представленим у мережі Інтернет з дотриманням певних вимог, які мають забезпечити його реєстрацію в цих системах. Можна рекомендувати редакціям періодичних видань розпочати зі входження в *Directory of Open Access Journals* (*DOAJ*) – міжнародний мультидисциплінарний каталог журналів, що інтегрує близько 10 тис. журналів відкритого доступу зі 130 країн світу. До цього каталогу може увійти будь-який відкри-

тий рецензований журнал за умови його дотримання критеріїв відбору. Вимоги до включення у згаданий каталог наведено в статті [15], де зазначено, що «як урахування рекомендацій редакторів *DOAJ* загалом, так і безпосереднє включення до каталогу здатне допомогти відкритому рецензованому журналу стати читаним і впізнаваним у науковому світі». Слід додати, що мережеві версії наукових журналів потрібно розглядати виокремленими складовими інституціонального репозитарію вищого навчального закладу чи наукової установи.

Розглянуті концептуальні засади функціонально-структурних трансформацій наукової бібліотеки апробовано в тій чи іншій книгозбірні. Таким чином, їхнє системне викладення має на меті прискорити поширення таких трансформацій у коротко- та середньостроковій перспективі (5-10 років) у повному обсязі – це необхідна умова не лише розвитку, а й навіть виживання бібліотеки в суспільстві знань. Однак ця умова не є достатньою – конче потрібні ґрунтовні дослідження щодо місії, місця та ролі наукової бібліотеки в майбутньому. Серед розвідок, спрямованих на віддалену перспективу, слід відзначити роботи, пов'язані з визначенням ролі бібліотек в інформаційному забезпеченні *e*-науки. Зважаючи на те, що кількість публікацій українських фахівців у цьому напрямі поки що незначна, слід відзначити статтю львівських дослідників, у якій запропонована модель задоволення інформаційних потреб науковців на платформі електронної науки та наголошується на необхідності активації зусиль бібліотек зі створення інституціональних репозитаріїв [16].

Ґрунтовними також є розвідки Д. Соловяненка, присвячені комплексному аналізу нової парадигми бібліотекознавства, яка пов'язана з розбудовою глобальної високотехнологічної платформи для інформаційно-насичених наукових досліджень (*e*-науки (*e-science*) або кіберінфраструктури). Принциповим для концепції *e*-науки є те, що вона повинна розглядатися як соціотехнічна система, що має як технічну, так і соціальну складові. Перша з них спрямована на забезпечення ефективного використання можливостей обчислювальних та комунікаційних інструментів: першою чергою, грідмереж, друга – на підтримку інформаційно-технологічної інфраструктури *e*-науки. Технічну складову можна розглядати «двигуном» *e*-науки, а інформаційно-технологічну (цифрові дані) – її «паливом». Наукова бібліотека не може залишатись осторонь процесів формування *e*-науки, їй слід визначитися: «чи прагне вона залишитись елементом традиційної інфраструктури наукових комунікацій, зайнятим у інформаційному забезпеченні локальної наукової спільноти, чи має намір стати ланкою нової цифрової інфраструктури глобальних комунікацій учених, стрижнем, здатним виступати базисом у процесах транскордонного міждисциплінарного транзиту знань?» [17].

Підтримка інфраструктури наукової діяльності була місією бібліотеки ще до часів винайдення книгодрукування, це завдання актуальне і сьогодні (при тому, що її роль більш широка і визначається на рівні загальних процесів транзиту знань у суспільстві). У цій ролі позиції бібліотеки як соціального інституту є сильними як ніколи: бібліотека, зберігаючи свій інституційний ідентитет, з допоміжної агенції перетворюється на рівноправного партнера, навіть координатора академічного процесу. Долучаючись до ранніх фаз реалізації досліджень, наукова бібліотека фактично переходить від підтримки збереження та поширення публікацій до повного циклу циркуляції знань [17].

Прикладом успішної участі книгозбірні на ранніх стадіях наукових досліджень можна розглядати проект *arXiv.org* бібліотеки Корнельського університету, яка створила та підтримує архів нерецензованих *e*-публікацій [18]. Його популярність зумовлена оперативністю інформування наукової спільноти про отриманий дослідником результат, який має статус первинних даних, що можуть уточнюватися. В Україні наукові бібліотеки не надають належної уваги комплектуванню та збереженню для наступних поколінь матеріалів, які, відповідно до чинних нормативних документів, не враховуються при захистах дисертаційних робіт. Позитивний досвід проекту *arXiv.org* свідчить, що таку практику доцільно переглянути й забезпечити формування архівів «сірої» наукової літератури.

Підбиваючи підсумки, слід відмітити, що упродовж останніх кількох десятиліть світове наукове середовище докорінно змінилося. Соціальний інститут наукової бібліотеки також зазнав істотних трансформацій – з

ортодоксально-консервативної установи вона стала одним із лідерів інформатизації суспільства. Знаходить у неї підтримку і парадигма побудови суспільства знань, зокрема, концепція *е*-науки. Бібліотекарі, які зацікавлені у залученні до розбудови *е*-науки, з їхньою сьогоднішньою кваліфікацією та можливостями можуть відіграти важливу, або навіть ключову роль у процесах створення та підтримки інформаційної інфраструктури центрів даних. Готовність і здатність бібліотеки до занурення у загальнонаукові процеси обміну знаннями, дослідницьку та освітню інфраструктуру *е*-науки дозволить бібліотеці зайняти чільне місце в суспільстві знань.

Наукова новизна роботи полягає в системному аналізі інновацій у бібліотеці та розвитку нової парадигми бібліотекознавства, пов'язаної з розбудовою платформи для інформаційно-насичених наукових досліджень (*е*-науки), в якій бібліотека, поряд зі збереженням та поширенням публікацій, переходить до підтримки повного циклу генерації та циркуляції нових знань.

Висновки.

1. У коротко- та середньостроковій перспективі вектор розвитку наукової бібліотеки слід спрямувати на перехід від розрізнених технологічних інновацій до системних функціонально-структурних трансформацій, що мають забезпечити: повнотекстове розширення електронного каталогу; створення інституційного репозитарію; архівування профільних ресурсів мережі Інтернет; бібліометричний моніторинг наукових комунікацій; підготовку оглядово-аналітичних і прогностичних матеріалів.

2. У довгостроковій перспективі стратегія розвитку наукової бібліотеки має бути зорієнтована на розширення сфери її діяльності та заглиблення у глобальні процеси обміну знаннями, зокрема новітні процеси формування та підтримки інформаційно-технологічної інфраструктури *е*-науки. Ураховуючи актуальність і новизну цієї проблематики для бібліотек, вбачається доцільним активізувати дослідження з бібліотекознавства *е*-науки.

Використані джерела

1. Соколов А.В. Миражи. Россия. 2045. Библиофутурологическая лекция [текст] / А.В. Соколов // Науч. и техн. б-ки. – 2015. – 10. – С. 53-66.

2. Шрайберг Я.Л. Первое десятилетие информационного века: влияние информационно-электронной среды на роль и позицию библиотек в развивающемся обществе : ежегод. докл. конф. «Крым», 2010 г. [текст] / Я.Л. Шрайберг. – Судак; М. : ГПНТБ России, 2010. – 59 с.

3. Шрайберг Я.Л. Библиотеки и интернет: единство и борьба противоположностей и загадочные перспективы в изменяющейся социокультурной и информационной среде : ежегод. докл. конф. «Крым», 2014 г. [текст] / Я.Л. Шрайберг. – М. : ГПНТБ России, 2014. – 64 с.

4. Степанов В.К. Библиотека в системе цифровых коммуникаций: стратегия выживания [Электронный ресурс] / В.К. Степанов // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса : тр. Междунар. конф. «Крым-2012», Судак, Украина, 4-8 июня 2012 г. – Режим доступа: http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2012/disk/144.pdf (дата обращения 20.07.2016).

5. Жабін А.І. Технологічні трансформації в бібліотеці: від бібліографування до наукометрії [текст] / А.І. Жабін // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. – 2015. – Вип. 41. – С. 346-360.

6. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження : монографія / Л.Й. Костенко, О.І. Жабін, Є.О. Копанєва, Т.В. Симоненко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2014. – 173 с.

7. Budapest Open Access Initiative [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.budapestopenaccessinitiative.org/ (01.07.2016). – Title from the screen.

8. Registry of Open Access Repositories [Electronic resource]. – Mode of access: http://roar.eprints.org/ (01.07.2016). – Title from the screen.

9. Копанєва В. «Відкритий контент» в інтернеті: становлення, проекти, правові засади [текст] / В. Копанєва // Бібл. вісн. – 2007. – № 3. – С. 3-8.

10. Ярошенко Т. Зелений шлях відкритого доступу. Репозитарії та їх роль у науковій комунікації: перші двадцять років [текст] / Т.°Ярошенко // Бібл. вісн. – 2011. – № 1. – С. 3-10.

11. Creative Commons [Electronic resource]. – Way of access: URL: http://creativecommons.org/ (01.07.2016). – Title from the screen.

12. Копанєва В. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : [монографія] / В. Копанєва; НАН України; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2009. – 198°с.

13. Бібліометрика української науки [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/bpnu/ (дата звернення: 20.07.2016).

14. Бібліометрика української науки: інформаційно-аналітична система / Л. Костенко, О. Жабін, О. Кузнєцов, Є. Кухарчук, Т. Симоненко // Бібл. вісн. – 2014. – № 4. – С. 8-12.

15. Кучма°І.Л. Рекомендації щодо включення наукових журналів відкритого доступу до каталогу DOAJ / І.Л. Кучма, С.А. Назаровець // Вісник Національної академії наук України. – 2016. – № 6. – С. 86-91.

16. Колесникова Т.О. Сучасна бібліотека ВНЗ: моделі розвитку в умовах інформатизації / Т.О. Колеснікова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 4. – С. 57-62.

17. Соловяненко Д. Академічні бібліотеки у новому соціотехнічному вимірі: Частина четверта. Сучасний рівень дискурсу академічного бібліотекознавства та поступ *e*-науки / Д. Соловяненко // Бібл. вісн. – 2011. – № 1. – С. 8-24.

18. arXiv.org [Electronic resource]. – Way of access: URL: http://arxiv.org/ (01.07.2016). – Title from the screen.

References

1. Sokolov, A. V. (2015). Mirages. Russia. 2045. Bibliotecologia lecture. Nauchnyie i tehnicheskie biblioteki, 10, 53-66 [in Russian].

2. Shrayberg, Y. L. (2010). The first decade of the information age: the impact of information and digital environment on the role and position of libraries in a developing society: Annual report of the International Conference «Crimea-2010». Moscow: GPNTB [in Russian].

3. Shrayberg, Y. L. (2014). Libraries and the Internet: the unity and struggle of opposites and mysterious prospects in a changing socio-cultural and information environment: Annual report of the International Conference «Crimea-2014». Moscow: GPNTB [in Russian].

4. Stepanov, V.K. (2012). Library in the system of digital communications: a survival strategy. Library and information resources in modern world of science, culture, education and business: Proceedings of the International Conference «Crimea-2012». Retrieved from: http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2012/disk/144.pdf [in Russian].

5. Zhabin A.I. (2015). Technological transformation in the library: bibliography of scientometrics. Naukovi pratsi Natsional'noyi biblioteky Ukrayiny imeni V. I. Vernads'koho, 41, 346-360 [in Ukrainian].

6. Kostenko, L.I., & Zhabin, A.I., & Kopaneva, E.A., & Symonenko, T. V. (2014). Scientific periodicals of Ukraine and bibliometrics research. Kiev: NBUV [in Ukrainian].

7. Budapest Open Access Initiative. (2002). Retrieved from: http://www.budapestopenaccessinitiative.org/ [in Hungary].

8. Registry of Open Access Repositories. (2016). Retrieved from: http://roar.eprints.org/ [in United Kingdom].

9. Kopaneva., V. (2007). «Open content» on the Internet: development, projects, legal framework. Bibliotechnyy visnyk, 3, 3-8 [in Ukrainian].

10. Yaroshenko, T. (2011). The green way of open access. Repositories and their role in scientific communication: the first twenty years. Bibliotechnyy visnyk, 1, 3-10 [in Ukrainian].

11. Creative Commons. (2002). Retrieved from: http://creativecommons.org/ [in United States].

12. Kopaneva, V. (2009). Library as a center of preservation of information resources of the Internet. Kiev: NBUV [in Ukrainian].

13. Bibliometrics ukrainian science. (2012). Retrieved from: http://nbuviap.gov.ua/bpnu/ [in Ukrainian].

14. Kostenko, L., & Kuznetsov A., & Zhabin, A., & Kukharchuk, E., & Symonenko, T. V. (2014). Bibliometrics ukrainian science: information-analytical system. Bibliotechnyy visnyk, 4, 8-12 [in Ukrainian].

15. Kuchma, I. L., & Nazaronets, S. A. (2016). Recommendations for the inclusion of scientific journals open access DOAJ directory. Visnyk Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny, 6, 86-91 [in Ukrainian].

16. Kolesnikova, T. O. (2009). The modern university library: a model of development in the conditions of Informatization. Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiya, 4, 57-62 [in Ukrainian].

17. Solovyanenko, D. (2011). Academic libraries in the new socoteco dimension: Part four. The current level of discourse of the academic library studies and the promotion of e-science. Бібліотечний вісник, 1, 8-24 [in Ukrainian].

18. arXiv.org. (2016). Retrieved from: http://arxiv.org/ [in English].

УДК 02:004:316.77

Н.Е. Кунанець, Г.І. Липак

КОНСОЛІДАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕК, АРХІВІВ, МУЗЕЇВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Мета роботи. *Дослідження ставить за мету вивчення можливостей консолідації інформаційних ресурсів бібліотек, архівів і музеїв в умовах інформаційного суспільства.* ***Методологію*** *дослідження становлять порівняльно-історичний та компаративний методи, які дозволяють шляхом порівняння виявити загальне й особливе у досвіді об'єднання інформаційних ресурсів бібліотек, архівів, музеїв, а також причини подібностей і розходжень у створенні метаданих, зміни, що відбулися в процесі еволюції способів опрацювання інформації; визначити тенденції розвитку досліджуваних об'єктів.* ***Наукова новизна*** *полягає у комплексному аналізі існуючих світових тенденцій у сфері консолідації історичних та меморологічних інформаційних ресурсів бібліотек, архівів, музеїв та їхньої аплікації на соціокомунікаційне середовище «розумного міста».* ***Висновки****. Консолідація інформаційних ресурсів міських бібліотек, архівів та музеїв сприятиме формуванню єдиного соціокомунікаційного інформаційного простору, що відображатиме ментальну й історичну особливість кожного окремого міста, сприятиме підвищенню якості інформаційного обслуговування населення, розвиватиме туристичну привабливість регіону, відповідатиме сучасним запитам суспільства, базованого на знаннях.*

Ключові слова: *інформаційні ресурси, бібліотека, архів, музей, соціокомунікаційне середовище, «розумне місто», консолідовані інформаційні ресурси.*

Н.Э. Кунанец, Г.И. Липак

КОНСОЛИДАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ БИБЛИОТЕК, АРХИВОВ, МУЗЕЕВ: МИРОВОЙ ОПЫТ

Цель работы. *Исследование ставит целью изучение возможностей интеграции информационных ресурсов библиотек, архивов и музеев в условиях информационного общества.* ***Методологию*** *составляют сравнительно-исторические и компаративные методы, которые позволяют путем сравнения обнаружить общее и особенное в опыте объединения информационных ресурсов библиотек, архивов, музеев, а также причины похожести и расхождений в формировании метаданых, изменения, которые состоялись в процессе эволюции способов обработки информации; определить тенденции развития исследуемых объектов.* ***Научная новизна*** *заключается в комплексном анализе существующих мировых тенденций в сфере консолидации исторических и меморологических информационных ресурсов библиотек, архивов, музеев и их аппликации на социокоммуникационную среду «умного города».* ***Выводы.*** *Консолидация информационных ресурсов городских библиотек, архивов и музеев будет способствовать формированию единого социокоммуникационного информационного пространства, которое будет отображать ментальную и историческую особенность каждого отдельного города, способствовать повышению качества информационного обслуживания населения, будет развивать туристическую привлекательность региона, отвечать современным запросам общества, базированного на знаниях.*

Ключевые слова: *информационные ресурсы, библиотека, архив, музей, «умный город», консолидированные информационные ресурсы.*

© Кунанець Н.Е., Липак Г.І.

N. Kunanec, H. Lypak

CONSOLIDATION OF INFORMATION RESOURCES OF LIBRARIES, ARCHIVES, MUSEUMS: THE WORLD EXPERIENCE

The purpose of the work. The research has the aim to explore the integration possibilities of information resources of libraries, archives and museums in a information society. Methodology of the research constitutes the comparative-historical and the comparative methods that allow to detect general and specific in experience with association of resources libraries, archives, museums, and the reasons for these similarities and differences, changes which took part in the process of the evolution ways of processing information; identify the trends in the development of research objects. Scientific innovation is the deep analysis of current global trends in the consolidation sphere of historical and memorolohical information resources of libraries, archives, museums and their application in socio-cultural environment the "smart city". Conclusions. Consolidation of information resources of city libraries, archives and museums contribute to the formation of a single socio-cultural information space, which will reflect the mental and historical features of each city, will improve the quality of information services to the population, will develop the attractiveness of the region, will meet modern demands of society based on knowledge.

Keywords: *information resources, library, archive, museum, "smart city", consolidated information resources.*

Актуальність теми дослідження. Формування комфортного інформативно насиченого міського соціокомунікаційного середовища, яке створюється в рамках проекту «Розумне місто», потребує удосконалення інформаційно-технологічного базису для забезпечення унікальності та специфічності інформаційного простору кожного окремого міста. Таке соціокомунікаційне середовище покликане надавати мешканцям і туристам зручні інформаційно-технологічні інструменти для задоволення їхніх інформаційних і комунікативних потреб, передусім соціально-орієнтованого характеру.

Основу формування якісного соціокомунікаційного середовища сучасного міста, яке б відображало його ментальну специфіку, мають скласти, в першу чергу, установи соціальної пам'яті (бібліотеки, архіви, музеї), а також місцеві засоби масової інформації.

В умовах цифрового довкілля співпраця бібліотек, архівів і музеїв повинна розвиватися для підтримки, створення і збереження нових форм комунікації та нової «цифрової матеріальної культури»[17].

Мета дослідження – розроблення методології підвищення ефективності інформаційного забезпечення міських мешканців і гостей міста шляхом створення консолідованого інформаційного ресурсу, який віртуально об'єднував би інформаційні ресурси бібліотек, музеїв та архівів, що працюють у місті. Дослідження спрямоване на комплексний аналіз світового досвіду об'єднання інформаційних ресурсів бібліотек, музеїв, архівів, витоків, переваг і недоліків такої інтеграції з метою подальшої роботи над розробленням методологічних засад формування соціокомунікаційного простору міста, що базується на консолідованому інформаційному ресурсі вказаних установ.

Виклад основного матеріалу. Питанням співпраці бібліотек, архівів та музеїв присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних науковців; на цю тематику проводяться конференції та наукові дослідження. Наприклад, у праці М. Хедстром [14] проаналізовано історичний розвиток бібліотек, архівів, музеїв і показано їхні ключові спільні риси в створенні та підтримці суспільних знань, що уможливили свого часу розвиток Ренесансу, Просвітництва, науково-технічної революції, а в час стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій набули нового значення і втілення. На вітчизняних теренах над питаннями розширення доступу до ресурсів бібліотек, музеїв та архівів працювали С. Шемаєв [41; 42], І. Довгалюк [34], В. Петрович, Ф. Рябчикова [39], М. Кузнецова [38], С. Клочок [36], С. Денисенко [33] та ін.

Як установи соціальної та культурної пам'яті, що еволюціонують окремо, бібліотеки, архіви і музеї були осмислені впродовж

XVIII ст. Проте в структури державного значення, які об'єднувалися у професійні спілки, вони перетворилися лише наприкінці XIX – на початку XX ст. До прикладу, Американська бібліотечна асоціація була організована 1876 р.; Американська асоціація музеїв 1906 р.; а Товариство американських архівістів 1936 р. [3].

Ідеї об'єднання бібліотек, музеїв, архівів далеко не нові, а швидше навпаки, є поверненням до витоків їхнього функціонування, оскільки сучасні бібліотеки, беручи активну участь у створенні та розповсюдженні електронних документів, повертаються до стародавньої та середньовічної моделі бібліотеки як місця і виробництва, і збереження [11] інформаційних ресурсів.

У сучасній світовій практиці використовуються кілька варіантів і методологічних принципів для створення об'єднаних ресурсів бібліотек, музеїв, архівів. Англомовний світ схильний називати такий ресурс LAM (від Library, Archives, Museums), німецькомовна спільнота – BAM (від Bibliotheken, Archiven, Museen), італійською мовою зазначений ресурс отримав назву MAB (від Musei, Archivi, Biblioteche) тощо. Ми ж надалі будемо послуговуватися українським акронімом БАМ (бібліотеки, архіви, музеї).

Можливість зібрання і класифікації різнорідних інформаційних джерел та надання широкого доступу до них кожному охочому розглядав у своїх працях відомий бельгійський бібліограф Поль Отле (P. Otlet, 1868-1944) [26].

Ґрунтовне дослідження доцільності та сучасних тенденцій співпраці бібліотек, архівів та музеїв було проведене за підтримки і фінансування Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ IFLA (International Federation of Library Assotiations) з 2004 по 2008 р. Його результати представлені у звіті «Публічні бібліотеки, музеї та архіви: тенденції у співпраці та кооперації», в якому відзначено: «…вони підтримують і зміцнюють можливості безперервного навчання, збереження спадщини громад, а також захист і забезпечення доступу до інформації» [29].

Н. Аллен [1] та Х. Гібсон [10] вважають, що партнерства між установами пам'яті на різних рівнях – від невеликих разових програм до довгострокових амбітних проектів – мають значні переваги, які продемонстровані на прикладі співпраці бібліотек, архівів, музеїв Англії та США. Разом з тим, Р. Мартін [23] не погоджується з цією думкою і зазначає, що музеї та архіви мають суттєві відмінності, порівняно з бібліотеками, у ставленні до організації доступу до своїх колекцій та їхнього використання, тому їхнє співробітництво не є симбіозом і не повинне мати характер «паразитарних взаємовідносин».

Перспективи реалізації проектів із об'єднання інформаційних ресурсів бібліотек, архівів, музеїв (далі – БАМ) постали разом із розвитком інформаційних технологій, що сприяють еволюції методів опрацювання інформації. Саме в електронному просторі, на думку А. Ярров, Б. Клаб, Дж-Л. Драпер [29], Л. Демпсі [5], зникають відмінності між інформаційними ресурсами цих установ, посилюються процеси конвергенції, відбувається переплетіння їхніх основних функцій.

Проблеми, що потребують вирішення при реалізації проектів БАМ, окреслив ще 2000 р. Л. Демпсі: формування системи ефективного інформаційного обслуговування користувача; забезпечення принципово нового підходу до формування інформаційних ресурсів з урахуванням непередбачуваних і наявних ситуацій; потреба створення інституційних установ для забезпечення процесів надання стабільних інформаційних послуг [5].

Девід М. Леві [18] розкриває відмінності між традиційним поняттям *документ* і його сенсом в еру інформаційних технологій: з'являються ширші можливості для консолідації інформації шляхом створення та опрацювання електронних документів. Майкл Дж. Паулюс-молодший використовує поняття *запис* як альтернативу поняттям *стаття, книга, документ:* як і книга, запис розуміється як матеріальне середовище, яке передає повідомлення в просторі та часі, але в електронних ресурсах формальні відмінності між книгами і записами стає все важче підтримувати. Аналізуючи життєві цикли бібліотечної та архівної інформації, автор аналізує спільні етапи життєвого циклу електронних записів: створення, поширення і використання, зберігання і технічне опрацювання, архівне збереження [27].

Марлен Манов досліджує природу електронних об'єктів і способів їхнього створення, які змінюють передачу культурної та історичної пам'яті [22]. Основною проблемою стає збереження нестійких електронних даних – і в цьому бібліотека майбутнього все більше уподібнюється архіву. Мануель Кастельс вбачає подібність між архівами та музеями, вважаючи останні архівами подій з людського життя, що були чи будуть пережиті [4]. Юлія Демченко [32] та Сергій Шемаєв [42] зосереджують увагу на музейній функції бібліотек.

При дослідженні співпраці бібліотек, архівів і музеїв значна увага приділяється: вивченню інформаційних потреб користувачів цих установ; шляхом підвищення відповідальності інформаційних працівників; удосконалення освітніх програм для підготовки фахівців інформаційної галузі [24].

Ще в липні 1988 р. на 29 конференції Секції рукописів та рідкісних книг (RBMS – Rare Books and Manuscripts Section), що проходила в Нью-Орлеані, розглядалося питання подальшої долі спеціальних бібліотечних колекцій як «музеїв книги» у контексті змін, що відбуваються із ними в інформаційному суспільстві.

Конференція ELAG (European Library Automation Group), що проходила в Парижі 2000 р. під назвою «Конвергенція архівів, бібліотек, музеїв», присвячувалася проблемам консолідації їхніх фондів. За оцінками експертів [28], найважливішим результатом конференції стало розроблення методологічних засад до організації оцифрування об'єктів, які зберігаються у цих установах.

У 2003 р. тривала співпраця Американської бібліотечної асоціації (ALA – American Library Association) та Товариства американських архівістів (SAA – Society of American Archivists) була розширена за рахунок долучення Американської асоціації музеїв (AAM – American Association of Museums).

Ролі установ культурної спадщини в процесах консолідації інформаційних ресурсів обговорювалися на зустрічах їхніх представників у липні 2004 р. в Нью-Йоркській публічній бібліотеці та на конференції «Вибори та виклики» в Науково-дослідному центрі Бенсона Форда в Дірборн, штат Мічиган, у жовтні того ж року [7].

На конференції «Бібліотеки, архіви, музеї: три складові, один великий проект», що проводилася 2005 р. об'єднанням RLG (The Research Library Group – некомерційна організація, що об'єднує понад 150 наукових бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури), та «Бібліотеки, архіви та музеї в XXI столітті: спільні місії, об'єднання у майбутньому», організованій секцією RBMS у червні 2006 р. [30], було зосереджено увагу на необхідності розроблення інструментальних засобів і технологій для федеративного пошуку та створення корпоративних каталогів.

IFLA 2008 р. започаткувала дискусії на найвищому рівні з іншими міжнародними професійними асоціаціями, такими, як: ICA – The International Council of Archives (архіви), ICOM – The International Council of Museums (музеї), ICOMS – The International Council of monuments & sites (пам'ятники і сайти), CCAAA – Coordinating Council of Audiovisual Archives Associations (аудіовізуальні архіви). Ці міжнародні професійні асоціації вирішують аналогічні проблеми, тому було створено робочу групу, яка 2009 р. отримала назву LAMMS (Libraries, Archives, Museums, Monuments & Sites). На групу покладалося завдання розроблення методологічних засад консолідації інформаційних ресурсів бібліотек, архівів, музеїв [19].

На багатьох конференціях IFLA обговорювалися питання розподілу завдань і обов'язків, ризиків і переваг такої співпраці, умови успішності проектів та підвищення ефективності процесів із формування об'єднаних ресурсів [13].

З 2011 р. набуло актуальності дослідження об'єднання культурних установ в азійських країнах. Під егідою IFLA в Делі була проведена перша міжнародна конференція ICLAM 2011 «Зближення архівів, бібліотек і музеїв», на якій розглядалися питання розширення прав і можливостей користувачів за допомогою інформаційних технологій [16], і наголошувалося на важливості співпраці бібліотек, архівів, музеїв як інститутів пам'яті.

У Великій Британії аналогічна діяльність координувалася Радою музеїв, бібліотек і архівів (MLA – Museums, Libraries and Archives Council), яка розглядала питання об'єднання ресурсів бібліотек, музеїв та архівів у контексті

організації безперервної освіти населення та формувала пропозиції з цих питань для уряду. Її діяльність фінансувалася відділом культури, ЗМІ та спорту (Arts Council England press office) до 2012 р., а потім функції MLA були передані Раді мистецтв та національних архівів (Arts Council and The National Archives) [25].

Для обговорення ролі інформаційних технологій у процесах надання зручного доступу до об'єктів культурної спадщини, робочою групою IFLA з конвергенції (IFLA Convergence Work Group) 2012 р. було проведено конференцію в Гельсінки (Фінляндія). На конференції здійснювався пошук найраціональніших шляхів збереження національного надбання із фондів бібліотек, музеїв та архівів різних країн, наголошувалося на необхідності досягнення балансу між формуванням інформаційних ресурсів, що мають регіональне та міжнародне значення [15].

У 2014 р. IFLA провела масштабну конференцію в Турині (Італія) на тему «Теорія і дослідження збіжності професійної ідентичності в установах культурної спадщини (бібліотеках, музеях та архівах) за межами технології». Було підбито підсумки започаткованої 2011 р. ініціативи Італійської бібліотечної асоціації (AIB), Італійської асоціації національних архівів (ANAI) та Міжнародної ради музеїв (ICOM Italia) під назвою «Музеї, архіви, бібліотеки» (MAB – Musei, Archivi, Biblioteche) [21]. Мета проекту – вивчення перспектив співпраці фахівців архівів, бібліотек, музеїв із формування консолідованих інформаційних ресурсів. Зокрема, регіональна група у Тоскані (Італія), створена у жовтні 2012 р. під назвою MAB Toscana, розгорнула роботу за трьома напрямами проекту: навчання із загальних тем працівників музеїв, архівів, бібліотек; формування пілотних проектів для співпраці; спільне використання описових мов і метаданих. На зборах членів Організації італійських прихильників бібліотечного формату MARC (GUMARC21) [12] у жовтні 2015 р. робоча група MAB Toscana поділилася досвідом і запропонувала на розгляд громадськості власні напрацювання на тему «Музеї – архіви – бібліотеки: як інтегрувати?»

Своїми здобутками з об'єднання інформаційних ресурсів бібліотек, архівів, музеїв на прикладі п'яти установ, що практикують таку співпрацю, поділилися Венді М. Дафф з колегами [9]. Ними було обрано дві установи в Канаді і три в Новій Зеландії як платформи для проведення дослідження: Канадський Центр Архітектури в Монреалі, Цифрова бібліотека Тейлорів в Університеті Калгарі в Альберті, Новозеландський музей, Національна Бібліотека Нової Зеландії, Архіви Нової Зеландії. Аналіз проводився міждисциплінарною командою дослідників Університету Торонто в 2009-2012 рр. Дослідники відзначили, що об'єднавчі процеси приводять до повторного осмислення колекцій установ пам'яті. Найважчими для узгодження виявилися два фундаментально різні підходи до формулювання основних функціональних завдань установ: архіви традиційно заклопотані безпекою, конфіденційністю і захистом одиниць зберігання, а бібліотеки займаються оптимізацією доступу до своїх інформаційних ресурсів.

У світі активно розвивається низка аналогічних проектів, серед яких німецький портал BAM [2], що переріс у Німецьку цифрову бібліотеку [6]; європейська цифрова бібліотека Europeana [8]; спільний проект бібліотек, архівів та музеїв Литви «Литовська культурна спадщина в цифровому середовищі» [20]; електронна бібліотека «Научное наследие России» [43] та ін.

В Україні в питанні створення єдиного інформаційного простору шляхом об'єднання бібліотечних, архівних та музейних ресурсів помітний певний поступ як на державному, так і регіональному рівнях: розпочато створення електронної бібліотеки «Культура України» [35]; розроблено низку регіональних інформаційних ресурсів, зокрема портал «Уся культура і мистецтво Таврії на одному порталі» [40]; створено консорціум «Історична Волинь», до якого ввійшли Хмельницька, Тернопільська, Житомирська, Волинська ОУНБ, обласні музеї й архіви [37]; активною є участь соціальних інститутів у таких Вікі-проектах, як БоГеМА (Бібліотеки, Галереї, Музеї, Архіви) [31].

Наукова новизна полягає у комплексному аналізі існуючих світових тенденцій щодо консолідації інформаційних ресурсів бібліотек, архівів, музеїв та їхні аплікації на соціокомунікаційне середовище сучасного міста, оскільки, як свідчить зарубіжний досвід, розвиток міського

середовища стає дедалі залежним від наявності та якості «м'якого домену», тобто якості знань, культурно-соціальної інфраструктури, всього того, що називають інтелектуальним і соціальним капіталом. Дане дослідження спрямоване на виявлення можливостей формування соціокомунікаційного середовища міста майбутнього («розумного міста»), заснованого на консолідації інформаційних ресурсів місцевих установ пам'яті (бібліотек, архівів, музеїв). При цьому враховується унікальність соціокомунікаційного середовища кожного окремого міста. Досі подібні проекти розроблялися в глобальному контексті, мали на меті розширення доступу до колекцій необмеженого числа користувачів і не враховували місцевого історично-ментального контексту об'єднуваних ресурсів**.**

Висновки. Питання співробітництва бібліотек-архівів-музеїв сьогодні є актуальними і глибоко вивчаються у всьому світі. Для пересічного користувача не має значення походження і фізичне місце збереження певного експоната – йому важлива доступність до його електронної версії у зручний для нього спосіб. І якщо одні дослідники мотивують консолідацію інформаційних ресурсів бібліотек, архівів і музеїв, необхідністю розширити доступ до них для користувачів, то інші вбачають у цьому процесі спосіб виживання цих установ і намагання залучати до ознайомлення з об'єднаними інформаційними ресурсами широкі верстви населення.

Проведений аналіз виявив, що в проблематиці інтеграції інформаційних ресурсів БАМ найбільше уваги приділено причинам та перевагам такої співпраці, вивченню її історії, окресленню ролі та функції цих установ, обґрунтуванню шляхів подолання істотних відмінностей щодо ставлення співробітників цих установ до оцифрування колекцій (створення цифрових копій оригіналів). Разом з тим, недостатньо глибоко висвітлені методологічні засади об'єднання такої різнорідної та полідокументної інформації. Практичний досвід показує успішну реалізацію нечисленних таких проектів, переважно у формі порталів, що надають можливості швидкого пошуку та зручного доступу до ресурсів бібліотек, архівів, музеїв.

Практично відсутні дослідження, результати яких підтверджували б необхідність подібної консолідації в рамках формування соціокомунікаційного середовища окремих міст. Прагнення до глобалізації часто нівелює регіональне значення установ культурної та історичної пам'яті, а саме вони відіграють важливу роль соціальної пам'яті міської громади, уособлюють її культурну та інтелектуальну спадщину.

Предметом майбутніх досліджень повинен стати пошук оптимальних схем опису інформаційних ресурсів, що зберігаються у фондах бібліотек, архівів та музеїв у різних форматах, для забезпечення функціональної сумісності технологій і реалізації співпраці різних культурних установ та надання ефективного онлайн-доступу до цих ресурсів користувачам.

Використані джерела

1. Allen N. Collaborative Digitization: Libraries and Museums Working Together / Nancy Allen, Bishoff Liz // Advances in Librarianship. – 2002. – № 26. – P. 43-81.

2. BAM, das gemeinsame Portal zu Bibliotheken, Archiven, Museen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bam-portal.de. – Дата перегляду: 27.06.2016.

3. Carpenter K. E. Libraries / Kenneth E. Carpenter // A History of the Book in America. – Chapel Hill: University of North Carolina Press. – 2007. – Volume 3: The Industrial Book, 1840–1880. – P. 317.

4. Castells M. Museums in the Information Era: cultural connectors of time and space / Manuel Castells // Museums in a Digital Age / Ed. Ross Parry. – New York: Routledge. – 2010. – P. 427-434.

5. Dempsey L. Scientific, industrial, and cultural heritage. A shared approach: A research framework for digital libraries, museums and archives [Електронний ресурс] / L. Dempsey. – Режим доступу: http://www.ariadne.ac.uk/issue22/dempsey/.

6. Deutsche digitale bibliothek [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.deutsche-digitale-bibliothek.de. – Дата перегляду: 27.06.2016.

7. Dupont C. Libraries, archives, and museums in the twenty-first century: Intersecting missions, converging futures? / Christian Dupont // RBM: A Journal of Rare Books, Manuscripts and Cultural Heritage – 2007. – № 8(1). – P. 13-19.

8. Europeana collections [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europeana.eu. – Дата перегляду: 27.06.2016.

9. From coexistence to convergence: studying partnerships and collaboration among libraries, archives and museums / W. Duff, J. Carter, J. M. Cherry, Mac Neil. // Information Research. – 2013. – № 18(3) – P. 585.

10. Gibson H. Links between libraries and museums: investigating museum-library collaboration in England and the USA / Hannah Gibson, Anne Morris, Marigold Cleeve // Libri. – 2007. – P. 53-64.

11. Grafton A. Future Reading: Digitization and Its Discontents [Електронний ресурс] / Anthony Grafton // New Yorker. – 2007. – № 5(November). – Режим доступу: http://www.newyorker.com/magazine/2007/11/05/future-readin.

12. Gruppo utilizzatori Italiani del MARC 21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gumarc21.unicatt.it/ . – Дата перегляду: 17.06.2016.

13. Gwinn N. E. LAMMS and International Collaboration [Електронний ресурс] / Nancy E Gwinn // ICOMOS scientific symposium: Changing world, changing views of heritage, Malta, 7 October 2009. – Режим доступу: http://iranicomos.org/wp-content/uploads/2009/09/ADCOM_200910_SYMP_1_Documentation_Nancy_Gwinn.pdf. – Дата перегляду: 06.07.2016.

14. Hedstrom M. On the LAM: Library, archive, and museum collections in the creation and maintenance of knowledge communities [Електронний ресурс] / Margaret Hedstrom, John Leslie King. – Режим доступу: http://www.oecd.org/education/innovation-education/32126054.pdf – Дата перегляду: 29.06.2016.

15. IFLA Convergence WG (2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://conference.ifla.org/past-wlic/2012/session-164.htm. – Дата перегляду: 19.06.2016.

16. International Conference of the Libraries, Archives, Museums [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nift.ac.in/ICLAM_2011/index.html. – Дата перегляду: 23.06.2016.

17. Kirschenbuam Matthew G. Digital Materiality: Preserving Access to Computers as Complete Environments / Matthew G. Kirschenbuam et al. // California Digital Library. – 2009. – №10. – P.105-112.

18. Levy D. Scrolling forward: Making sense of documents in the digital age [Електронний ресурс] / David M. Levy // Skyhorse Publishing. – Режим доступу: http://arcadepub.com/titles/9632-9781611459845-scrolling-forward-making-sense-of-documents-in-the-digital-age.

19. Libraries, Archives, Museums, Monuments and Sites [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ifla.org/lamms. – Дата перегляду: 27.06.2016.

20. Lithuanian Cultural Heritage in the Virtual Environment [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epaveldas.lt .– Дата перегляду: 30.06.2016.

21. MAB (Musei, Archivi, Biblioteche):Professionisti Del Patrimonio culturale [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mab-italia.org. – Дата перегляду: 28.06.2016.

22. Manoff M. Archive and Database as Metaphor / Marlene Manoff // Portal: Libraries and the Academy – 2010. – № 4. – P. 385.

23. Martin R. S. Co-operation and change: Archives, libraries and museums in the United States / Robert Martin // IFLA PUBLICATIONS. – №130. – 2008. – P. 65.

24. Marty P. An introduction to digital convergence: libraries, archives, and museums in the information age / Paul Marty // Museum Management and Curatorship. – 2009. – №24 (4). – P. 295-298.

25. Museums, Libraries and Archives Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://en.wikipedia.org/wiki/Museums,_Libraries_and_Archives_Council. – Дата перегляду: 23.06.2016.

26. Paul Otlet [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Otlet. – Дата перегляду: 13.06.2016.

27. Paulus Jr. Reconceptualizing academic libraries and archives in the digital age / Jr. Paulus, J. Michael // Portal: Libraries and the Academy – 2011. – № 11 (4). – P. 939-952.

28. Tammaro A. M. Convergenza di Biblioteche, Archivi e Musei_ leiniziative di IFLA / Anna Maria Tammaro // AIB studi. – 2014. – Vol.54, №1. – Режим доступу: http://aibstudi.aib.it/article/view/10004/9450.

29. Yarrow A. Public libraries, archives and museums: Trends in collaboration and cooperation [Електронний ресурс] / Alexandra Yarrow, Barbara Clubb, Jennifer-Lynn Draper. – Режим доступу: http://www.intelyway.com/administrator/arhivi/Vid_Gajsek-MUZEJI/Profrep108.pdf. – Дата перегляду: 23.06.2016.

30. Zorich, D.M. Beyond the Silos of the LAMs: collaboration among libraries, archives and museums / Diane Zorich, Günther Waibel, Ricky Erway // OCLCL Research. – Dublin, Ohio: OCLC Online Computer Library Center, 2008. – P. 59.

31. БоГеМа. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ua.wikimedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%93%D0%B5%D0%9C%D0%90. – Дата перегляду: 17.06.2016.

32. Демченко Ю.А. Изменения в составе и содержании функций библиотек, осуществляющих музейную деятельность / Ю.А. Демченко // Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств. – 2010. – №15. – С.18.

33. Денисенко С.О. Інтеграція краєзнавчих фондів бібліотек регіону в умовах інформатизації : автореф. дис. … канд. пед. наук: спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / С. О. Денисенко. – Харків, 2003. – 22 с.

34. Довгалюк І.Г. Зарубіжний досвід упровадження меморіальної діяльності / І.Г. Довгалюк // Теорія та практика державного управління. – 2014. – № 1. – С. 320-326.

35. Електронна бібліотека «Культура України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elib.nplu.org. – Дата перегляду: 27.06.2016.

36. Клочок С. Формування систем метаданих цифрових історико-культурних ресурсів бібліотек / С. Клочок // Бібліотечний вісник. – 2015.– № 3. – С. 28.

37. Консорціум «Історична Волинь» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://istvolyn.info/. – Дата перегляду: 27.06.2016.

38. Кузнецова М. М. Комунікаційно-корпоративні ресурси з краєзнавства як результат діяльності бібліотечних об'єднань у регіоні / М. М. Кузнецова // Вісник Харківської державної академії культури. – 2011. – № 33. – С. 91-100.

39. Петрович В. Проблеми застосування новітніх технологій в обліку музейних предметів / В. Петрович, Ф. Рябчикова // Острозький краєзнавчий збірник – 2012. – Вип. 5. – С.173-177.

40. Уся культура і мистецтво Таврії на одному порталі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://artkavun.kherson.ua/ua-home.htm. – Дата перегляду: 17.06.2016.

41. Шемаєв С.О. Співробітництво бібліотек, архівів, музеїв у сучасних умовах / С.О. Шемаєв // Вісник Харківської державної академії культури. – 2012. – № 36. – С.166-174.

42. Шемаєв С.О. Створення бібліотечних музеїв: завдання та функції / С.О. Шемаєв // Вісник Харківської державної академії культури. – 2012. – Вип. 37. – С. 113-120.

43. Электронная библиотека «Научное наследие России» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.e-heritage.ru. – Дата перегляду: 30.06.2016.

References

1. Allen, N. & Bishoff, L. (2002). Collaborative Digitization: Libraries and Museums Working Together. Advances in Librarianship, 26, 43-81 [in English].

2. BAM, das gemeinsame Portal zu Bibliotheken, Archiven, Museen. Retrieved from http://www.bam-portal.de [in German].

3. Carpenter K. E. (2007). Libraries. A History of the Book in America. Chapel Hill: University of North Carolina Press. Volume 3: The Industrial Book, 1840–1880 [in English].

4. Castells, M. (2010). Museums in the Information Era: cultural connections of time and space. Museums in a Digital Age. Ross Parry (Eds.). New York: Routledge, 427-434 [in English].

5. Dempsey L. Scientific, industrial, and cultural heritage. A shared approach: A research framework for digital libraries, museums and archives. Retrieved from **http://www.ariadne.ac.uk/issue22/dempsey [in English].**

6. Deutsche digitale bibliothek Retrieved from http://www.deutsche-digitale-bibliothek.de [in German].

7. Dupont, C. (2007). Libraries, archives, and museums in the twenty-first century: Intersecting missions, converging futures? RBM: A Journal of Rare Books, Manuscripts and Cultural Heritage, **8(1)**, 13-19 [in English].

8. European collections. Retrieved from http://www.europeana.eu [in English].

9. From coexistence to convergence: studying partnerships and collaboration among libraries, archives and museums. (2013). W. Duff, J. Cater, J. M. Cherry, Mac Neil (Eds.). Information Research, 18(3), 585 [in English].

10. Gibson, H., Morris, A., Marigold, C. (2007). Links between libraries and museums: investigating museum-library collaboration in England and the USA. Libri, 53-64 [in English].

11. Grafton, A. (2007). Future Reading: Digitization and Its Discontents. New Yorker, 5(November). Retrieved from http://www.newyorker.com/magazine/2007/11/05/future-reading.

12. Gruppo utilizzatori Italiani del MARC 21. Retrieved from http://gumarc21.unicatt.it/ [in Italian].

13. Gwinn, N. E. (2009). LAMMS and International Collaboration. ICOMOS scientific symposium: Changing world, changing views of heritage, Malta, 7 October **2009. Retrieved from http://icomos.org/wpcontent/uploads/2009/09/ADCOM_200910_SYMP_1_Documentation_Nancy_Gwinn.pdf [in English].**

14. Hedstrom, M. & King J.-L. On the LAM: Library, archive, and museum collections in the creation and maintenance of knowledge communities. **Retrieved from http://www.oecd.org/education/innovation-education/32126054.pdf [in English].**

15. IFLA Convergence WG. (2012). Retrieved from http://conference.ifla.org/past-wlic/2012/session-164.htm [in English].

16.International Conference of the Libraries, Archives, Museums. (2011). Retrieved from http://www.nift.ac.in/ICLAM_2011/index.html **[in English].**

17.Kirschenbaum Matthew, G. (2009). Digital Materiality: Preserving Access to Computers as Complete Environments. California Digital Library, 10, 105-112 [in English].

18. Levy, D. Scrolling forward: Making sense of documents in the digital age. Skyhorse Publishing. **Retrieved from http://arcadepub.com/titles/9632-9781611459845-scrolling-forward-making-sense-of-documents-in-the-digital-age [in English].**

19.Libraries, Archives, Museums, Monuments and Sites. Retrieved from http://www.ifla.org/lamms [in English].

20.Lithuanian Cultural Heritage in the Virtual Environment. Retrieved from http://www.epaveldas.lt [in English].

21.MAB (Musei, Archivi, Biblioteche)-Professionisti Del Patrimonio culturale. Retrieved from http://www.mab-italia.org [in English].

22.Manoff, M. (2010). Archive and Database as Metaphor. Portal: Libraries and the Academy, 4, 385 [in English].

23. Martin, R. S. (2008). Co-operation and change: Archives, libraries and museums in the United States. IFLA PUBLICATIONS, 130, 65 [in English].

24. Marty, P. (2009). An introduction to digital convergence: libraries, archives, and museums in the information age. Museum Management and Curatorship, **24 (4),** 295-298 [in English].

25.Museums, Libraries and Archives Council. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki /Museums_Libraries_and_Archives_Council [in English].

26.Paul Otlet. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Otlet [in English].

27. Paulus, Jr. (2011). Reconceptualizing academic libraries and archives in the digital age. Portal: Libraries and the Academy, **11 (4)**, 939-952 [in English].

28. Tammaro, A. M. (2014). Convergenza di Biblioteche, Archivi e Musei_ leiniziative di IFLA. AIB studi, 54, **1. Retrieved from http://aibstudi.aib.it/article/view/10004/9450 [in Italian].**

29. Yarrow, A. Clubb, B., Draper J.-L. Public libraries, archives and museums: Trends in collaboration and cooperation. **Retrieved from http://www.intelyway.com/administrator /arhivi/Vid_Gajsek-MUZEJI/Profrep108.pdf [in English].**

30. Zorich, D.M., Günther, W. Erway, R. (2008). Beyond the Silos of the LAMs: collaboration among libraries, archives and museums. OCLCL Research. – Dublin, Ohio: OCLC Online Computer Library Center [in English].

31.BoGeMa. Retrieved from: https://ua.wikimedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%B3%D0%B5%D0%BC%D0%B0 [in Ukrainian].

32.Demchenko, Yu. A. (2010). Changes in the composition and content of library functions, carrying out museum activities. Vestnik Chelyabinskoy gosudarstvennoy akademii kultury i iskusstv. – 15-18 [in Russian].

33.Denysenko, S. O. (2003). Integration of local lore funds of libraries of region in conditions of information. Doctoral dissertation **[in Ukrainian].**

34.Dovbnik, I. H. (2014). Foreign experience of memorial activity introducing. // Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia. – 1. -320-326. [in Ukrainian]

35.The digital library «Kultura Ukrainy. Retrieved from http://elib.nplu.org [in Ukrainian].

36.Klochek, S. (2015). Formation digital historical and cultural resources metadatas of libraries. Formuvannia natsionalnoho naukovo-informatsiinoho prostoru: intehratsiia y kooperatsiia zusyl bibliotek, naukovykh ustanov ta informatsiinykh tsentriv Ukrainy, 28 [in Ukrainian].

37.Konsortium «Historical Volyn». Retrieved from http://istvolyn.info [in Ukrainian].

38.Kuznetsova, M. M. (2011). Corporative- communications resources as a result of local history library associations in the region. **Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury, 33, 91-100 [in Ukrainian].**

39.Petrovych, V. & Riabchykova, V. (2012).The problems of new technologies in the museum objects recording. Ostrozkyi kraieznavchyi zbirnyk, 5, 173-177 [in Ukrainian].

40.All culture and arts Tavria at one portal. Retrieved from: http://atlcentra.kherson.ua/ua-home.htm [in Russian].

41.Shemaiev S. O. (2012). The cooperation of libraries, archives and museums in modern conditions. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury, 36, 166-174 [in Ukrainian].

42.Shemaiev, S. O. (2012). Creating a library museums: the tasks and functions. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury, 37, 113-120 [in Ukrainian].

43.The digital library «Scientific heritage of Russia». Retrieved from: http://www.e-heritage.ru [in Russian].

УДК 023.5.(091)(292.7/8)

А.М. Кушерський

СТАНОВЛЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ СИСТЕМИ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ БІБЛІОТЕК

У статті розглядається питання становлення системи президентських бібліотек США. Визначено роль Франкліна Рузвельта у формуванні традиції збереження та доступу до документальної спадщини американських президентів. Висвітлено основні етапи організації Президентської бібліотеки-музею Ф. Рузвельта та системи президентських бібліотек у цілому.

Ключові слова: *президентська бібліотека, Національне управління архівами та документацією США, Франклін Д. Рузвельт, інститут президентства.*

А.М. Кушерский

СТАНОВЛЕНИЕ АМЕРИКАНСКОЙ СИСТЕМЫ ПРЕЗИДЕНТСКИХ БИБЛИОТЕК

В статье рассматривается вопрос организации системы президентских библиотек США. Определена роль Франклина Рузвельта в процессах формировании традиции сохранения и доступа к документальному наследию американских президентов. Освещены основные этапы организации Президентской библиотеки-музея Ф. Рузвельта и системы президентских библиотек в целом.

Ключевые слова: *президентская библиотека, Национальное управление архивами и документацией США, Франклин Д. Рузвельт, институт президентства.*

A.M. Kushersky

THE ESTABLISHMENT OF AMERICAN PRESIDENTIAL LIBRARY SYSTEM

The article deals with the establishment of US presidential libraries. Franklin Roosevelt's role in the process of forming the new tradition of preservation and access to US presidents' documental heritage is identified. The main stages of the organization of the FDR Presidential Library and Museum as well as Presidential Library system are illustrated.

Keywords: *presidential library, NARA, Franklin D. Roosevelt, presidency.*

Майже до початку XX ст. більшість американських екс-президентів та членів їхніх родин не приділяли значної уваги питанню збереження документальних матеріалів, що акумулювалися за роки перебування їх у Білому Домі. Цілком природно, що вони з роками зникали та розпорошувалися [11, 84]. Конгрес, звичайно, відзначав вважливість цієї групи документальних матеріалів, однак починав процеси експертизи фондів, створених Президентами США, як тільки це ставало можливим, однак ці спроби були вкрай несистематичними та у фінансовому аспекті досить вартісними. Навіть при збереженості документальної спадщини першої особи держави, проходив досить тривалий проміжок часу, перш ніж вона ставала доступною для дослідників. Затримки ставали значною перешкодою для здійснення адекватних досліджень. Своєрідним рішенням проблеми збереження та забезпечення доступу до всього масиву документів та матеріалів американських інституту президентства стало створення у США мережі президентських бібліотек. На сьогодні в підпорядкуванні Національного управління архівами та документацією діють 13 президентських бібліотек.[1]

1. Президентська бібліотека-музей Герберта Гувера (м. Вест-Бранч, Штат Айова);
2. Президентська бібліотека-музей Франкліна Д. Рузвельта (м. Гайд-Парк, Штат Нью-Йорк);
3. Президентська бібліотека-музей Гаррі Трумена (м. Індепенденс, Штат Міссурі);
4. Президентська бібліотека-музей Дуайта Ейзенхауера (м. Абілен, Штат Канзас);
5. Президентська бібліотека-музей Джона Ф. Кеннеді (м. Бостон, Штат Масачусет);
6. Президентська бібліотека Ліндона Джонсона (м. Остін, Штат Техас);
7. Президентська бібліотека-музей Річарда Ніксона (м. Коледж-Прак, Штат Меріленд);
8. Президентська бібліотека Джеральда Форда (м. Енн-Арбор, Штат Мічіган) та Музей Джеральда Форда (м. Гренд Репідс, Штат Мічіган);

© *Кушерський А.М.*

Метою статті є висвітлення питання становлення сучасної системи президентських бібліотек, що функціонують у підпорядкуванні Національного управління архівами та документацією, а також визначення ролі Франкліна Рузвельта у процесах організації збирання, збереження та використання документальної спадщини американських президентів.

Виклад основного матеріалу. Питання формування та функціонування президентських бібліотек США у різних аспектах висвітлено у працях зарубіжних і вітчизняних науковців. Особливе місце посідають праці американських дослідників, насамперед причетних до процесів організації та функціонування першої президентської бібліотеки у системі Національного архіву США [19, 13]. Важливим джерелом для дослідження є значна кількість робіт наративного характеру, які написані архівістами та вченими, які використовували матеріали, що зберігаються у стінах президентських бібліотек з метою власних досліджень. У цьому аспекті цікавою для нас буде стаття професора історії університету Міссурі, Річарда С. Кіркендолла «Президентські бібліотеки – погляд одного дослідника» [17]. Автор у досить прихильній манері висловлюється з приводу професіоналізму персоналу та інформативності документів, що зберігаються в стінах установ. Географічне розпорошення документів, на думку автора, не є новим для дослідників, поряд із цим він говорить про те, що навіть якби всі документи централізовано розташовувались у Вашингтоні, йому, виконуючи дослідження, довелося би відвідати щонайменше 18 з 20 міст. Проте, 4 роки по тому автор переглянув своє ставлення до бібліотеки Трумена і висловив розчарування у відсутності вагомих досліджень періоду Трумена, порівняно з Рузвельтом [16]. Його особисте розчарування було пов'язане і з тим, що досить повільно стають доступними документи зовнішньої політики Трумена і продовжують залишатися суб'єктами приватної власності.

Серед вітчизняних дослідників слід згадати праці Л. Левченко [3], яка у комплексному дослідженні історії архівів та архівної справи у США не оминула питання становлення президентських бібліотек; Н.В. Стрішенець [4; 5], яка на основі матеріалів стажування в Управлінні Президентських бібліотек Національного архіву США та Президентської бібліотеки Р. Рейгана досліджувала історію та досвід функціонування президентських бібліотек США; В.М. Удовика [6], який у контексті дослідження документальної спадщини президентів світу звертає увагу на проблеми розвитку та функціонування, а також історіографію дослідження президентських бібліотек у Сполучених Штатах; Л.М. Галаган [1], яка досліджувала особливості представлення президентських бібліотек світу у мережі Інтернет.

Відповідно до §2101 Закону «Про Національний архів та Адміністрацію документації» [20], даний тип установ визначається як «президентські архівні депозитарії», під якими розуміються інституції, що управляються Сполученими Штатами з метою розміщення та зберігання паперів та книг Президента, або колишнього Президента США разом з іншими історичними матеріалами (що включають книги, листування, документи, брошури, твори мистецтва, моделі, картини, фотографії, плани, карти, фільми, аудіозаписи та інші предмети або матеріали, що мають історичну або пам'ятну цінність), які їм належали, або пов'язані з його паперами чи подіями його офіційного та приватного життя. Депозитарій також може включати дослідницькі та музейні установи.

Особлива заслуга у формування концепції сучасної президентської бібліотеки належить 32-го президенту США Франкліну Рузвельту, який першим запропонував ідею створення президентських архівів, які б підтримувалися та управлялися громадськістю. Ці ідеї були настільки актуальними для того часу, що створена Президентська бібліотека-музей Франкліна Д. Рузвельта стала моделлю для сучасної системи президентських бібліотек. Але він не був першопрохідцем у цій сфері, оскільки на момент створення установи в країні існувало два прототипи. Першим була Бібліотека Рузер-

9. Президентська бібліотека-музей Джимі Картера (м. Атланта, Штат Джорджія);

10. Президентська бібліотека-музей Рональда Рейгана (м. Сімі Велей, Штат Каліфорнія);

11. Президентська бібліотека-музей Джорджа Г. Буша (м. Коледж Стейшн, Штат Техас);

12. Президентська бібліотека-музей Вільяма Клінтона (м. Літл Рок, Штат Арканзас);

13. Президентська бібліотека-музей Джорджа В. Буша (м. Даллас, Штат Техас).

Мал. ***Віртуальна карта розташування президентських бібліотек США [23]***

форда Б. Хейса [22], яка була створена членами його родини в штаті Огайо та відкрита 30 травня 1916 р., і в подальшому контролюється до сьогодні Історичним товариством штату Огайо. Хоча вона управлялася приватною організацією, вона розглядалась Рузвельтом як модель для організації власної документальної спадщини. З часів існування перших президентських бібліотек, Бібліотека Рузерфорда Б. Хейса була «білою вороною». Це була найперша установа подібного типу, і багато в чому стала архетипом для сучасної системи дипозитаріїв американських президентів.

Незважаючи на те, що бібліотека Хейса функціонує поза Національним архівом, вона має чимало схожих рис з рештою подібних установ системи. Мета цієї бібліотеки – стати провідним центром дослідження американської історії періоду 1865-1898 рр. Поряд із цим документальні фонди дозволяють установі спеціалізуватися в питаннях історії штату Огайо.

Іншим прототипом слід вважати Інститут Гувера з питань війни, революції та миру [13], створений на базі Стенфордського Університету. Президент Гувер зорганізував спеціальну колекцію власних державних та приватних паперів у стінах власної альма матері. Однак, у подальшому, враховуючи переваги Закону про президентські бібліотеки 1955 р., вирішив створити президентську бібліотеку [21], яка відчинила свої двері 1962 р. в рідному місті Вест Бранч, штат Айова.

До створення президентської бібліотеки як нової інституції збереження власної документальної спадщини Франкліна Рузвельта спонукало кілька факторів:

1. Рузвельт був колекціонером, оскільки ще з двадцятирічного віку зберігав власну кореспонденцію, родинну, фінансову документацію тощо. Повага до документів була закладена його матір'ю, яка зберегла кожен лист, написаний сином, кожне його шкільне завдання, есе, табель успішності, записи тощо. Навчаючись у Гарвардському університеті, він почав збирати власну бібліотеку, куди увійшли видання з історії, державного управління, орнітології, історії Нью-Йорка колоніальної епохи тощо. В результаті цього Франклін Рузвельт перед тим, як посісти президентське крісло, зберігав кількість документів, рівнозначну тому, що він акумулював за роки президентства [19, 18-19].

2. Водночас слід зазначити, що саме за адміністрації Рузвельта спостерігалося зростання документального потоку, який був спричинений своєрідним підходом голови Білого Дому до відносин з американськими громадянами. Відтепер кожен пересічний американець мав змогу написати листа своєму президенту. В результаті на адресу Білого Дому щодня надходило до 2 000 листів на день.

3. За часів президентства Рузвельта мало не осипали різними подарунками, які досить часто мали високу цінність. Відомі випадки, що Місіс Рузвельт навіть намагалася поверта-

ти подарунки, однак після розуміння того, що ці дії будуть нетактичними по відношенню до адресантів, відмовилася від цієї ідеї.

У результаті документальна спадщина Рузвельта на момент створення бібліотеки досягла таких кількісних параметрів: 4000 кубічних фути – 5 млн сторінок друкованих документів, або іншими словами, на кінець президентського терміну документальна спадщина Рузвельта досягла обсягів, рівносильних документальної спадщини всіх американських президентів (від Вашингтона до Куліджа) [14, 107-108].

Можемо припускати, що різна за типами та видами документальна спадщина спонукала Рузвельта до створення нової за своєю природою інституції – комбінації архіву, бібліотеки та музею – необхідної для опрацювання власної документації після відходу від справ. Створення Національного архіву, його особиста повага та довіра до першого Архіваріуса США Р.Д.В. Коннора, якого він власне і призначив на посаду, поряд із його особистим відчуттям значимості президентських документів, спонукали його до роздумів з приводу створення установи нового типу. В 1930 р. він зорганізував громадський комітет, до якого увійшли видатні вчені, завданням яких було вивчення перспектив документації Рузвельта та розробки рекомендацій щодо неї. У результаті комітет вирішив, що президентська документація настільки об'ємна, що цілком адекватною є думка щодо збереження її та управління нею в якості окремої бібліотеки, а також було підтримано ідею громадської опіки над установою. Саме на громадський комітет, під керівництвом Валдо Ліленда (директора Американської ради наукових товариств), було покладено розв'язання низки організаційних питань, так само, як і питання назви установи [18]. Найперше, на що звернули увагу члени комітету, так це на те, що всі установи (наявні на той час), зорганізовані навколо документів екс-президентів, у своїй назві висвітлювали ім'я фондоутворювача, а стосовно терміна *бібліотека,* то тут радники взяли до уваги традиції минулого, відповідно до яких бібліотека джентльмена протягом тривалого часу являла собою не лише місце для освіти, але й позначала всю документальну колекцію її власника, яка часто включала у себе не лише паперові документи, а й історико-мистецькі пам'ятки. У 1940 р. американський архівіст Р.Д.В. Коннор у статті «Бібліотека Франкліна Д. Рузвельта» [11, 87] пише, що коли комітет звернувся до Президента з цією пропозицією до Президента, він спочатку був категорично проти цього варіанта і натомість прагнув прив'язати назву до географічного положення установи, однак не знайшов підтримки в цьому.

Результатом стало створення шляхом залученням приватних фондів президентської бібліотеки та в подальшому передачі її в державну власність. Але поряд із цим президент залишав за собою право цілковитого контролю за документальними колекціями, тобто документи залишались об'єктом його приватної власності.

У середині 1939 р. Конгрес обома палатами підтримав питання передачі права власності на маєток Рузвельта в Гайд Парк на користь США. Резолюція Конгресу містила офіційне засвідчення того, що на США покладено обов'язки організації фондів, необхідних для забезпечення необхідних умов підтримки функціонування та керівництва за Президентською бібліотекою-музеєм Франкліна Д. Рузвельта та забезпечення оптимальних умов збереження та надання в доступ її історичних ресурсів. Таким чином Конгрес, встановив схему створення та передачі під опіку всіх подібних установ, що створювалися в подальшому.

24 липня 1939 р. право власності над майбутньою бібліотекою було передано американським громадянам, а вже 11 серпня було зорганізовано перші фонди для будівництва, що дало змогу у вересні 1939 р. розпочати будівництво. Відкриття приміщень відбулося 30 червня 1941 р. Першим директором бібліотеки було призначено професійного архівіста Фреда Шіпмана.

В 1943 р. Гаррі Хопкінс, Грейс Т'юлі та Семюель Розенман ввійшли до складу комісії, завданням якої було виокремити документи, на які встановлюватимуться обмеження в силу права недоторканності приватного життя та національної таємниці. Гаррі Хопкінс помер 1946 р. Т'юлі та Розенман встановили критерії, згідно з якими здійснювався аналіз та в подальшому відбір груп документів, у той час як фактичну роботу з класифікації та систематизації здійснювали співробітники бібліотеки.

Як і можна було очікувати, основною метою Президентської бібліотеки-музею Франкліна Д. Рузвельта повинно було стати основним дослідницьким центром у галузі досліджень особистості 32-го президента, його адміністрації та політики «нового курсу». Водночас слід говорити і про спеціалізацію установи, яка базується на особистих інтересах Франкліна Рузвельта. Окрім ресурсів з політики, користувач має змогу доступу до ресурсів з історії військово-морського флоту США, історії округу Дачесс та долини річки Гудзон. При цьому вибір дослідника не обмежується лише документальними ресурсами, музей був відкритий одразу після церемонії посвяти й обслуговує понад чверть мільйона відвідувачів щорічно [19, 27]. Читальні зали установи були відкриті 1 травня 1946 р., однак доступ до архівних матеріалів був обмежений, через те, що вони проходили стадію науково-технічного опрацювання. Однак, не зважаючи на це, бібліотека в найближчі роки підтвердила постулат відкритості документальної спадщини Рузвельта, чого прагнув сам президент. 17 березня 1950 р. в розпорядженні дослідників було понад 85 відсотків документів архіву Франкліна Рузвельта. Тобто через 5 років після смерті засновника бібліотеки більшість його документальної спадщини стала доступною, у той час, що за кілька місяців до цього дослідники отримали доступ до залишків документів Абрахама Лінкольна та за кілька років до того, як в доступними стали документи Адамса.

Дослідники досить швидко оцінили переваги такої організації документації голови держави, оскільки кожен дослідник, який спеціалізувався у відповідному історичному періоді, мав можливість використовувати широке коло першоджерел. В період з 1950-1965 рр. вийшло понад 500 публікацій, автори яких використовували матеріали Президентської бібліотеки-музею Рузвельта як основні джерела. Дослідники здійснювали понад 500 візитів на рік, а бібліотека робила та розповсюджувала від 10 до 15 тис. мікрофільмів та фотостатичних копій документів на рік [10, 693]. Водночас, від перших днів почалась активна робота з розробки довідково-пошукового апарату, що передбачав створення списків документальних колекцій та бібліографічних видань [15, 159].

Хоча архіви Рузвельта і становили кістяк зібрання, однак вони представляли лише половину від загального документального обсягу бібліотеки. Серед інших груп слід виділити: документи міністра торгівлі США (1938-1940) Гаррі Гопкінса, міністра фінансів США (1934-1945) Генрі Моргентау, особистого секретаря Грейс Т'юлі тощо. Важливим елементом є документальна спадщина першої леді Елеонори Рузвельт.

Президентська бібліотека-музей Франкліна Д. Рузвельта – найстаріша в системі Національного управління архівами та документацією, і її створення та функціонування багато в чому встановило стандарти до наслідування наступниками. Доказом цього стало те, що у другій половині XX ст. ініціатива президента Рузвельта отримала своє продовження, 1955 р. Конгресом США було ухвалено Закон про президентські бібліотеки, який передбачав створення комітетів та організацій аналогічних бібліотек президентів Г. Трумена та Д. Ейзенхауера. Закон уповноважив Управління служб загального призначення (незалежна урядова агенція створена 1949 р. для координації служб, метою яких є забезпечення діяльності всієї структури урядових організацій):

– приймати на збереження документи та інші історичні матеріали будь-якого президента, чи екс-президента США, або урядовців чи колишніх урядовців, а також сукупність паперів, що пов'язані чи відносяться в часі до конкретного президента, чи екс-президента США;

– приймати на користь та в ім'я Сполучених Штатів, після детального звіту перед Конгресом, у кожному окремому випадку, земель, будівель та устаткування, що пропонується як дар США з метою подальшого використання як президентського архівного депозитарію;

– укладання угод, після детального узгодження з Конгресом у кожному конкретному випадку, з будь-яким штатом, політичним підрозділом, університетом, або іншим закладом вищої освіти, фундацією, предметом яких виступатиме використання в якості президентського архівного дипозитарію земель, будівель та устаткування, що належать вищеназваним суб'єктам для забезпечення належного рівня доступу документів на правах оренди;

– підтримувати, забезпечувати функціонування та захищати відповідні президентські архівні дипозитарії як частину національного архіву;

– приймати як дар, чи успадковувати фінансові кошти, або інші матеріальні цінності з

метою підтримки, забезпечення належного рівня функціонування, захисту, або вдосконалення президентських архівних депозитаріїв [12, 9].

Таким чином, Закон «Про президентські бібліотеки» від 12 серпня 1955 р. (Акт про президентські бібліотеки) регулював узагальнену практику створення і функціонування президентської бібліотеки. В його основу покладено методику створення Президентської бібліотеки Франкліна Д. Рузвельта. Ухваленню Закону сприяло бажання послідовників Рузвельта створювати власні президентські бібліотеки. Цей закон набув чинності через 9 років після відкриття першої президентської бібліотеки і регулював дві основні умови функціонування президентських бібліотек: їхнє створення коштом приватних осіб та неурядових організацій і подальше державне утримання та підпорядкування Національному управлінню архівів та документації – National Archives and Records Administration (NARA). Узаконення такого явища, як «президентська бібліотека», та його визнання з боку держави, стали вирішальними факторами у створенні системи президентських бібліотек, яка діє до цього часу. Оскільки в основу документа було покладено технологію організації президентської бібліотеки Ф. Рузвельта, то подальше створення системи президентських бібліотек (Г. Трумена, Д. Ейзенхауера, Г. Гувера, Л. Джонсона, Д. Кеннеді, Д. Форда, Д. Картера) було технологічно подібним. Відповідно до Закону про президентські бібліотеки від 1955 р., на всі документи (як приватного характеру, так і офіційної діяльності), які зберігалися в президентській бібліотеці, поширювалося право приватної власності президента, незважаючи на те, що президентська бібліотека після її відкриття передавалася у власність держави. Закон не визначав чіткої межі між документами приватного характеру та документами офіційної діяльності. Закон 1955 р. регулював доступ до президентських документів, які зберігалися в президентських бібліотеках, на основі тих чи інших обмежень, встановлених власником документів – президентом-фондоутворювачем [8, 138-139].

6 липня 1957 р. в м. Індепенденс відбулося відкриття бібліотеки президента Гаррі Трумена (1945-1953). Гаррі Трумен більшою мірою послугувався досвідом свого попередника у справі організації власної бібліотеки. Єдиною відмінністю було те, що він пережив своє президентство і після закінчення свого політичного терміну повною мірою присвятив себе роботі над організацією своєї документації. Відтак Президентська бібліотека-музей Гаррі С. Трумена сповна увібрала в себе яскраву особистість Гаррі Трумена [9, 33]. План розвитку бібліотеки був розроблений наприкінці 1950-х рр. директором сховища Д. Д. Ллойдом разом з Архівістом США Я. Гровером. Майже чотири роки архівісти описували та впорядковували документи, що надійшли на збереження до установи. Відкриття читального залу відбулося в травні 1959 р. Крім особистих паперів Г. Трумена, документів близьких до нього осіб та колишніх співробітників до сховища, надійшли у вигляді мікрокопій та мікрофільмів копії всіх документів президента, які знаходяться в Бібліотеці Конгресу, а також папери Д. Адамса з історичного товариства штату Массачусетс. В 1960-і рр. на збереження надійшла колекція фотографій, що відображали Потсдамську конференцію 1945 р. Разом з іншими сховищами бібліотека бере участь у реалізації програми «усної історії» [7], яка полягає у зборі відомостей шляхом проведення інтерв'ю, бесід про внутрішню та зовнішню політику країни з державними та громадськими діячами, які співпрацювали з президентом за роки його правління. 1961 р. програма була затверджена Інститутом бібліотеки Г. С. Трумена [9, 35].

Відтоді встановилося правило, згідно з яким усі державні та приватні папери президентів, що пішли у відставку, та інші матеріали, пов'язані з їхнім життям та виконанням конституційних обов'язків, здаються не в центральне сховище Національного архіву, чи Бібліотеку Конгресу, які знаходяться у Вашингтоні, передаються до спеціально створених для цього бібліотек та музеїв. Вони будуються на батьківщині колишніх керівників держав, чи, за бажанням, у тих місцях, де пройшли дитячі роки та юність майбутніх президентів, там, де вони навчалися чи починали власну кар'єру [2, 120]. Отже, більшість бібліотек знаходяться далеко від промислових, фінансових та культурних центрів і функціонують у невеличких провінційних американських містечках, і це є надає їм особливу неповторність та прихильність.

Засоби на створення таких бібліотек-сховищ найважливіших архівних документів

американської історії XX ст. надаються здебільшого недержавними фондами та приватними особами. Зокрема, на будівництво бібліотеки-музею Дж. Форда було витрачено 11,5 млн доларів. Після завершення процесу будівництва установи передаються державі і, таким чином, стають власністю Сполучених Штатів.

Висновки. Розташовані по всій території країни та забезпечені всіма необхідними службами, президентські бібліотеки включають архівні, бібліотечні та музейні функції – та є передусім одними з найбагатших сховищ насамперед письмових джерел: державних та приватних документів, інших історичних матеріалів (аудіодокументів, фото, відео, агітаційних матеріалів періоду передвиборчих перегонів, подарунків і предметів особистого користування) пов'язаних із діяльністю американських адміністрацій та президентів, які очолювали від Г. Гувера до Дж. Буша молодшого, а також друкованих видань і предметів музейного значення, які мають відношення до конкретної епохи. Однак діяльність президентських бібліотек полягає не лише у збереженні документальної спадщини, вони також виступають динамічними науковими та освітніми установами, а відтак є учасниками всього спектру інформаційних відносин.

Використані джерела

1. Галаган Л. Онлайнові ресурси президентських бібліотек світу / Л. Галаган // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського [Text] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К. : НБУВ, 2010 – Вип. 27. – С. 44-53.

2. Гарбузов В.Н. Президентские библиотеки / В.Н. Гарбузов // США-Канада: политика, экономика, культура. – 1999. – № 5. – С. 119-127.

3. Левченко Л. Архіви і архівна справа Сполучених Штатів Америки: історія та організація : монографія / Л. Левченко. – Миколаїв : Іліон, 2013. – 1204 с.

4. Стрішенець Н. Президентські бібліотеки США: історія та досвід функціонування / Н. Стрішенець // Бібліотечний вісник. – 2001. – № 6. – С. 31-39.

5. Стришенец Н.В. Президентские библиотеки США / Н. В. Стришенец // Научные и технические библиотеки. – 2004. – №6. – С. 43-53.

6. Удовик В. Президентські музеї в країнах світу: особливості створення та принципи функціонування / В. Удовик // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України. – 2015 – Вип. 41. – С. 166-179.

7. Удовик В.Н. Ресурсы устной истории в президентских библиотеках США / В.Н. Удовик // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2013. – Вып. 11. – С. 162-169.

8. Чепуренко Я.О. Правове забезпечення формування фондів та використання інформаційних ресурсів президентських бібліотек США / Я.О. Чепуренко // Архіви України – 2001. – № 4-5. – С. 136-149.

9. Brooks Ph. C. The Harry S. Truman Libraries – Plans and Reality / Ph. C. Brooks // American Archivist – 1962 – Vol. 25, No 1. – P. 25-37.

10. Cole V.R. Presidential libraries / V.R. Cole // Special Libraries – 1968. – Vol. 59. – No 9. – P. 691-697.

11. Connor R.D.W. The Franklin D. Roosevelt Library / R.D.W. Connor // American Archivist – 1940. – No 3. – P. 81-92.

12. Ginsberg W.R. The Presidential Libraries Act and the Establishment of Presidential Libraries / W.R. Ginsberg, E.K. Lunder // CRS Report for Congress. – 2010. – December 1. – P. 9. (24 p.)

13. Hoover Institution – Official web-site [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.hoover.org/- Title from the screen.

14. Kahn H. The Presidential Library – A New Institution / H. Kahn // Special Libraries. – 1959. – Vol. 50., No 3. – P. 107-108.

15. Kahn H. World War II and Its Background: Research Materials at the Franklin Delano Roosevelt Library and Policies Concerning / H. Kahn // American Archivist – 1954 – Vol. 17, No 2. – P. 159. (149-162).

16. Kirkendall R. S. A second look at presidential libraries / R. S. Kirkendall // American Archivist. – 1966. – Vol. 29. – No 3. – Pp. 371-386.

17. Kirkendall R.S. Presidential libraries: One researcher's point of view / R. S. Kirkendall // American Archivist. – 1962. – No 25. – Pp. 441-448.

18. Koch C.M. Roosevelt and His Library / C. M. Koch, L. A. Bassanese // Prologue – 2001. – Vol. 33. – № 2 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.archives.gov/publications/prologue/2001/summer/roosevelt-and-his-library – Title from the screen.

19. Leland W.G. The Creation of the Franklin D. Roosevelt Library: A Personal Narrative / W.G Leland // American Archivist – 1955 – Vol. 18, No 1. – P. 11-29.

20. National Archives and Records Administration (44 U.S.C. Chapter 21) // Basic Laws and Authorities of The National Archives and Records Administration. Edition 2016 [Electronic resource]. – Mode of access: https://www. arc-hives.gov/about/laws/basic-laws-book-2016.pdf – Title from the screen.

21. The Herbert Hoover Presidential Library and Museum – Official web-site [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.hoover.archives.gov/ – Title from the screen.

22. The Rutherford B. Hayes Presidential Center – Official web-site [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.rbhayes.org/hayes/ – Title from the screen.

23. Visit Presidential Libraries and Museums – NARA Official web-site [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.archives.gov/presidential-libraries/visit/ – Title from the screen.

References

1. Galagan, L. (2010). The online resources of presidential libraries all over the world. Naukovi praci Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I.Vernadskogo, 27, 44-53 [in Ukrainian].

2. Garbuzov, V.N. (1999). Presidential libraries. USA-Canada: politika, ekonomika, kultura, 5, 119-127 [in Russian].

3. Levchenko, L. (2013). Archives and archival studies in the USA: history and organization. Mykolaiiv: Ilion [in Ukrainian].

4. Stryshenets, N. (2001) The US presidential libraries. Bibliotechnyi visnyk, 6, 31-39 [in Ukrainian].

5. Stryshenets, N. (2004) The US presidential libraries. Nauchnye i technicheskie biblioteki, 6, 43-53 [in Russian].

6. Udovyk, V. (2015). Presidential museums all over the world: features of creation and functional principles. Naukovi praci Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I.Vernadskogo, 41, 166-179 [in Ukrainian].

7. Udovyk, V. (2013). Oral history resources in the US presidential libraries. Biblioteki natsionalnyh akademiy nauk: problemy funktsionirovaniia, tendentsii razvitiia, 11, 162-169 [in Russian].

8. Chepurenko, Ya. O. (2001). Legislative support of funds formation and information resources of the US presidential libraries. Archivy Ukraiiny, 4-5, 136-149 [in Ukrainian].

9. Brooks, Ph. C. (1962). The Harry S. Truman Libraries – Plans and Reality. American Archivist, Vol. 25,1, 25-37 [in English].

10. Cole, V.R. (1968). Presidential libraries. Special Libraries, Vol. 59, 9, 691 -693 [in English].

11. Connor, R.D.W. (1940). The Franklin D. Roosevelt Library. American Archivist, 3, 81-92 [in English].

12. Ginsberg, W.R., Lunder E.K. (2010). The Presidential Libraries Act and the Establishment of Presidential Libraries. CRS Report for Congress, December 1, 24 [in English].

13. Hoover Institution – Official web-site Retrieved from http://www.hoover.org [in English].

14. Kahn, H. (1959). The Presidential Library – A New Institution. Special Libraries, Vol. 50, 3, 107-108 [in English].

15. Kahn, H. (1954). World War II and Its Background: Research Materials at the Franklin Delano Roosevelt Library and Policies Concerning. American Archivist, Vol. 17, 2, 149-162 [in English].

16. Kirkendall, R. S. (1966). A second look at presidential libraries. American Archivist, Vol. 29. 3, 371-386 [in English].

17. Kirkendall, R. S. (1962). Presidential libraries: One researcher's point of view. American Archivist, 25, 441-448 [in English].

18. Koch, C.M. & Bassanese, L.A. (2001) Roosevelt and His Library. Prologue, Vol. 33, 2. Retrieved from http://www.archives.gov/ publications/prologue/2001/summer/roosevelt-and-his-library [in English].

19. Leland, W.G. (1955). The Creation of the Franklin D. Roosevelt Library: A Personal Narrative. American Archivist, Vol. 18, 1, 11-29 [in English].

20. National Archives and Records Administration (44 U.S.C. Chapter 21). Basic Laws and Authorities of The National Archives and Records Administration. Edition 2016. Retrieved from https://www. arc-hives.gov/about/laws/basic-laws-book-2016.pdf [in English].

21. The Herbert Hoover Presidential Library and Museum – Official web-site. Retrieved from http://www.hoover.archives.gov [in English].

22. The Rutherford B. Hayes Presidential Center – Official web-site. Retrieved from http://www.rbhayes.org/hayes [in English].

23. Visit Presidential Libraries and Museums – NARA Official web-site. Retrieved from http://www.archives.gov/presidential-libraries/visit [in English].

УДК 026:004

А.В. Ржеуський, Н.Е. Кунанець

ІННОВАТИКА В БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ ОБСЛУГОВУВАННІ КОРИСТУВАЧІВ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті викладено результати соціологічного дослідження, здійсненого серед студентів Національного університету «Львівська політехніка» методом електронного анкетування. ***Метою роботи*** *було визначення низки веб-сервісів та ресурсів, які користувачі хотіли б отримувати як послуги з веб-сайту бібліотеки вищого навчального закладу.* ***Наукова новизна.*** *Визначено попит на низку інформаційних послуг, якими послуговується широке коло користувачів, і які бібліотеками не надаються.* ***Методологія дослідження*** *полягає у застосуванні форми online-анкетування для зручного й оперативного отримання інформації.* ***Висновки.*** *Визначено та проаналізовано асортимент інформаційних послуг та ресурсів, якими послуговуються сучасні студенти у навчальному процесі, а також найпоширеніші канали інформації для міжособистісного спілкування та отримання новин. Результати соціологічного дослідження можуть слугувати теоретичним базисом з упровадження книгозбірнями комплексу інноваційних засобів для піднесення на щабель вище рівня бібліотечного обслуговування.*

Ключові слова: *бібліотека, соціологічне опитування, дистанційні послуги, відкритий доступ, соціальні мережі, хмарне сховище, мультимедіа.*

А.В. Ржеуский, Н.Е. Кунанец

ИННОВАТИКА В БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННОМ ОБСЛУЖИВАНИИ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ: ПО МАТЕРИАЛАМ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье изложены результаты социологического исследования, проведенного среди студентов Национального университета «Львовская политехника» методом электронного анкетирования. ***Целью работы*** *было определение ряда веб-сервисов и ресурсов, которые пользователи хотели бы получать в качестве услуг по веб-сайту библиотеки высшего учебного заведения.* ***Научная новизна.*** *Определен спрос на ряд информационных услуг, которыми пользуется широкий круг пользователей, и которые библиотеками не предоставляются.* ***Методология исследования*** *заключается в применении формы online-анкетирования для удобного и оперативного получения информации.* ***Выводы.*** *Определены и проанализированы ассортимент информационных услуг ресурсов, которыми пользуются современные студенты в учебном процессе, а также наиболее распространенные каналы информации для межличностного общения и получения новостей. Результаты социологического исследования могут служить теоретическим базисом по внедрению библиотеками комплекса инновационных средств для подъема на ступень выше уровня библиотечного обслуживания.*

Ключевые слова: *библиотека, социологический опрос, дистанционные услуги, открытый доступ, социальные сети, облачное хранилище, мультимедиа.*

A. Rzheuskiy, N. Kunanets

INNOVATION IN LIBRARY AND INFORMATION SERVICE OF USERS: ON THE MATERIALS OF SOCIOLOGICAL RESEARCH

The article presents the results of a study which was held among the students of Lviv Polytechnic National University by electronic questionnaire. ***The aim*** *was to determine the number of web services and resources, which they would like to receive from the library website.* ***Scientific novelty.*** *Determined demand for a range of information services, which is served by a wide range of users, and are not available from library website.*

© Ржеуський А.В., Кунанець Н.Е.

Research methodology *is the application form online-questionnaire for convenient and prompt information.* ***Conclusions.*** *Defined and analyzed the range of information services and resources that posluhovuyutsya advanced students in the learning process and the most common channels for interpersonal communication and receiving news. The results of sociological research can be used as a theoretical basis for the implementation of complex innovative facilities for rising the level of library service.*

Keywords: *library, poll, remote services, open access, social networks, cloud storage, multimedia.*

Актуальність теми дослідження. Зі стрімким поступом інформаційних технологій, бібліотечне обслуговування потребує суттєвої модернізації. Для розуміння, в якому напрямку книгозбірням рухатися, слід заручитися співпрацею з самими користувачами.

Визначити точку зору користувачів, які послуги та сервіси вони хотіли б отримувати від бібліотеки вищого навчального закладу, можливо шляхом проведення соціологічного дослідження.

Унікальність даного соціологічного дослідження полягає в тому, що питання стосувалися популярних інформаційних послуг, каналів та засобів, які доступні до широкого кола користувачів, і які не належать до асортименту бібліотечних послуг. Бібліотечні установи повинні здійснювати моніторинг нових тенденцій надання інформаційних послуг, удосконалювати та впроваджувати інформаційні технології, що стрімко розвиваються, для інформаційного обслуговування користувачів.

Відтак, було проведене соціологічне дослідження серед студентів 1-5 курсів Національного університету «Львівська політехніка» з метою виявлення, наскільки їхня книгозбірня забезпечує інформаційні потреби, які формати ресурсів користуються попитом, якими інформаційними технологіями послуговуються сучасні студенти у навчальному процесі, які канали інформації вони використовують для міжособистісного спілкування та отримання новин.

Електронна анкета складалася із 7 питань: 5 закритого типу і 2 відкритого.

Опитування здійснювалося за допомогою хмарного сервісу Google Forms. В опитуванні взяли участь понад 43 респонденти.

На перше питання, чи користуються студенти дистанційними послугами бібліотеки вищого навчального закладу, в якому вони навчаються, було отримано 42 відповіді *(рис. 1)*.

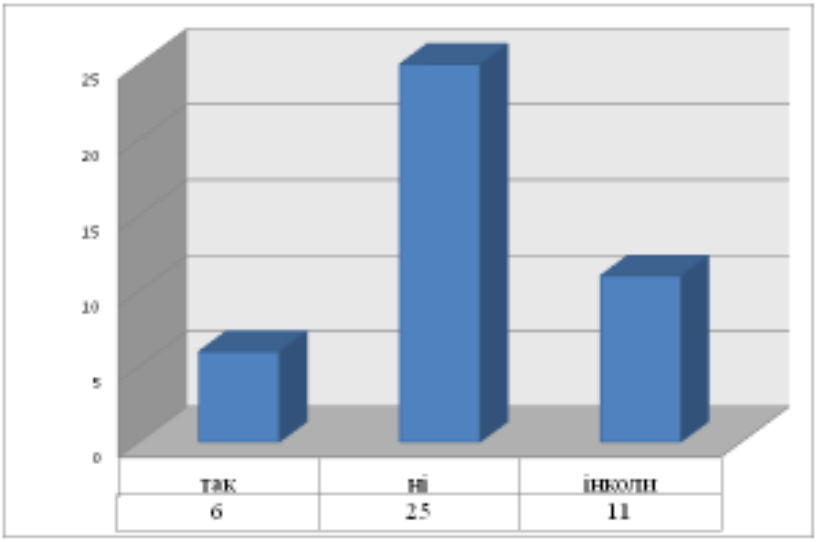

Рис. 1. ***Рівень звернення студентів НУ «Львівська політехніка» до бібліотеки***

Отримана інформація свідчить про те, що більшість з опитаних студентів не звертаються за послугами до бібліотеки і намагаються самостійно забезпечувати інформаційні потреби. Причинами такої низької популярності можуть бути:

- відсутність належного інформування про послуги та ресурси, які зосереджені у книгозбірні вищого навчального закладу;
- відсутність релевантних документів та інформаційних ресурсів, які б відповідали сучасним потребам студентів;
- недосконалий бібліотечний сервіс.

На сьогоднішній день ефективність бібліотечного обслуговування визначається оперативністю надання інформації та документів, релевантністю до інформаційних потреб користувачів бібліотеки, відкритому доступу до повнотекстових електронних колекцій документів з дотриманням авторських прав. Популярності набуває контент, що містить семантичні зв'язки – гіперпосилання у тексті на релевантні локальні ресурси бібліотеки або ресурси у мережі Інтернет. Прикладом інформаційного продукту, в якому передбачено використання гіперпосилань, є віртуальна виставка, виконана засобами Adobe Acrobat, Flickr та ін.

На друге питання: яким параметрам отримання інформації/документа надається перевага, проаналізовано 42 відповіді *(рис. 2)*. Студенти надають перевагу безперешкодному доступу до електронної повнотекстової версії документа. Тому, актуальним завданням для бібліотек є документне обслуговування користувачів у дистанційному режимі. На друге місце висунуто оперативність отримання інформації та документа. Для забезпечення цієї вимоги необхідно визначити оптимальні канали надання інформації користувачам. Вирішальне значення має також фаховість бібліотечного персоналу.

Вимога організації семантичних зв'язків між ресурсами отримала найменшу кількість голосів. Даний засіб значно підвищив би ефективність бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів, проте бібліотечні фахівці ще не усвідомили переваги використання даного інструменту.

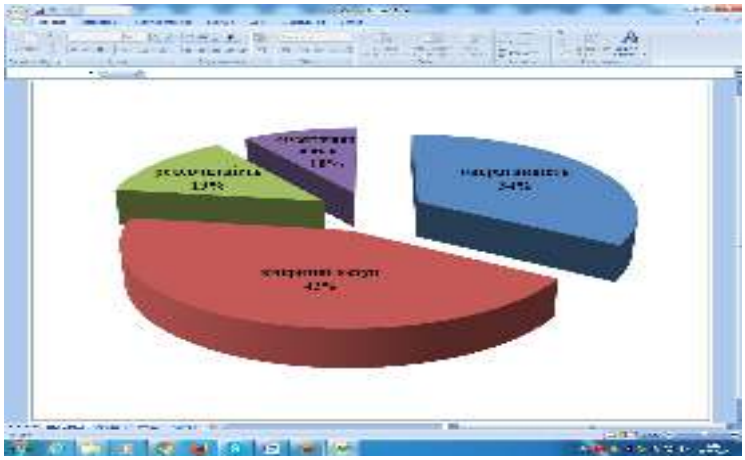

Рис. 2. ***Визначення пріоритету в обслуговуванні користувачів бібліотеки***

На питання: якому виду документа надається перевага при пошуку в мережі Інтернет, із 42 студентів більшість обрали повнотекстову форму електронного документа та всі варіанти (друкований документ, електронний повнотекстовий та мультимедійний) *(рис. 3)*.

Рис. 3. ***Визначення найбільш запитуваного формату документа***

Як показує діаграма, на паритетних засадах становлять попит друковані та мультимедійні документи. Мультимедійний фонд становлять широкий спектр мультимедійних документів різних жанрів. У бібліотеках до мультимедійних документів належать: презентації, віртуальні виставки, відеоматеріали про бібліотеку, віртуальні екскурсії, віртуальні галереї, відеоінструкції на допомогу користувачам з користування інформаційними ресурсами, відеолекції, відеопідручники. Проте, на сьогоднішній день не всі книгозбірні створюють та комбінують зазначені жанри мультимедійних документів. Дослідження показує, що серед студентів підвищений інтерес до мультимедійних документів. Це пояснюється тим, що у користувачів зменшується сприйняття традиційного документа зі статичним змістом на користь динамічного відео- та аудіоряду, оскільки на сьогоднішній день є велика кількість відкритого програмного забезпечення (графічних та відеоредакторів) для створення лінійного мультимедіа. Такі документи мають лаконічність та більшу інформативність у зручному для сприйняття форматі. Окрім того, на відміну від інших форм, мультимедійні документи з легкістю поширюються через соціальні платформи.

Оскільки невід'ємну частину життя сьогоднішніх студенів становлять соціальні мережі, блоги, відеохостинги, що дозволяють з надзвичайною швидкістю розповсюджувати інформацію та охоплювати велику аудиторію користувачів, було винесене питання: якими соціальними платформами користуються студенти *(рис. 4)*.

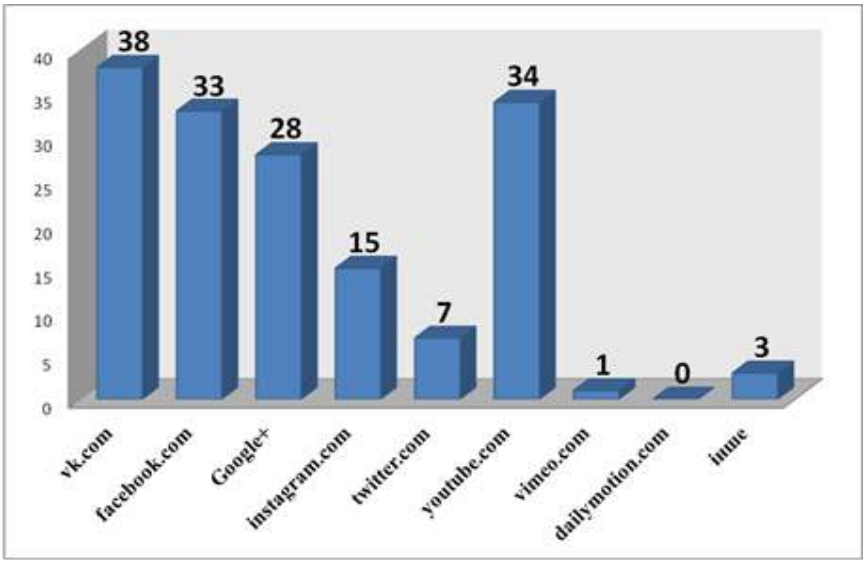

Рис. 4. ***Рейтинг найпоширеніших соціальних платформ серед студентів***

Отримані результати дали можливість виявити найпопулярніші соціальні платформи, якими користуються студенти у повсякденному житті. З 43 респондентів 38 користуються соціальною мережею vk.com та 34 – відеохостингом youtube.com. Це найвищі показники. На третьому місці – соціальна мережа facebook.com. Хоча соціальна мережа Google+ посіла четверте місце за результатами опитування, не слід лишати її можливості поза увагою, оскільки її популярність у подальшому може зрости, так, як інтегрована в пакет сервісів корпорації Google. Найменшу кількість голосів отримали відеохостинги vimeo.com та dailymotion.com. Це пояснюється тим, що вітчизняні користувачі не обізнані про дані закордонні відеохостинги і які не отримали популярності через монополію відеохостингу youtube.com. Також слід відзначити, що незначна кількість респондентів послуговуються іншими соціальними платформами, що не увійшли у перелік.

Аналогічно до соціальних платформ, в опитування було включене питання щодо використання «хмарних сховищ» *(рис. 5),* оскільки спостерігається тісна взаємодія перших з останніми.

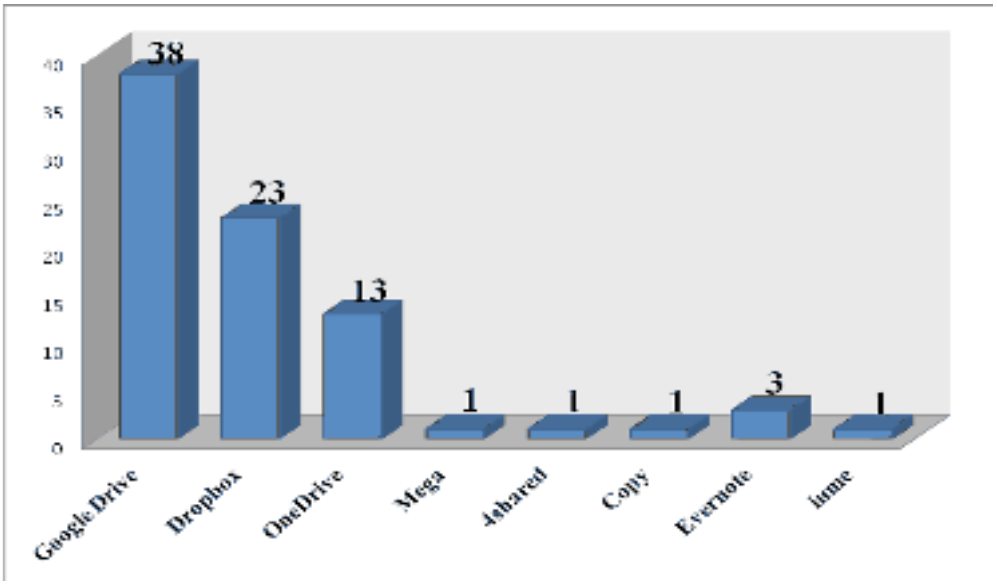

Рис. 5. ***Визначення тенденції використання студентами «хмарних» сховищ***

Відповідь на питання дали 42 респонденти. Студентам було запропоновано обрати варіанти з «хмарних» сховищ, якими вони послуговуються для збереження власних документів. Діаграма ілюструє, що 38 респондентів надають перевагу «хмарному» сховищу Google Drive, 23 – Dropbox, третє місце посідає «хмарне» сховище OneDrive від компанії Microsoft. Студенти переважно обирають «хмарні» сховища від популярних брендів, які пропонують великий обсяг безкоштовного простору для зберігання документів. Однак, решта сервісів, що не отримали високих показників, також пропонують значний обсяг безкоштовного віртуального простору. Звідси можна дійти висновку:

- студенти не обізнані про інші «хмарні» сховища;
- студентам вистачає простору від задіяних «хмар», і немає необхідності залучати допоміжні сервіси.

«Хмарні» сховища надають можливість зберігати та поширювати великі обсяги інформації у різних форматах, у т. ч. мультимедіа. Функціонал окремих «хмарних» сховищ надає можливість відтворювати файли мультимедіа безпосередньо у середовищі сервісу.

Результати опитування вичерпно ілюструють, функціонал та простір яких саме «хмарних» сховищ слід застосовувати при бібліотечно-інформаційному обслуговуванні користувачів.

На питання відкритого типу: чи доводилося створювати мультимедійні продукти і яким сервісом послуговувалися, дали відповідь 30 респондентів *(рис. 6)*.

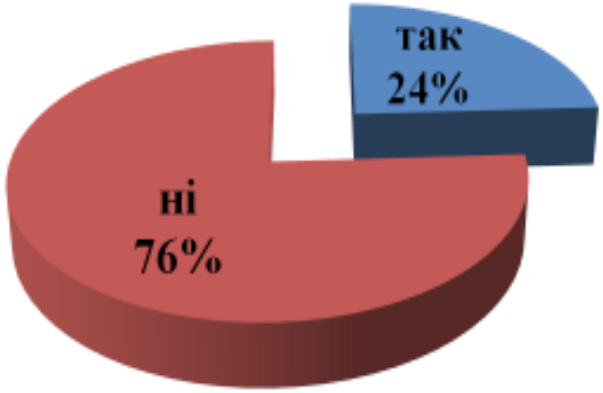

Рис. 6. ***Показник створення студентами власних мультимедійних продуктів***

Результати опитування дають можливість проаналізувати стан використання студентами відкритих веб-сервісів для створення власних мультимедійних продуктів і дійти висновку, чи доцільно розміщувати на веб-сайті бібліотеки дані послуги. Діаграма ілюструє, що лише чверть з опитаних респондентів створювали самостійно мультимедійні продукти. Як зазначили студенти, при створенні мультимедійних продуктів, були використані такі програмні засоби: Power Point як складова пакету MS Office, Movie Maker, а також розробляли власний вебсайт з мультимедійним наповненням.

Слід відзначити, що відсутня тенденція використання студентами сучасних on-line відеоредакторів для створення потужних мультимедійних продуктів. Причиною цьому може бути відсутня бібліотечна реклама, як приклад, створена такими сервісами.

Отримані дані дають підстави про доцільність забезпечення доступу з веб-сайту бібліотеки до безкоштовних хмарних сервісів для створення користувачами мультимедіа та в подальшому надання сховища для формування власних колекцій.

Заключне сьоме питання стосувалося визначення необхідності для користувачів сховища для формування власної колекції документів *(рис. 7.)*.

Рис. 7. ***Показники попиту на забезпечення бібліотекою користувачів власним сховищем документів***

Дані, виведені на діаграмі, засвідчують попит і доцільність запровадження такої послуги з метою покращення бібліотечного обслуговування користувачів.

Наукова новизна. Інноваційний підхід полягає у тому, щоб надати користувачам через веб-сайт бібліотеки доступ до віртуального простору для самостійної організації під власні інформаційні потреби.

Висновки. Таким чином, результати соціологічного дослідження можуть слугувати теоретичним базисом з упровадження книгозбірнями комплексу інноваційних засобів для піднесення на щабель вище рівня бібліотечного обслуговування.

УДК 572.026:061.22:021.2:026.072:027.9 (477):«1896/1918»

В.Ю. Соколов

БІБЛІОТЕКИ ТА ЧИТАЛЬНІ КОМІТЕТІВ ПІКЛУВАННЯ ПРО НАРОДНУ ТВЕРЕЗІСТЬ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

(продовження)[1]

Характеризується досвід діяльності комітетів піклування про народну тверезість в організації роботи бібліотек і читалень в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.; аналізуються особливості функціонування зазначених книгозбірень та їхнє значення у забезпеченні населення бібліотечною книгою, у поширенні читання, просвітництва і духовної культури.

Ключові слова: *бібліотечна діяльність, історія бібліотечної справи, комітет піклування про народну тверезість, бібліотека, бібліотека-читальня, чайна-читальня, Україна.*

В.Ю. Соколов

БИБЛИОТЕКИ И ЧИТАЛЬНИ КОМИТЕТОВ ПОПЕЧИТЕЛЬСТВА О НАРОДНОЙ ТРЕЗВОСТИ В УКРАИНЕ В КОНЦЕ XIX – ВНАЧАЛЕ XX ВЕКА

Характеризуется опыт деятельности комитетов попечительства о народной трезвости в организации работы библиотек и читален в Украине в конце XIX – вначале XX в.; анализируются особенности функционирования указанных библиотек и их значение в обеспечении населения библиотечной книгой, в распространении чтения, просвещения и духовной культуры.

Ключевые слова: *библиотечная деятельность, история библиотечного дела, комитет попечительства о народной трезвости, библиотека, библиотека-читальня, чайная-читальня, Украина.*

V. Sokolov

LIBRARIES AND READING COMMITTEES CARE ABOUT PEOPLE'S SOBRIETY IN UKRAINE IN LATE XIX – EARLY XX CENTURY

Experience characterized committees care for the people's sobriety in the work of libraries and reading rooms in Ukraine in late XIX – early XX century; analyzes the features of the functioning of these libraries and their role in the provision of public library books in the reading dissemination, education and spiritual culture.

Keywords: *library activities, history librarianship committee care of the people's sobriety, library, library, reading room, tea-reading, Ukraine.*

[1] *закінчення, початок статті див. у попередньому номері*

Відносно велика кількість бібліотек і читалень комітетів піклування Відносно велика кількість бібліотек і читалень комітетів піклування про народну тверезість (КПНТ) була на Волині, де у 1898 р. було створене Товариство піклування про народну тверезість (КПНТ) була на Волині, де 1898 р. було створене Товариство піклування про народну тверезість (ТПНТ). Невдовзі після заснування Волинський губернський КПНТ почав активну діяльність щодо створення мережі читалень та бібліотек по всіх повітах, що входили до губернії. Найбільше бібліотек і читалень було відкрито у Кременецькому (18) та Житомирському (14) повітах. В інших повітах Волинської губернії було засновано по 2-5

© Соколов В.Ю.

книгозбірень на повіт, а в деяких їх створити зовсім не вдалося [22, 22]. Нерівномірність кількості бібліотек пояснюється соціально-культурними, демографічними та виробничими чинниками. Проаналізовані бібліотекознавцем І. Мілясевич матеріали (зокрема, звіти про діяльність Волинського КПНТ) засвідчили, що більшість бібліотек і читальних залів КПНТ відкривалися на Волині при чайних (60%) [22, 22]. 1897 р. бібліотек і читалень КПНТ на Волині було 12, а вже 1900 р. – 106 [6, 12]. Майже 40% бібліотек КПНТ Волинської губернії працювали при навчальних закладах, фабриках, заводах та при інших установах. За відомостями дослідниці, на Волині переважну частину книжкового фонду бібліотек КПНТ становила художня література (приблизно 67%) та твори духовно-морального змісту (приблизно 7,6%). Праці з історії становили 3,6%, з географії – 2,4%, з філософії та психології – 2,9%. Решта частина галузевої літератури становила не більше 1% [22, 22]. Активну частину фонду становили періодичні видання, хоча їхня кількість у різних бібліотеках була неоднаковою і залежала, в основному, від фінансування та прибутків повітових відділень КПНТ. Цікаво, що найбільша кількість преси передплачувалася Житомирською народною бібліотекою – дев'ять назв газет і 17 назв журналів у рік, тоді як більшість бібліотек КПНТ на Волині передплачувала тільки 3-4 періодичні видання. Найчастіше у фондах бібліотек була місцева періодика та чорносотенні періодичні видання. Біля 25% бібліотек мали фонд до 500 тт., 61% – до 1000, 14% – понад 1000. Найбільший фонд (біля 2000 тт.) був у Житомирській і Луцькій народних бібліотеках та Ізяславській чайній-читальні. Постійними відвідувачами бібліотек міських КПНТ були робітники, селяни, військові та цивільні чиновники у відставці, ремісники, солдати, учні місцевих училищ, службовці нижчого рангу та міщани, які не мали можливості виписувати газети і журнали, а також платити гроші за користування приватними публічними бібліотеками. Найбільша кількість читачів (понад 10000) була зафіксована у Житомирській народній бібліотеці та Ізяславській бібліотеці-читальні, створеній при чайній. Зокрема, Житомирську народну бібліотеку, що була заснована 1906 р., 1907 р. відвідала 7231 особа, 1908 р. – 12340 осіб, 1909 р. – 13474, 1910 р. – 14032. Волинський губернський КПНТ 1910 р. виділив на утримання зазначеної бібліотеки 1000 руб., з яких 240 руб. було витрачено на зарплату бібліотекаря, 163 руб. – на придбання книг, газет та журналів, а 74 руб. – на збереження фонду [22, 23]. Проте, інші бібліотеки КПНТ Волині фінансувалися недостатньо. Наприклад, у звіті за 1910 р. Волинського КПНТ зазначалося, що у Луцькій народній бібліотеці, яка мала приблизно 2000 тт., а книговидача становила 21780 тт., фонд «…не поповнюється вже п'ять років через відсутність коштів. 1910 г. вдалося придбати за невелику плату лише 80 томів російських класиків» [26, 29]. Отже, гроші Волинський губернський КПНТ для своїх бібліотек виділяв нерівномірно. За результатами досліджень І. Мілясевич, книгозабезпеченість бібліотек КПНТ на Волині становила, в середньому, вісім книг на читача, а обертаність книг – п'ять, проте показники окремих бібліотек різних повітів суттєво відхилялися від середніх показників. Наприклад, обертаність Луцької народної бібліотеки становила 10,8 [22, 23]. Аналіз та узагальнення читацьких запитів, що проводилися у багатьох бібліотеках КПНТ, результати яких були зафіксовані в окремих звітах книгозбірень, засвідчують, що найбільш популярними з художніх творів були казки Г.-Х. Андерсена, твори Ф. Достоєвського, Майн Ріда, Л. Толстого, І. Тургенєва; з галузевих видань найбільшим попитом користувалися сільськогосподарські, історичні та медичні книги.

У липні 1896 р. у Миколаєві було створено Особливий комітет піклування про народну тверезість під головуванням миколаївського градоначальника М.В. Копитова, до складу якого увійшли представники міської Думи, духовенства, поліції, установ освіти та культури. У Миколаєві справами бібліотек завідувало особливе правління, до складу якого входили священики і вчителі місцевих шкіл. Головою правління був податковий інспектор та надвірний радник О.М. Леонтьєв. Миколаївському КПНТ були підпорядковані дві школи для дітей робітників, народний дім, недільна школа, чайна-їдальня, сади та кілька

бібліотек-читалень. Наприкінці XIX ст. – на поч. XX ст. у м. Миколаєві діяли п'ять безкоштовних бібліотек-читалень КПНТ. У зазначених бібліотеках, окрім робітників, значну частину читачів становили учні (від 30 до 60% усієї кількості користувачів). Серед інших категорій читачів були ремісники, представники вільних професій, вчителі, духовенство та ін. З усіх бібліотек Миколаївського КПНТ виділялася центральна бібліотека-читальня № 1, яку щодня відвідували понад 200 осіб, крім того, вона мала приблизно 100 абонентів. Бібліотека-читальня при чайній-їдальні, що була розташована на Привізному ринку Миколаєва, 1900 р. мала книг на суму 1450 руб. 90 коп., тобто, приблизно, кілька тисяч томів. Пізніше кількість книг, журналів і газет збільшилася. 1913 р., було навіть видано спеціальний каталог бібліотеки-читальні при чайній-їдальні. У звіті Миколаївського КПНТ було зазначено, що в чайній-їдальні № 1 діяла безкоштовна читальня, яка займала одну кімнату і розрахована була на 20 осіб. Тут можна було безкоштовно користуватися газетами і журналами (до 17 найменувань): «Вестник трезвости», «Досуг и Дело», «Сельский хозяин», «Родина», «Нива», «Свет», «Московский листок», «Ремесленная газета», «Новороссийский телеграф», «Южанин» та ін. Часто місць у чайній-читальні не вистачало. Наплив відвідувачів був настільки великий, що у святкові дні деяким читачам доводилося читати стоячи. Нерідко через брак місць між читачами виникали сварки. У 1897 р. протягом одного тільки місяця зазначену читальню відвідали 2797 осіб, тобто майже по 100 осіб кожного дня [16, 169-170]. Приблизний становий склад відвідувачів чайної-читальні був таким: міщан – 62%, селян – 28%, дворян – 10%. За професіями було: ремісників – 39%, заводських робітників – 18%, чорноробів – 14%, торговців – 9%, інших – 8%. За віросповіданням: християн – 42%, іудеїв – 58%. За віком: від 13 до 20 років – 41%, від 20 до 39 рр. – 35%, від 30 до 40 – 14%, від 40 до 50 – 7%, від 50 до 80 – 3%. Чайна-їдальня була відкрита з 5-00 до 22-23 вечора, а читальня – з 9-00 до 15-00 і з 18-00 до 21-00. Тут проводилися безкоштовні народні читання, переважно на релігійно-моральні теми, науково-популярні лекції та ін. Наприклад, 1909 р. у зазначеній бібліотеці-читальні було проведено 25 народних читань, які відвідали 4386 осіб.

У 1900 р. на кошти Миколаївського особливого КПНТ (5000 руб.) і щедру пожертву (1000 руб.) відомого у Миколаєві купця і мецената Я.Ф. Кириєвського було відкрито Народний дім тверезості на хуторі Водопій. При Народному домі були безкоштовна читальня та чайна-їдальня. Бібліотекою-читальнею без винагороди завідувала вчителька М.Г. Кулікова. У 1914 р. бібліотеку-читальню відвідали 3658 осіб, було видано 2149 книг у читальній залі та 3481 – для домашнього користування (за абонементом). З усіх книг, виданих у читальній залі, 55,8% було з художньої літератури, 7,7% – з релігійної тематики, 5,9% – з історії, 5,4% – з географії, 3,6% – з природознавства, 1,8% – з медицини та гігієни, 1,1% – з прикладних наук. 18,7% запитів читачів стосувалися періодичних видань [13]. 53,8% читачів були учнями, 19,7% – робітниками, 2,3% – службовцями, 1,9% – ремісниками.

Загальна кількість читачів всіх бібліотек Миколаївського особливого КПНТ 1914 р. досягла 37465 осіб. Комітет щорічно виділяв кошти для придбання літератури та періодичних видань. 1914 р. на утримання бібліотек-читалень Миколаївський особливий КПНТ витратив 8878 руб. 1917 р. на утримання бібліотек-читалень було виділено 12500 руб., з них на газети і журнали було асигновано приблизно 10%. Бібліотеки-читальні займалися також продажем дешевих книг з історії, географії, природознавства, ремісничої справи, сільського господарства, художньої та релігійної літератури. Наприклад, бібліотека-читальня № 1 Миколаївського особливого КПНТ продала 1914 р. 723 книги на суму 71 руб. [14].

Бібліотека-читальня № 2 КПНТ м. Миколаєва, що знаходилася на Чорноморському заводі і була розташована у будівлі, що була надана адміністрацією заводу, у 1900 р. мала книг на 545 руб. 85 коп. Бібліотека існувала не тільки на кошти комітету, а й на приватні пожертвування. Наприклад, тільки 1901 р. директор Чорноморського заводу Ю. Горяїнов пожертвував 129 руб. на підписку періодичних видань. Грошові субсидії бібліотека отримувала і від самого Чорноморського заводу. 1914 р.

було надруковано каталог цієї бібліотеки. Цього ж року було замовлено друкування ще одного бібліотечного каталогу книгозбірні Миколаївського КПНТ – бібліотеки-читальні №5, що була заснована 1901 р. та перебувала при казенному винному складі, а 1913 р. була переведена у приватний будинок, де займала чотири кімнати зі службами. У приватному приміщенні була розташована також бібліотека-читальня №3, яка 1913 р. мала книжковий фонд, що оцінювався у 133 руб. 50 коп. 1917 р. зазначені бібліотеки-читальні виписували 22 найменування газет і журналів (по 5 примірників кожної назви), на суму 1266 руб. Кошти Миколаївського КПНТ складалися з надходжень від казни, членських внесків, пожертвувань, доходів від підприємств (чайної-їдальні, садів), від театральних вистав та інших заходів, зі штрафів за порушення правил торгівлі алкогольними напоями тощо. Наприклад, 1899 р. було отримано з Міністерства фінансів 3000 руб., від продажу чаю та обідів – 13433 руб. 56 коп., від літературно-музичних вечорів і спектаклів – 204 руб. 38 коп., від пожертвувань – 1157 руб., випадкових надходжень – 96 руб. 39 коп., тобто разом біля 20000 руб. надходжень [16, 170-172]. Наприкінці 1917 р. бібліотеки-читальні Миколаївського особливого КПНТ були «все … переданы в общественную библиотеку», а на початку 1918 р. Миколаївський КПНТ припинив своє існування. Загалом, до 1917 р. на теренах Миколаївської області функціонувало 76 бібліотек [3].

Активну культурно-освітню роботу проводив також Одеський особливий КПНТ, якому зокрема, 1904 р. було підпорядковано три чайні-читальні та бібліотека-читальня №1. Надалі кількість бібліотек і читалень Одеського особливого КПНТ значно зросла. Найбільшою, серед зазначених книгозбірень, була бібліотека-читальня чайної № 1, яка мала 1904 р. 1305 тт. (999 назв) та річні підписки 29 журналів. Серед книг було: художньої літератури – 562 назви (56,2%), праць з природознавства – 118 (11,8%), релігійно-моральної літератури – 90 назв (9,1%), книг з географії та етнографії – 89 (8,9%), з історії – 74 (7,4%), біографій – 48 (4,8%), з медицини – 18 (1,8%) [30, 18-20]. Окрім того, бібліотека виписувала чотири міські газети, журнали «Нива», «Природа и люди», «Вокруг света», «Родина» та ін. У 1904 р. фонди книгозбірні збільшилися більше ніж на 200 книг. Найбільшим попитом користувалися художні твори Г. Сенкевича (видавалися 183 рази), М. Гоголя (171), Жуля Верна (117), А. Чехова (77), О. Пушкіна (56). За 1904 р. бібліотеку-читальню відвідали 13612 осіб (у середньому 42 особи у день), у т. ч. 4840 дітей віком від 8 до 15 років, 4817 – віком від 15 до 21 року, 3955 – дорослих осіб. Міщан серед відвідувачів була переважна більшість – 10374 осіб, селян – 1705, дворян лише – 161. З усіх відвідувачів було: робітників – 1360, учнів – 6352, ремісників – 2543, представників вільних професій – 1622, торгівлі – 824. Бібліотека-читальня 1904 р. працювала 360 днів з 10-00 до 19-00. У зазначеному році з книжкових дублетів бібліотеки було виділено 370 книг для заснування книгозбірні при недільній школі КПНТ, а також було безкоштовно надруковано каталог книг зазначеної книгозбірні у друкарні Є.І. Фесенка. Витрати Одеського особливого КПНТ 1904 р. на бібліотеку-читальню № 1 становили 629 руб. 82 коп. [30, 45]. Майже в усіх чайних-читальнях та бібліотеках Одеського особливого КПНТ проводилися народні читання. Зокрема, у чайній-читальні № 2 було здійснено 39 народних читань: з історії (13 читань), з літератури (12), з духовно-моральної тематики (7), з природознавства та медицини (7), які відвідали загалом більше 14000 осіб [30, 37].

У Таврійській губернії найбільшими КПНТ за кількістю обов'язкових членів були Сімферопольський, Мелітопольський і Ялтинський комітети. Бібліотеки-читальні КПНТ виникали у всіх повітах Таврійської губернії, наприклад, у Ялтинському повіті їх було вісім, у т. ч. при народному домі, у Дніпровському – сім, у Феодосійському – три [36, 122]. У м. Сімферополі, де з 1900 р. головою Комітету був генерал-майор О. Кузьмін, який користувався авторитетом у городян, було створено народний театр та дві бібліотеки-читальні. Вищезазначені бібліотеки-читальні виписували 20 найменувань періодичних видань, а саме: «Новое время», «Крымский вестник», «Биржевые ведомости», «Нива», «Крымское слово», «Стрекоза», «Вокруг света», «Петербург», «Природа и люди» та ін. Досить привабливою була діяльність голови Бердянського повітового КПНТ дійсного статського радника І. Дувіна, при якому було

засновано 24 чайних з читальнями, які відвідувало приблизно 250 тис. селян у рік [36, 123].

Особливо активною була діяльність Ялтинського повітового КПНТ, де, зокрема, діяв народний дім у селищі Кореїз, в якому були бібліотека з читальнею, чайна, театральний зал, в якому було влаштовано 1910 р. сім вистав, шість літературно-музичних вечорів та один концерт. Значний відсоток відвідувачів зазначених бібліотек-читалень становили діти до 15 років. Наприклад, у бібліотеці-читальні м. Мелітополь 1906 р. вони становили дві третини від усієї кількості читачів. Кількість чоловіків серед відвідувачів була вдвічі більшою, ніж жінок. У зазначеній книгозбірні було приблизно 500 осіб із селян, 821 – з міщан, більшість з яких займалися некваліфікованою роботою, ремісництвом, домашнім господарством тощо. Якщо ж розглядати склад читачів за віросповіданням, то найбільші групи становили іудеї (675 осіб) та православні (625 осіб), а найменшу – магометани (3 особи). Найбільший інтерес викликала белетристика, періодичні видання, дитяча література, певний попит мали книги з історії, літератури, мистецтва, богослов'я, природознавства, медицини та гігієни. У середньому кожен абонент прочитав 22 книги за рік. Кількість відвідувачів з року в рік коливалося незначно: у 1905 р. їх було 1364 осіб, 1906 р. – 1488, 1910 р. – 1470. Тільки за 1910 р. книжковий фонд поповнився на 511 тт., а періодичних видань на 1911 р. було виписано на 200 руб. [36, 123].

Наприкінці XIX ст. у Харківській губернії, за повідомленням газети «Харьковская жизнь», була лише одна сільська бібліотека – у с. Макарівка Лебединського повіту. На початку XX ст. організацією відкриття та налагодження роботи бібліотек займалося Товариство грамотності. Поступово кількість народних бібліотек у Харківській губернії збільшувалася. З 1906 р. бібліотеки перейшли у підпорядкування губернської земської управи, яка і займалася надалі відкриттям і комплектуванням книгозбірень. 1907 р. у Харківській губернії діяло 390 народних бібліотек, 1910 р. – 571, 1912 р. – 775, 1914 р. – 802 [35, 218]. Газета «Накануне» зазначала, що Харківщина за кількістю народних бібліотек посідала одне з перших місць у Російській імперії, поступаючись лише В'ятській губернії. Свою мережу бібліотек поширювало також ТПНТ, проте, на Харківщині їх було дуже мало по відношенню до загальної кількості народних бібліотек, порівняно з іншими губерніями. Наприклад, 1898 р. бібліотек і читалень КПНТ було дев'ять, 1899 р. – 78, 1906 р. – 50. Відвідувачів за рік було приблизно 160 тис., а кількість абонентів – до 84 тис. [8, 131]. Іншою особливістю було те, що фонди бібліотек КПНТ Харківської губернії мали деякі праці з історії України. Наприклад, за каталогом однієї з пришкільних народних бібліотек м. Харкова, в її фонді були: «История Украины и ее народа» О. Єфименко, «Заселение Харьковского края и общий ход культурного развития» Д. Багалія, довідкове видання С. Русової «Что читать по украинской истории и литературе?» та ін. Серед біографічних видань були книги про Т. Шевченка, М. Гоголя, К. Ушинського та ін.

У Катеринославській губернії кількість бібліотек і читалень КПНТ у перші 10 років діяльності комітетів послідовно зростала: 1897 р. їх було 10, 1899 р. – 56, 1906 р. – 162. Кількість абонентів за період 1897-1909 рр. становила приблизно 200 тис. осіб [8, 37]. Кожного року в губернії відкривалося десятки нових народних бібліотек і читалень. Наприклад, на кошти губернського земства (1500 руб.) було відкрито 24 безкоштовні народні бібліотеки-читальні [25, 60-62]. Надалі Катеринославська губернія налічувала 78 народних шкільних бібліотек, 53 земських безкоштовних бібліотеки-читальні, вісім публічних бібліотек [20, 92]. На поч. XX ст. у складі восьми повітів Катеринославщини функціонували 90 народних бібліотек та читалень із загальним фондом близько 100 тис. тт., де обслуговувалося 53074 читачі, а книговидача становила близько 460 тис. видань [19, 9-10]. На поч. XX ст. на Катеринославщині з усіх народних бібліотек друге місце за кількістю книг займала Верхньодніпровська бібліотека-читальня при КПНТ (1544 тт.), на третьому місці була Катеринославська безкоштовна бібліотека-читальня при Аудиторії народних читань (1032 тт.) [18, 182]. Сільські народні бібліотеки-читальні, здебільшого, мали невеликі книжкові фонди, наприклад у с. Лошкарівка та с. Кам'янське були книгозбірні, фонд яких становив не більше 200

книг. Структуру книжкового складу бібліотечних фондів можна розглянути на прикладі фонду Катеринославської безкоштовної бібліотеки-читальні при Аудиторії народних читань, де було: белетристики – 619 книг (60,6%), праць з природознавства – 124 (12,1%), історичні та біографічні книги – 92 (9%), з географії та етнографії – 62 (6%), духовно-моральна література – 53 (5,2%), із сільського господарства – 39 книг (3,9%), з суспільствознавства – 18 (1,8%), літературо-знавства – 14 (1,4%). Контингент читачів вище зазначених народних бібліотек складався, здебільшого, із селян. 1902 р. народні бібліотеки-читальні відвідали 2364 особи, книговидача становила 13896 тт. (зокрема, найбільша була у Верхньодніпровській бібліотеці-читальні КПНТ, де, зокрема, на поч. ХХ ст. було запроваджено читацький формуляр) [18, 183]. Фінансування зазначених бібліотек було нестабільним, що помітно впливало на якісний склад їхніх фондів та якість обслуговування читачів. Проте, на початку ХХ ст. окремі бібліотеки-читальні КПНТ фінансувалися відносно непогано. Наприклад, безкоштовна бібліотека-читальня при Аудиторії народних читань 1902 р. отримала 490 руб., з яких 240 – на утримання бібліотекаря, 150 – на купівлю книг, 40 – на передплату журналів, 50 – було витрачено на оправу книг, 10 руб. – канцелярські витрати [18, 184].

На поч. ХХ ст. на Чернігівщині діяло приблизно 200 народних бібліотек [35, 219]. Кількість бібліотек-читалень КПНТ у Чернігівській губернії була нестабільною і з року в рік коливалася у межах 50-70 книгозбірень: 1897 р. було 52 бібліотеки, 1898 р. – 74, 1900 р. – 46, 1901 р. – 49, 1902 р. – 72, 1906-1909 рр. – приблизно 67 [8, 137]. Кількість відвідувачів коливалася у межах 63-67 тис. осіб, абонентів – чотири тис. осіб. Таке саме становище у динаміці кількості бібліотек КПНТ було і в Херсонській губернії: 1897 р. їх було 15, 1899 р. – 90, 1901 р. – 53, 1902 р. – 69, 1904 р. – 66, 1906 р. – 59 [8, 134]. Кількість відвідувань бібліотек і читалень коливалася у межах 120-140 тис. осіб, а кількість абонентів – 8-10 тис. осіб.

У Київській губернії кількість бібліотек і читалень КПНТ у перше десятиліття діяльності ТПНТ (1896-1906), в цілому, зростала, але їхня динаміка була нестабільною: 1897 р. їх було 27; 1900 р. – 65 бібліотек-читалень (з яких лише дві діяли поза чайних і столових) та приблизно 100 читалень, де виписували тільки періодику; 1901 р. – приблизно 150 бібліотек і читалень; 1905 р. – 113. Зростала і кількість відвідувань: 1903 р. – 188 тис. осіб, 1906 р. – 420 тис. 1900 р. у Києві було п'ять бібліотек-читалень КПНТ, які щодня відвідували від 100 до 600 осіб; 1901 р. їх було сім (приблизно така цифра трималася і в наступні роки). Наприклад, 1910 р. у Києві діяло 25 бібліотек, з яких шість належало Київському міському КПНТ [5, арк. 20]. У повітових містах Київської губернії відвідування бібліотек і читалень КПНТ становило від 50 до 100 осіб у день, у селах та містечках – від 30 до 90, у Київському повіті – від 60 до 100. Всього у Київському повіті 1900 р. було 13 бібліотек-читалень та шість читалень, що виписували тільки періодику; у Бердичівському повіті – 10 і 15 відповідно; у Канівському – 8 і 6; у Васильківському – 4 і 10; у Чигиринському – 1 і 18; у Сквирському – 6 і 5; у Таращанському – 1 і 13; у Радомисльському – 5 і 12; в Уманському – 2 бібліотеки-читальні; у Черкаському – 6 читалень, що виписували тільки періодику; у Липовецькому їх було 8; у Звенигородському повіті було 8 бібліотек-читалень КПНТ [27, 10]. Більшість із зазначених бібліотек і читалень було розміщено в орендованих приміщеннях. У бібліотеках-читальнях Київського губернського КПНТ активно проводилася робота з організації народних читань. Наприклад, у бібліотеках-читальнях Києва 1900 р. було проведено 109 народних читань, у бібліотеках-читальнях Київського повіту – 112, в інших повітах Київської губернії – від 17 до 70. Київський губернський КПНТ у зазначеному році на діяльність бібліотек і читалень (всього їх було приблизно 165) витратив грошей у сумі 8697 руб. 48 коп. [27, 24-25]. За звітом діяльності Київського губернського КПНТ за 1901 р. бачимо, що кількість бібліотек-читалень дещо збільшилася, наприклад, у Києві – на дві, а у Бердичівському повіті – на одну. В цілому, у Київській губернії за рік кількість бібліотек-читалень збільшилася лише на кілька установ. Усього 1901 р. діяло трохи більше 70 бібліотек-читалень з правом видавати книги для домашнього користування та 78 читалень, що виписували тільки періодику, кількість яких у повітах за рік дещо

скоротилася [28, 101]. У звіті зазначалося, що незважаючи на зростання асигнувань (1901 р. Київський губернський КПНТ на бібліотеки, читальні та книжкові склади витратив 16407 руб.), внаслідок неналежного фінансування, фонди бібліотек не поповнювалися новими виданнями, а користувачі «прекращают посещение библиотек, т.к. ими перечитаны все находящиеся в библиотеке книги по интересующему их отделу» [28, 10]. Відмічалася також недостатня кількість примірників видань, що користувалися підвищеним попитом (здебільшого, це були твори класиків російської літератури). Проте, у бібліотеках та читальнях Київського міського КПНТ виписували приблизно 20 примірників газет та 40 – журналів [28, 9].

Київський губернський КПНТ, розглянувши звіти повітових комітетів за 1900 р., дійшов висновку, що внаслідок недостатнього фінансування, культурно-освітня та бібліотечна діяльність в установах розвивається недостатньо. У губернському звіті було зазначено, що бібліотеки і читальні діяли майже при кожній чайній лише у Київському повіті. Проте, в Уманському, Звенигородському, Таращанському, Липовецькому, Черкаському та Канівському повітах їх набагато менше. У чайних-читальнях зазначених повітів навіть журнали та газети виписувалися в обмеженій кількості, а видавалися читачам іноді лише «в комнате для чистой публики», тобто не всім [38, арк. 103-104]. Проте, Київський губернський КПНТ вважав головним засобом залучення селян до чайних саме заснуванням безкоштовних бібліотек-читалень. Обов'язки бібліотекаря комітет вважав за доцільне покласти на працівників чайних за невелику додаткову плату (зарплата приблизно становитиме 15-20 руб. у місяць).

У 1907-1910 рр. стан з комплектуванням та фінансуванням більшості книгозбірень Київського КПНТ, в цілому, погіршився. У листі-проханні від 13 квітня 1909 р. голови Київського повітового комітету до членазмагальника комітету О. Черткової про надання матеріальної допомоги на комплектування бібліотек і читалень КПНТ Київського повіту повідомлялося, що у повіті діяло більше 70 бібліотек-читалень та «библиотек-ящиков упрощенного типа» [37, арк. 163]. Також зазначалося, що декілька бібліотек було зачинено, а у більшості, що залишилися, – зупинено комплектування фондів. Повідомлялося, що внаслідок революції 1905-1907 рр., неврожаїв, кризи виробництва, епідемій холери та тифу у Київській губернії, Державна Дума скоротила асигнування КПНТ губернії на 500 тис. руб. Подібні листи-прохання було надіслано О. Терещенку та ще приблизно 175 членам Київського повітового КПНТ [37, арк. 164-169].

За відомостями В. Шпілевича, 1902-1903 рр. Київське товариство грамотності за дорученням та за фінансової допомоги Київського КПНТ організувало на Київщині у сільській місцевості 700 невеликих бібліотек, у т. ч. багато пересувних [35, 225]. Пересувні форми обслуговування читачів були притаманні бібліотечній діяльності Київського губернського КПНТ. Загальна кількість абонентів бібліотек КПНТ Київської губернії за період 1902-1909 рр. становила приблизно 200 тис. осіб (у середньому 24 тис. на рік) [8, 44]. Для порівняння кількості абонентів в інших народних бібліотеках, зазначимо, що чотири київських безкоштовних народних книгозбірні, що були підпорядковані Міській думі, 1905 р. мали приблизно 10 тис. абонентів.

На початку XX ст. фонди бібліотек КПНТ стрімко зростали (за рік могли збільшуватися на десятки відсотків). У Росії, в середньому, одна бібліотека КПНТ 1901 р. мала приблизно 680 книг [7, 12-13]. У зазначеному році КПНТ Росії мали 1711 бібліотек і читалень, що обслуговували приблизно 500 тис. осіб. 1902 р. у бібліо-теках та читальнях КПНТ було зареєстровано 5633 тис. відвідувань, 1904 р. – 9000 тис. 1905 р. КПНТ мали вже 4333 книгозбірні та 1970 тис. читачів [11]. Для характеристики загального стану діяльності ТПНТ у Росії, наведемо, що 1902 р. у 71 губерніях і повітах діяло 760 КПНТ і їхніх відділень, у т. ч. особливих комітетів, рівноправних губернським – 8 (у С.-Петербурзі, Москві, Варшаві, Одесі, Севастополі, Миколаєві, Керчі та Кронштадті), повітових комітетів – 637, міських комітетів і відділів особливих комітетів – 33, відділів повітових комітетів – 11. Загальний дохід ТПНТ становив 1902 р. – 8386 тис. руб., у т. ч. допомога від казни – 4184 тис. руб., від чайних і столових – 2895 тис. руб.,

від інших підприємств – 914 тис. руб., від пожертвувань і членських внесків – 56 тис. руб. Витрати того ж року становили – 8448 тис. руб. Чайних і столових налічувалося 1902 р. – 3796, які відвідали – 63439 тис. осіб [15, 451–452]. У більшості чайних (67,5%) діяли бібліотеки або читальні. За висновками багатьох дослідників, свого піку діяльність КПНТ досягла у 1904-1906 рр. Через десять років після заснування ТПНТ у Російській імперії було проведено аналіз відомостей діяльності КПНТ, який переконливо довів, що розмах роботи і поширення заходів з піднесення культури досягли великих масштабів. Якщо 1894 р. у Росії було 124 бібліотеки-читальні, то вже 1904 р. їхня кількість досягла 3520. Кількість відвідувань сягала приблизно 6,5 млн на рік.

Після російсько-японської війни і революції 1905-1907 рр., як уже зазначалося, культурно-просвітницька та бібліотечна діяльність пішла на спад. За думкою Д. Булгаковського, кількість бібліотек-читалень КПНТ зростала до 1906 р., а їхнє відвідування досягло найвищої цифри у 1904-1906 рр. [8, 50-51]. Після подій Першої російської революції, у період так званої «третьочервневої монархії» (1907-1914), відбулося значне скорочення державного фінансування КПНТ, що змусило комітети закривати значну кількість культурно-просвітницьких установ, у першу чергу, чайні-читальні, які вимагали великих витрат [21, 103]. Скорочення фінансування призвело не тільки до закриття багатьох чайних-читалень, але й до припинення поповнення книжкових фондів тих бібліотек, що залишалися. Навіть періодичні видання виписувалися в обмеженій кількості. Праця бібліотекарів, лекторів дуже часто не оплачувалася. Неможливість цілком задовольнити читацькі запити, застарілість бібліотечних фондів, відсутність матеріальних стимулів до ефективної роботи бібліотекарів неминуче знижували інтерес до роботи бібліотек і їхнього відвідування користувачами. Отже, було закрито багато чайних-читалень, особливо в сільській місцевості, а разом з ними занепали й інші народні бібліотеки. Міські читальні КПНТ також закривалися й часто об'єднувалися з бібліотеками, що утримувалися на кошти органів місцевого самоврядування, зокрема, з бібліотеками міської управи або з книгозбірнею місцевої громади чи з міською публічною бібліотекою.

За результатами дисертаційного дослідження російського бібліотекознавця О. Букрєєвої, найбільша кількість бібліотек КПНТ у Росії діяла у 1905-1906 рр. [7, 12]. Проте, статистичні дані свідчать, що у 1906-1909 рр. уповільнилися тільки темпи зростання кількості бібліотек КПНТ. Для порівняння, простежимо динаміку кількості бібліотек КПНТ у Росії на початку XX ст.: 1902 р. – 2563 бібліотек і читалень, 760 тис. абонентів, 5633 тис. відвідувань [15, 451-452]; у 1903 р. – 3266 бібліотек і читалень (1786 – бібліотек-читалень, 1067 – самостійних бібліотек, 413 – читалень); 1905 р. – 4333 бібліотек і читалень та 453 бібліотеки, що фінансували КПНТ; у 1907-1908 рр. – 3899 бібліотек і читалень; 1909 р. – 4027 [17, 198-200, 215-218]; 1910 р. – 3915 бібліотек і читалень КПНТ, з яких 70% знаходилося при різних установах, 11% розміщувалося у спеціально найманих приміщеннях, 19% – при установах КПНТ, головним чином при чайних. Кількість абонентів бібліотек 1910 р. збільшилася майже вдвічі, порівняно з 1902 р., при цьому кількість відвідувань 1910 р. залишилася майже на рівні 1902 р. За відомостями Н. Фінагентової, кількість відвідувань бібліотек і читалень КПНТ у зазначений рік досягала 6,5 млн [33, 303]. Загальне число читачів усіх бібліотек КПНТ за 1910 р. становило 1375 тис. осіб, що у середньому становить 350 осіб на кожну книгозбірню. За відомостями М. Глазкова, на початку 1914 р. у Росії було 4000 бібліотек і читалень КПНТ та 2500 церковноприходських бібліотек [9, 284]. Тобто можна припустити, що зростання кількості бібліотек і читалень КПНТ припинилося у період 1910-1914 рр., коли їхня кількість коливалася приблизно біля 4000. За свідченнями багатьох бібліотекознавців, після 1907 р. почався поступовий спад темпів розвитку діяльності КПНТ у зв'язку з різким скороченням державного асигнування [21, 103]. Однак, навіть у період 1907-1914 рр. бібліотеки КПНТ, у середньому, відвідували щоденно 55-60 читачів. Як і раніше, найбільше літератури видавалося з відділу белетристики (60-65%) та періодика (15-30%) [31, 172]. За думкою І. Мілясевич, що проаналізувала звіт-

ну документацію Волинського КПНТ, різкого спаду темпів розвитку книгозбірень КПНТ у зазначений період на Волині не було. Навпаки, дослідниця відмічала зростання кількості бібліотек та їхнього відвідування [22, 23]. Дійсний занепад бібліотек КПНТ на Волині стався лише з початком Першої світової війни. До того ж, у серпні 1914 р. був запрваджений «сухий закон». У воєнний період значно скоротилося фінансування КПНТ, їхня культурно-просвітницька діяльність поступово згорталася. Проте, певна частина бібліотек КПНТ продовжувала отримувати асигнування від КПНТ та працювати аж до революційних подій 1917 р. З установленням радянської влади, практично всі товариства тверезості, особливо губернські та повітові комітети, були ліквідовані більшовиками навесні-влітку 1918 р.

Однією з найважливіших складових культурно-просвітницької та бібліотечної діяльності КПНТ була організація народних читань, здебільшого, у чайних-читальнях, бібліотеках-читальнях народних домів та у приміщеннях бібліотек інших установ. Лекції, проілюстровані «світловими картинами» з допомогою «чарівного ліхтаря», впливали певним чином на частину неписьменного населення, розвивали інтерес до читання. Пристрій «чарівного ліхтаря» коштував відповідно до якості оптичної системи від 40 до 240 руб. Народні читання проводилися переважно у недільні та святкові дні та складалися з 2-3 відділень. У першому відділенні пропонувалися бесіди зі «священної історії», медицини, географії, історії; у другому відділенні читалася художня література. Тематика читань була різноманітною, але рідко систематизованою. Найбільший інтерес викликали історичні нариси, оповідання з військового і народного побуту. Лекції читали священики, податкові інспектори, акцизні чиновники, лісничі, сільські лікарі, ревізори, судові слідчі, вчителі різних шкіл. Призначений для публічних читань матеріал, згідно з правилами, слід було читати без жодних змін і доповнень. Якщо читання супроводжувалося дослідом чи ілюстрацією, то допускалися коментарі без права відступати від змісту тексту. Після проведення лекцій слухачам часто безкоштовно роздавалися популярні брошури релігійно-морального, історичного або природничо-наукового змісту. Народні читання, які супроводжувалися світловими картинками, сприяли культурному розвитку найбільш відсталих верств населення, для яких книга і друковане слово були взагалі недоступними. 1896 р. в одному тільки Гайсинському повіті було проведено 800 читань у 48 різних пунктах; у Літинському повіті – 92, у Вінницькому – 19. На рубежі XIX-XX ст. лекції на різноманітні теми, наприклад, у Києві, читалися не тільки у приміщеннях Товариства підтримки початкової освіти, Товариства грамотності, а й у Контрактовому будинку, у Лук'янівському народному домі, у чайній Південно-Західного товариства тверезості на Львівській площі, у лікарні Благодійного товариства, у Києво-Галицькій, Києво-Куренівській, Солом'янській та інших чайних-читальнях [32, 274-277]. Поступово формувався колектив лекторів (учителі, лікарі, духовенство, чиновники, службовці та інші представники освіченої частини суспільства), які проводили кропітку просвітницьку роботу серед місцевого населення. Вчителі та священики становили основну групу лекторів для народних читань, які на початку діяльності комітетів були доволі популярними серед робітників та селян, оскільки, особливо у селах, був великий відсоток зовсім неграмотних або недостатньо грамотних осіб, які не могли самостійно прочитати книгу. Організатори народних читань стикалися, здебільшого, з трьома проблемами: вузька програма читань, тіснота аудиторій та відсутність осіб, готових безкоштовно читати лекції. Були навіть випадки, коли, внаслідок нестачі місць у приміщенні, половина охочих послухати лекцію залишалася за стінами аудиторії. Не меншою популярністю серед народу користувалися театральні вистави та вокально-інструментальні вечори, організовані КПНТ (музичні інструменти і костюми зберігалися часто у чайних та бібліотеках).

Отже, відповідно до особливостей суспільного розвитку досліджуваних бібліотек, специфіки функціонування, їхнього соціального значення, динаміки кількісних характеристик та інших ознак, розвій діяльності бібліотек і читалень КПНТ на теренах України, можна умовно розподілити на три періоди, що зумовлені не тільки кількісними показниками, а й соціокультурними факторами:

1-й період – 1896-1906 рр. – період становлення та розквіту діяльності книгозбірень КПНТ, що характеризується сталим зростанням кількості бібліотек і всіх показників бібліотечної роботи книгозбірень. На даному етапі книжкові фонди бібліотек КПНТ поступово зростали, склад тематично урізноманітнювався, посилювався їхній світський характер.

2-й – 1907-1913 рр. – період уповільнення темпів зростання кількості бібліотек КПНТ, що був зумовлений післяреволюційним етапом посилення реакції, політичною, економічною кризою та певними соціально-культурними чинниками, що позначилися на скороченні фінансування книгозбірень КПНТ. У даний період почався занепад культурно-просвітницької та бібліотечної діяльності КПНТ, відбувалося поступове уповільнення темпів зростання їхніх книгозбірень, а іноді й об'єднання фондів з іншими публічними бібліотеками.

3-й – 1914-1918 рр. – період застою та деградації діяльності бібліотек КПНТ, певного скорочення їхньої кількості, що було зумовлено несприятливими соціально-економічними умовами Першої світової війни та введенням «сухого закону» (1914-1915 рр. споживання алкоголю знизилося до 0,1-0,2 л на особу в рік (у 1890-х рр. – більше 12 л)), фактичним припиненням їхнього фінансування (проте, багато з них ще продовжували свою діяльність до 1918 р.).

Майже з самого початку своєї діяльності робота бібліотек КПНТ викликала багато критики, оскільки визнавалася слабкою та недостатньою тому, що книги, які запитували читачі, часто не входили до числа книг народних бібліотек, схвалених Міністерством народної освіти (наприклад, твори В. Бєлінського, О. Скабічевського, М. Михайловського, М. Салтикова-Щедрина, П. Мілюкова та ін.), а ті, що залишалися, за своїм викладом і змістом, не задовольняли читацького попиту. В урядовому звіті про діяльність бібліотек КПНТ за 1901 р. повідомлялося, що «многие требования читателей остаются неудовлетворенными». У цілому, бібліотеки КПНТ відчували значну нестачу будь-яких книжок взагалі. Як уже зазначалося, досить часто на одну книгозбірню КПНТ припадало, у середньому, всього приблизно 400-600 книг (для 30% бібліотек КПНТ), тому не дивно, що склад читачів у цих бібліотеках був дуже нестійкий. Багато читачів через кілька місяців залишали бібліотеку, пояснюючи це тим, що вони вже прочитали ті книги, що їх цікавили [2, 46]. Бібліотекар Київської міської безкоштовної народної читальні імені О.С. Пушкіна, яка була в управлінні Київської думи, у своєму звіті за 1905 р. писав, що майже всі безкоштовні бібліотеки-читальні скаржаться на недостатнє комплектування фондів. Він зазначав, що внаслідок незадоволення читацьких запитів бібліотеки-читальні поступово перетворюються в «детские читальни», тому що кількість дорослих користувачів незмінно зменшувалася [29, 24]. Наслідки недостатнього комплектування відразу відчувалися на всій діяльності книгозбірні і, в першу чергу, на роботі самих бібліотекарів. Тому не дивно, що, наприклад, 1910 р. у майже половині книгозбірень КПНТ бібліотекарями працювали на безоплатній основі робітники тих самих установ, де розміщувалися бібліотеки, тобто, часто це були працівники чайних, їдалень та ін. Отже, професійний склад бібліотек КПНТ був, здебільшого, незадовільним. Посаду бібліотекаря у книгозбірнях КПНТ, у кращому випадку, займали міські вчителі. Затверджував на посаду бібліотекаря народних читалень сам губернатор [34]. Також потрібен був дозвіл від поліцейського управління, яке засвідчувало факт моральної та політичної благонадійності претендента. Якщо бібліотекарем передбачалося призначити священика, що бувало доволі часто, його кандидатуру мало схвалити ще духовне відомство [10]. Проте, як уже зазначалося, досить часто бібліотекарями ставали завідувачі чайних або чиновники різного соціального статусу. Наприклад, якщо 1900 р. серед завідувачів народних бібліотек Кам'янецького повіту переважали чиновники (управитель міською казною, бухгалтер, наглядач станції, присяжний повірений, надвірний радник, член Кам'янець-Подільської міської управи, відставні військові (генерал-майор та полковник), начальник тюрми), то вже через чотири роки, 1904 р., у тому ж повіті бібліотекарями зазначених установ були сім вчителів, сім священиків і тільки два чиновники [4, 130-131].

У своїй діяльності бібліотеки КПНТ, загалом, стикалися з такими проблемами, як: незадовільний стан приміщень; обмежений список дозволеної літератури; високий відсоток неписьменного населення; недостатнє фі-

нансування діяльності книгозбірень та комплектування бібліотек новою літературою; стягування оплати за користування книгами вдома, що обмежувало коло читачів; погана забезпеченість бібліотек професіональними кадрами; бюрократичний характер діяльності КПНТ, який негативно впливав і на роботу з бібліотечного обслуговування населення.

Висновки. Бібліотеки і читальні КПНТ, поряд із земськими народними бібліотеками, книгозбірнями міських органів місцевого самоврядування та приватними бібліотеками, були одним із важливих видів публічних книгозбірень дореволюційної Росії та одним з найбільш поширених різновидів народних бібліотек. За своїми функціональними ознаками та особливостями комплектування вони були типовими народними бібліотеками, фонд яких складався з дешевих книг, дозволених владою для подібного виду бібліотек, та які призначалися для залучення до читання малоосвіченого населення. На першому етапі розвитку діяльності бібліотек КПНТ (1896-1906 рр.) їхні книжкові фонди стрімко зростали, їхній склад поступово тематично урізноманітнювався, з часом посилювався їхній світський характер. Проте, у подальшому, у зв'язку з обмеженістю фінансування, на жаль, у багатьох повітових КПНТ не вдалося розвинути бібліотечну мережу, що в умовах недостатньої кількості земських народних бібліотек, негативно впливало на можливість користуватися незаможнім робітникам, селянам та міщанам бібліотечною книгою.

За думкою бібліотекознавця К. Абрамова, бібліотеки КПНТ використовувалися «для идеологического порабощения народа, для насаждения самодержавно-крепостнических идей и взглядов» [1, 127]. Проте, мабуть, таке своєрідне «поневолення» не набагато «гірше», ніж залежність широких верств «порабощённого народа» від справжньої алкогольної пристрасті. За охопленням різних прошарків «робітничого люду», за своєю популярністю та за своїм суспільним значенням бібліотеки і читальні КПНТ були ледве не єдиними державно-громадськими бібліотеками масового обслуговування населення бібліотечною книгою. Діяльність народних бібліотек КПНТ була орієнтована на запобігання неписьменності соціальних низів, прилучення до читання широких верств населення, підтримку та розвиток освітнього та просвітницького процесів, скорочення культурної дистанції між центром і провінцією, між вищими та нижчими класами суспільства. Найбільш успішною та значимою була бібліотечна та освітня діяльність КПНТ, що здійснювалася у селищах і селах, яка полягала у вихованні культурної і національної самосвідомості, у сприянні освітнього розвитку селян, поширенні просвітництва тощо. Засобами бібліотечного обслуговування та пропаганди книги і читання широким верствам населення прищеплювалася любов до книги, виховувалася культура читання, а також такі загальнолюдські якості, як чесність, сумлінність, порядність, висока моральність і духовність. Діяльність бібліотек КПНТ залежала від великої кількості різних факторів, серед яких найбільш істотними були: рівень освіти населення і наявність шкіл у певній місцевості; фінансові можливості окремих КПНТ; характер ставлення до бібліотек (та й до самих КПНТ) місцевої адміністрації; особливості соціально-економічного районування; існуючі правила відкриття та утримання бібліотек, які найбільшою мірою позначалися на народних бібліотеках; міграції населення, розселення та інші демографічні особливості; потреби окремих професійних, етнічних, конфесійних, станових та інших соціальних груп; режим роботи бібліотеки; релігійні особливості місцевого населення.

У більшості бібліотек КПНТ виникали постійні труднощі з фінансуванням, книжкові фонди багатьох з них були недостатньо укомплектовані, що відразу відбивалося на кількості користувачів та відвідувань. Приблизно половина бібліотек КПНТ мала фонди до 1000 тт. У багатьох повітових містечках губерній України КПНТ відкривали всього по одній бібліотеці, яка іноді була єдиною місцевою книгозбірнею, що обслуговувала, здебільшого, робітників та селян (приблизно 70-80% з усіх користувачів). Жінок серед користувачів бібліотек було, у середньому, 15-20%. Звичайно, у бібліотеках міських КПНТ селяни складали менший відсоток (приблизно 30%), ніж у волосних книгозбірнях (до 60-70%). Читачі віддавали перевагу белетристиці та періодиці, якими цікавилися більше половини читачів

(приблизно 60-70%). Інтерес викликали, безумовно, не тільки антиалкогольні видання, а й ілюстровані та пізнавальні журнали, особливо «Нива» і «Вокруг света». Особливо користувалися попитом додатки до цих видань, де друкували романи Ж. Верна, Г. Емара та ін. Значний відсоток читачів (приблизно 30%) бібліотек КПНТ становили діти (учні земських, міських і церковнопарафіяльних шкіл та ін.), які також цікавилися, здебільшого белетристикою. Підлітки цікавилися творами класиків російської літератури, пригодницькими, історичними романами та оповіданнями, працями з військового життя тощо. У книжкових фондах бібліотек КПНТ переважала белетристика (приблизно 50-60%); релігійно-моральна література становила 7-15%; історична – 3-6%; приблизно кілька відсотків книжкових фондів займали праці з географії, природознавства, сільського господарства, медицини, права. Кількість періодичних видань у книгозбірнях повітових та волосних КПНТ часто коливалася від 12 назв газет до 20. У багатьох сільських бібліотеках КПНТ не вистачало книг з сільського господарства. Безумовно, на точність статистичних підрахунків кількості книгозбірень та основних показників бібліотечної роботи негативно впливала короткочасність існування бібліотек і читалень КПНТ. Рідко коли книгозбірні працювали більше 510 років без перерви своєї діяльності. Упродовж досліджуваного періоду одні книгозбірні виникали, інші припиняли своє існування, передаючи фонди до інших бібліотек. Тому статистичні дані можуть бути тільки приблизними. В цілому, бібліотечна діяльність КПНТ сприяла становленню статистичного обліку та форм звітності бібліотек, позитивно впливала на організацію роботи бібліотечних установ загалом. В Україні на початку ХХ ст. культурно-просвітницька та бібліотечна діяльність КПНТ була значним соціокультурним явищем суспільного життя, яка помітно сприяла процесу розвитку бібліотечної справи в країні в цілому. Надалі, у радянські часи, книжкові фонди різних видів книгозбірень КПНТ, частка яких іноді становила до 50% від усієї кількості народних бібліотек губернії чи повіту, стали основою для формування мережі масових (публічних) бібліотек. Незважаючи на бідність фондів, книги бібліотек КПНТ були затребувані читачами.

Взаємодія діяльності КПНТ з органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями щодо реалізації бібліотечного обслуговування населення дев'яти губерній України здійснювалася у напрямі надання фінансової допомоги безкоштовним народним бібліотекам різних видів та приналежності, виділення коштів на придбання книг у шкільні бібліотеки, будівництва народних домів, окремих приміщень для бібліотек-читалень при сільських училищах та ін. У початковий період свого розвитку фонди бібліотек КПНТ, у цілому, поповнювалися новими виданнями, що сприяло певному притоку нових читачів та забезпеченню їх книгами з різних галузей знання. Книжковими фондами окремих бібліотек КПНТ користувалися представники всіх станів тогочасного суспільства: робітники, селяни, духовенство, дворяни, міщани. Особливо помітною популярністю бібліотеки КПНТ користувались у малозабезпечених читачів. У цілому, книгозбірні КПНТ зробили значний внесок у духовний розвиток і освіту широких верств населення, сприяли залученню до читання, формуванню читацьких зацікавлень користувачів, незалежно від станової приналежності. При всіх своїх недоліках, діяльність бібліотек КПНТ позитивно впливала на підвищення морального та культурного рівня міського та сільського населення. Поява бібліотек та читалень КПНТ стала важливим кроком щодо організації раціонального культурного дозвілля, насамперед, робітників і селян, значущим заходом щодо огорожі здоров'я молоді від спиртного та певним історичним етапом розвитку мережі народних і публічних бібліотек. З появою мережі безкоштовних бібліотек КПНТ незаможні верстви населення отримали можливість ознайомитися не тільки з працями антиалкогольного змісту, а й з творами, передусім, класичної художньої літератури та науково-популярними виданнями. Проте, внаслідок того, що книжкові фонди бібліотек КПНТ вчасно не оновлювалися, систематично недоукомплектовувалися, читацькі запити часто не задовольнялися. Однак, відвідуваність міських і деяких сільських бібліотек і читалень КПНТ, обертаність книг були, за-

звичай, доволі високими (в середньому, 2-5). У цілому, можна констатувати, що бібліотеки КПНТ, мірою своїх можливостей, зробили значний внесок у просвітництво міського та сільського населення України, відволікаючи його від асоціальних явищ засобами пропаганди книги та читання.

Використані джерела

1. Абрамов К.И. История библиотечного дела в России : учебно-методическое пособие для студентов, преподавателей и библиотекарей-практиков / К.И. Абрамов. – М. : Либерея, 2000. – 176 с.

2. Абрамов Я. Хроника народных библиотек / Я. Абрамов // Русская школа. – 1903. – № 12. – С. 41–47.

3. Агаркова В.В. Миколаївська область. Бібліотечна справа / В.В. Агаркова, Т.М. Віръовка // Українська бібліотечна енциклопедія: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wiki.nplu.org/article/

4. Айвазян О.Б. Народні бібліотеки Подільської губернії наприкінці XIX – на початку XX століття / О.Б. Айвазян // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Сер.: Історія : зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. О.А. Мельничука. – Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2014. – Вип. 22. – С. 129-134. – Режим доступу: http://lib.khnu.km.ua/about_library/naukova_robota/2014/aiv_nar.htm

5. Алфавитный список киевских типографий, литографий и т.п. заведений, а также книжных магазинов, лавок, библиотек для чтения и проч., состоящих на лицо к 1-му января 1911 года // Отчёт о состоянии типографий, литографий и др. заведений за 1911 год. – ЦДІАК України, ф. 442, оп. 641, спр. 392.

6. Борейко О.М. Просвітницько-педагогічна діяльність громадських товариств Волині (др. пол XIX – поч. XX ст.): автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / О.М. Борейко / Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир, 2004. – 19 с.

7. Букреева О.Г. Библиотечно-просветительная деятельность попечительств о народной трезвости в России в конце XIX – начале XX вв. : автореф. дисс. … канд. пед. наук: 05.25.03 / О.Г. Букреева. – М., 2008. – 18 с.

8. Булгаковский Д.Г. Очерк деятельности Попечительств о народной трезвости за всё время их существования (1895 – 1909 г.). В двух частях / Д. Г. Булгаковский. – СПб. : Отечественная типография, 1910. – 240 с.

9. Глазков М.Н. Библиотечное дело в период либеральных реформ (1917 г.) / М.Н. Глазков // Интеграция науки и образования. Информационная культура и креативный потенциал общества и личности / Краснодар. гос. ун-т культуры и искусств. – Краснодар, 2008. – С. 282-284.

10. Дело Управления Киевского учебного округа об открытии бесплатных народных библиотек-читален. – ЦДІАК України, ф. 707, оп. 227, спр. 16, арк. 1-314.

11. Дореволюционная библиотека попечительства о народной трезвости [Электронный ресурс] // Департамент культуры города Москвы: Государственное бюджетное учреждение культуры города Москвы: «Централизованная библиотечная система № 5 Центрального административного округа»: Сайт библиотеки им. Н. Г. Чернышевского № 13 г. Москвы. – Режим доступа: http://www.cbs5.ru/cher_muzy/img_cher/istor_bibl.pdf

12. Дубровіна Л.А. Бібліотечна справа в Україні в XX столітті : монографія / Л.А. Дубровіна, О.С. Онищенко; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського НАН України. – К., 2009. – 530 с.

13. Заковоротний Д. И. Народный дом и медамбулатория / Д. И. Заковоротний // Nicograd: Портал города Николаева. – Режим доступу: http://www.nikograd.com/Books.aspx?command=page&id=21

14. Заковоротний Д.И. Николаевский особый комитет попечительства о народной трезвости / Д.И. Заковоротний // Сайт «Николаевский базар». – Режим доступу: http://bazar.nikolaev.ua/content/

15. Ив–ко Н. Попечительства о народной трезвости (дополнение к статье) // Энциклопедический словарь. Доп. том 3 / под ред. И.Е. Андреевского, К.К. Арсеньева, Ф.Ф. Петрушевского; Изд. Ф. А. Брокгауз [Лейпциг], И.А. Ефрон [Санкт-Петербург]. – СПб., 1906. – С. 451–452.

16. Ковалева О.Ф. Очерки истории культуры Южного Прибужья (от истоков до начала XX века). Кн. 1: Из прошлого культурной жизни на Николаевщине [Текст] / О.Ф. Ковалева, В.П. Чистов. – Николаев : Тетра, 2000. – 252 с.

17. Курукин И.В. «Государево кабацкое дело»: Очерки питейной политики и традиций в России / И.В. Курукин, Е.А. Никулина. – М., 2005. – 382 с.

18. Лучка Л.М. Бібліотеки Катеринославської губернії початку ХХ ст.: історія формування та розвиток (за «Материалами по истории народных библиотек городов и земств России») / Л.М. Лучка // Вісник Львівського університету. Сер.: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – 2008. – Вип. 3. – С. 180–190.

19. Лучка Л.М. Бібліотеки у культурно-освітньому просторі Катеринославщини другої половини XIX – початку ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Л.М. Лучка; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ, 2010. – 20 с.

20. Лучка Л.М. Революція 1905–1907 років та розвиток бібліотечної справи на Катеринославщині / Л.М. Лучка // Проблеми політичної історії України. – 2013. – Вип. 8. – С. 86-97.

21. Матвеев М.Ю. Типология народных библиотек в дореволюционной России (вторая половина XIX – начало ХХ века) / М.Ю. Матвеев // Библиотековедение. – 2000. – № 6. – С. 101-108.

22. Мілясевич І. Бібліотеки Волинського Опікунства про народну тверезість (кінець XIX – початок ХХ ст.) / І. Мілясевич // Бібл. планета. – 2007. – № 4. – С. 21-24.

23. Онищенко О. Бібліотечна справа в Україні наприкінці XIX – у 10-х роках ХХ ст.: стан і основні напрями розвитку / О. Онищенко, Л. Дубровіна // Бібл. вісн. – 2005. – № 2. – С. 3-13.

24. Онищенко О. Проблеми дослідження історії бібліотек України / О. Онищенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – 2006. – Вип. 15. – С. 5-10.

25. Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1905 г. Народное образование. – Екатеринослав: Тип. Губернского земства, 1906. – 91 с.

26. Отчёт о деятельности Волынского попечительства о народной трезвости за 1910 год. – Житомир, 1912. – 69 с.

27. Отчёт о деятельности Киевского Попечительства о народной трезвости за 1900 год. – К. : Тип. Губерн. Правления, 1902. – 82 с.

28. Отчёт о деятельности Киевского Попечительства о народной трезвости за 1901 год. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1903. – 102 с.

29. Отчёт о состоянии и деятельности Киевской Городской бесплатной народной читальни имени А.С. Пушкина за 1905 год. – К., 1906. – 25 с.

30. Отчёт Одесского особого Комитета попечительства о народной трезвости за 1904 год. – Одесса : Тип. Е.И. Фесенко, 1905. – 52 с.

31. Соловьев А.А. Просветительная деятельность библиотек Попечительств о народной трезвости в городах Владимирской и Костромской губерний в конце XIX – начале ХХ века / А.А. Соловьев // Научные ведомости Белгородского государственного университета (История. Политология. Экономика. Информатика). – 2012. – № 7 (126). – Вып. 22. – С. 168-175.

32. Тимошенко А. Меценатство і благодійність Г.П. Галагана / А. Тимошенко // Скарбниця української культури [Текст] : збірник наукових праць. Вип. 8 / Чернігівський іст. музей ім. В.В. Тарновського, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України; [редкол. О.Б. Коваленко [та ін.]]. – Чернігів, 2007. – С. 274-277.

33. Финагентова Н.И. От библиотеки попечительства о народной трезвости к современному интеллект-центру / Н.И. Финагентова // Общедоступные библиотеки Москвы и России: от прошлого к настоящему : сб. статей и материалов. – М., 2011. – С. 299-307. – (Из ист. моск. библиотек. Вып. 7).

34. Циркуляр Киевского губернатора от 24 января 1901 г. о порядке назначения библиотекарей в библиотеки-читальни Комитета попечительства о народной трезвости. – ЦДІАК України, ф. 442, оп. 631, спр. 474, арк. 1-79.

35. Шпілевич В. Матеріяли до історії земських народних бібліотек на Україні / В. Шпілевич // Бібліотека і читач на Україні / УНІК, Секція соціології; ред. Д. А. Балика . – Х.-К. : Державне видавництво України, 1930. – С. 208-240. – (Труди УНІК; т. ІІ. Праці кабінету вивчення книги і читача / за ред. Д. Балики; зб. 1).

36. Шуклина С.А. Государственные и общественные инициативы в деятельности комитета попечительства о народной трезвости в Таврической губернии (1894-1914) / С.А. Шуклина // Культура народов Причерноморья. – 2013. – № 265. – С. 119-127.

37. ДАКО, ф. 354, оп. 1, спр. 84, арк. 1-251.

38. ДАКО, ф. 354, оп. 1, спр. 48, арк. 1-195.

References

1. Abramov, K. I. (2000). History of the library business in Russia: methodological introduction for students, lecturers amd librarians. Moscow: Libereya [in Russian].

2. Abramov, Ya. (1903). Chronic of the people libraries. Russkaya shkola, 12, 41–47 [in Russian].

3. Agarkova, V. V. & Virovka, T. M. Mikolaiv region. Library business. Ukrains'ka bibliotechna enciklopediya. Retrieved from http://wiki.nplu.org/article/ [in Russian].

4. Ajvazyan, O. B. (2014). People libraries of Podillya region at the end of XIX – at the beginning of XX centuries. Naukovi zapiski [Vinnickogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni Mihajla Kocyubinskogo]. Ser.: Istoriya, 22, 129–134. Retrieved from http://lib.khnu.km.ua/about_library /naukova_robota/2014/aiv_nar.htm [in Ukrainian].

5. Alphabet list of Kyiv typographies, lytographies and t.p. institutes and book shops, libraries for reading and etc, which were on 1 January of 1911. Otchyot o sostoyanii tipografij, litografij i dr. zavedenij za 1911 god. TsDIAK Ukraine, f. 442, op. 641, c. 392

6. Borejko, O. M. (2004). Educational-pedagogical activity of civil association of Volyn region (second half of XIX – early XX c.c.). Extended abstract of candidate's thesis. Zhitomirskij derzh. un-t im. Ivana Franka. Zhitomir[in Ukrainian].

7. Bukreeva, O. G. (2008). Educational-pedagogical activity committees care about people's sobriety in Russia at the end XIX – the beginning of XX. Extended abstract of candidate's thesis. Moscow [in Russian].

8. Bulgakovskij, D. G. (1910). Notes about activity committees care about people's sobriety in period (1895 – 1909). SPb.: Otechestvennaya tipografiya [in Russian].

9. Glazkov, M. N. (2008). Librarian craft in the period of its reforms (1917). Intergration of the science and education. Information culture and social potential and personality. Krasnodar [in Russian].

10. Case about Kyiv government educational area on the opening of the free people reading-library. TsDIAK Ukraine, f. 707, op. 227, spr. 16, ark. 1–314 [in Russian].

11. Pre-revolution library of committees care about people's sobriety. Department of culture of Moscow: Gosudarstvennoe byudzhetnoe uchrezhdenie kul'tury goroda Moskvy: «Centralizovannaya bibliotechnaya sistema № 5 Central'nogo administrativnogo okruga»: Sajt biblioteki im. N. G. CHernyshevskogo № 13 g. Moscow. – Retrieved from http://www.cbs5.ru/cher_muzy/img_cher/istor_bibl.pdf [in Russian].

12. Dubrovina, L. A. (2009). Librarian craft in Ukraine in the XX century. Nac. b-ka Ukraini im. V.I. Vernads'kogo NAN Ukraini. Kyiv [in Ukrainian].

13. Zakovorotnij, D. I. People house and medicine centres. Nicograd: Portal goroda Nikolaeva. Retrieved from http://www.nikograd.com/Books.aspx?command=page&id=21 [in Russian].

14. Zakovorotnij, D. I. Nikolaev special committee care about people's sobriety. Site «Nikolaevskij bazar». Retrieved from http://bazar.nikolaev.ua/content/ [in Russian].

15. Ivko, N. (1906). Committees care about people's sobriety (addition) // Enciklopedicheskij slovar'. Dop. Vol.3 I. E. Andreevskogo, K. K. Arsen'eva, F. F. Petrushevskogo (Eds.). Izd. F. A. Brokgauz [Lejpcig], I. A. Efron [Sankt-Peterburg] [in Russian].

16. Kovaleva, O. (2000). Notes of history of culture of Southern Transbuzhya (from the beginning till the XX century). Kn. 1: Among Past of the former life of Nikolaev area. Nikolaev: Tetra [in Russian].

17. Kurukin, I. V. & Nikulina, E. A. (2005). «Gosudarevo kabackoe delo»: Notes about the drinking policy and traditions in Russia. I. V. Kurukin [in Russian].

18. Luchka, L. M. (2008). Libraries of Katerinoslav guberniji early XX century: history of forming and development. («Materials on the history of people's libraries of cities and districts in Russia»). Visnik L'vivs'kogo universitetu. Ser.: Knigoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informacijni tekhnologiji, 3, 180–190 [in Ukrainian].

19. Luchka, L. M. (2010). Library in the cultural-educational space of Katerinoslav region the second half of XIX – early XX centuries. Extended abstract of candidate's thesis. Dnipropetr. nac. un-t im. O. Gonchara. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].

20. Luchka, L. M. (2013). Revolution 1905–1907 and the development of the librarian business in Katerinoslav region. Problemi politichnoj istoriji Ukrainy, 8, 86–97 [in Ukrainian].

21. Matveev, M. Yu. (2000). Typology of the people libraries in pre-revolution Russia. (the end of XIX – the beginning of XX century). Bibliotekovedenie, 6, 101–108 [in Russian].

22. Milyasevich, I. (2007). Libraries of Volyn care about people's sobriety (the end of XIX – the beginning of XX c.c.). Bibl. Planeta, 4, 21–24 [in Ukrainian].

23. Onishchenko, O. & Dubrovina, L. (2005). Librarian craft in Ukraine at the end of XIX – in 1910s: state and the main trends of their development Bibl. Visn, 2, 3–13 [in Ukrainian].

24. Onishchenko, O. (2006). Problems of the researching of the history of libraries in Ukraine. Nauk. pr. Nac. b-ki Ukrajini im. V.I.Vernads'kogo, 15, 5–10 [in Ukrainian].

25. Report of Ekaterinoslav government of 1905. People's education. (1906). Ekaterinoslav: Tip. Gubernskogo zemstva [in Russian].

26. Report about the activity of Volyn care about people's sobriety of 1910. (1912). Zhitomir [in Russian].

27. Report about the activity of Kyiv care about people's sobriety 1900. (1902). Kyiv: Tip. Gubern. Pravleniya [in Russian].

28. Report about the activity of Kyiv committee care about people's sobriety of 1901. (1903). Kyiv: Tip. S. V. Kulzhenko [in Russian].

29. Report about the condition and activity of Kyiv Town Free people's reading-room after A. S. Pushkina in 1905. (1906). Kyiv [in Russian].

30. Report of Odessa special committee care about people's sobriety of 1904. Odessa: Tip. E. I. Fesenko, 1905 [in Russian].

31. Solovev, A. A. (2012). Educational activity of the libraries care about people's sobriety in towns of Vladimirska and Kostromska the end of XIX – the beginning of XX century. Nauchnye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta (Istoriya. Politologiya. Ekonomika. Informatika), 7 (126), 22, 168–175 [in Russian].

32. Timoshenko, A. (2007). Assistance and charity of G.P. Galagana. Skarbnicya ukrajins'koj kul'turi, 8, 274–277 [in Ukrainian].

33. Finagentova, N. I. (2011). From the committee care about people's sobriety to the modern intellect-centre. Obshchedostupnye biblioteki Moskvy i Rossii: ot proshlogo k nastoyashchemu: Sb. statej i materialov, 7, 299–307 [in Russian].

34. Cirkulyar Kiev head on 24 January 1901. On the order of naznacheniya librarians in the reading-rooms of the committee care about people's sobriety. TsDIAK Ukrajini, f. 442, op. 631, spr. 474, ark. 1–79 [in Ukrainian].

35. Shpilevich, V. (1930). Materials about the history of people's libraries in Ukraine. D. A. Balyka [Ed.]. K.: Derzhavne vidavnictvo Ukrajini [in Ukrainian].

36. Shuklina, S. A. (2013). State and civil initiations in the activities of the committee care about people's sobriety Tavria (1894–1914). Kultura narodov Prichernomor'ya, 265, 119–127 [in Russian].

37. DAKO, f. 354, op. 1, spr. 84, ark. 1–251

38. DAKO, f. 354, op. 1, spr. 48, ark. 1–195

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

УДК 069:930.253:328.132.7(469) – 049.34:004

В.М. Удовик

ДОКУМЕНТАЛЬНА СПАДЩИНА ПОРТУГАЛЬСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ: ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ

У статті розглянуті форми організації формування та збереження документальної спадщини португальських президентів, зокрема Музей президентства Португальської Республіки, Музей Б. Машаду та Фундація М. Суареша. Досліджені особливості створення цих організацій, їхньої діяльності з забезпечення доступу до документів і матеріалів, представлення інформаційних ресурсів у світовій мережі, а також участь у корпоративних міжнародних проектах збереження культурного та національного надбання. Автором здійснено спробу виділити переваги будь-якої моделі функціонування організацій зі збереження президентської документальної спадщини.

Ключові слова: *президентська бібліотека, музей, інститут президентства, Португальська Республіка.*

В.Н. Удовик

ДОКУМЕНТАЛЬНОЕ НАСЛЕДИЕ ПОРТУГАЛЬСКИХ ПРЕЗИДЕНТОВ: ФОРМЫ ОРГАНИЗАЦИИ И ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДОСТУПА

В статье рассмотрены формы организации формирования и сохранения документального наследия португальских президентов, в том числе Музей президентства Португальской Республики, Музей Б. Машаду и Фонд М. Суареша. Исследованы особенности создания этих организаций, их деятельности по обеспечению доступа к документам и материалам, представление информационных ресурсов в Интернет, а также участие в корпоративных международных проектах сохранения культурного и национального достояния. Автором предпринята попытка выделить преимущества любой модели функционирования организаций по сохранению президентского документального наследия.

Ключевые слова: *президентская библиотека, музей, институт президентства, Португальская Республика.*

V.M. Udovyk

DOCUMENTARY HERITAGE OF PORTUGUESE PRESIDENTS: FORMS OF ORGANIZATION AND ACCESS

The article studied the form of the formation and preservation of documentary heritage of Portuguese presidents, including the Museum of the presidency of the Portuguese Republic, Museum B. Machado and Foundation M. Suaresh. The author investigated properties of the creation of these organizations, their efforts to provide access to documents and materials, presentation of information resources on the Internet, and also participation in international corporate projects of preservation of cultural and national heritage. The author attempts to highlight the benefits of any organizations functioning model to preserve the documentary heritage of the presidential.

Keywords: *presidential library, museum, the presidency, the Portuguese Republic.*

© Удовик В.М.

Актуальність теми дослідження. Інститут президентства одна з найголовніших інституцій у багатьох країнах світу. Президенти впливають не лише на всі сфери внутрішнього життя країни, але й на глобальні цивілізаційні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві. Отже, дослідження процесів розвитку світового співтовариства та окремих країн зокрема, неможливо без вивчення діяльності президентської влади в провідних країнах світу або окремих держав. Документальна спадщина президентської діяльності репрезентована великою кількістю різноманітних документів, які розподіляються як за видовою ознакою, так і за місцем зберігання та популяризації. Зазвичай більшість документів та матеріалів функціонування інституту президентства зберігаються у державних архівах, але частина специфічних ресурсів, які відображають роль глави держави у політичному процесі, його особисті документи, становлять основу спеціалізованих бібліотечно-архівних колекцій, зокрема президентських бібліотек чи музеїв.

Форми організації та збереження документальної спадщини президентів у кожній країні мають свою особливості та національні традиції, але все ж можна виділити типові моделі функціонування таких установ. Це, у першу чергу, приватні президентські бібліотеки американських президентів, які функціонують у США. Але за зразок американська модель була взята при організації президентських бібліотек у Чехії (Бібліотека Вацлава Гавела), Литві (Бібліотека-музей В. Адамкуса), Тайвані (Президентська бібліотека та музей Цзян Цзін-го) та інших країнах. Державні президентські бібліотеки (Президентська бібліотека Азербайджанської Республіки, Президентська бібліотека Республіки Білорусь, Бібліотека Квіріналі Секретаріату Президента Італійської Республіки, Бібліотека Першого президента Республіки Казахстан та ін.), головна мета яких – забезпечення інформаційного супроводу президентської діяльності. Державні президентські музеї (Музей Першого президента Республіки Казахстан, Меморіал Федерального президента Фрідріха Еберта, Музей президентства Португальської Республіки, Музей Урхо Кекконена (Фінляндія) та ін.), які виконують, головним чином, меморіальну функцію збереження колективної пам'яті про видатних національних державотворців та політиків. Поряд із державними відзначимо й приватні та комунальні президентські музеї (Музей сучасної історії імені Карла Реннера (Австрія), Музей Жоржа Помпіду в Монбудіф, Музей президента Жака Ширака (Франція) та ін.). І у більшості країн, де існують різні форми збереження документальної спадщини, були створені приватні фундації (іноді науково-дослідні інститути) президентів, які займаються організацією збереження та вивчення спадщини президента, а також популяризацією їхніх ідей серед громадськості.

У Португальській Республіці функціонують державний Музей президентства, комунальний заклад Музей Б. Машаду та Фундація М. Суареша, у підпорядкуванні якої працює Музей та Бібліотека Суареша, а також електронна бібліотека «Casa Comum» (Спільний дім), які разом доповнюють інформаційний простір історії португальського президентства.

Запровадження інституту президентства в Португалії відбулося під час бурхливих демократичних змін після революції 1910 р. та прийняття Конституції 1911 р. Відтоді в країні президентську посаду обіймали 18 осіб, а 2016 р. був обраний новий президент Марселу Ребелу ді Соза [27]. Більшість з президентів були військовими і лише після конституційних змін 1982 р. права президента були значно обмежені, що дало змогу очолити президентський пост цивільній особі – Маріу Соареш. Подальший вступ Португалії до Європейського Союзу (1986) закріпив демократичні цінності в політиці та дав поштовх до економічного розвитку.

Але, незважаючи на достатньо тривалу історію президентської влади, її відзначення та створення умов для окремого спеціалізованого збереження документальної спадщини відбулося зовсім недавно. Це, на нашу думку, пояснюється накопиченням достатньої кількості документально-інформаційних ресурсів з проблематики державотворення та інституту президентства і необхідності їхньої систематизації та вивчення, а також

активною інформаційною діяльністю американських президентських бібліотек, які довели правильність тези про виокремлення президентської спадщини серед історичних документно-архівних ресурсів та музейних зібрань. Проте, до відділення офіційної документації інституту президентства від фондів Інституту національного архіву (National Archives Institute/Torre do Tombo) справа не дійшла.

Дослідження діяльності президентських бібліотек, музеїв та документальних фондів зосереджено переважно в США через те, що тут функціонує найбільша кількість установ зі збереження президентської спадщини, а також за тривалий період їхнього існування напрацьована достатня кількість наукових ресурсів, що потребує узагальнення та популяризація досвіду. В інших країнах періодично з'являються публікації, присвячені діяльності президентських бібліотек та музеїв, але вони не розкривають усієї картини становлення та розвитку подібних інституцій на національному рівні. Це можна сказати й про молоді інституції президентської спадщини в Португальській Республіці. Попри недостатню увагу фахівців до цієї проблематики, вивчення досвіду, форми організації та компаративістський аналіз з іншими країнами становить інтерес для країн, де лише відбувається пошук оптимальних моделей формування та збереження президентської документальної спадщини, зокрема Польщі, України, Молдови та ін.

Мета даної статті – дослідити форми організації формування та збереження документальної спадщини португальських президентів, їхні особливості, форми забезпечення доступу до документів і матеріалів і представлення їх в електронному інформаційному просторі.

Під час даного дослідження були використані *методологія* бібліотечної, інформаційної та історичної науки, зокрема порівняльно-історичний (виокремлення спільних і особливих рис функціонування президентських документальних колекцій у Португалії та США), типологічний (виявлення сукупності схожих за природою об'єктів, компонентів, явищ), проблемно-хронологічний (визначення хронологічних меж дослідження та послідовності викладення матеріалу) та інші методи дослідження.

Виклад основного матеріалу. Після революції, проголошення Республіки 1910 р. і заснування поста президента як глави країни, колишній королівський палац у Белені, побудований 1559 р., став офіційною резиденцію президентів Португалії. 2004 р., за ініціативи 18-го президента Жоржі Фернанду Бранку ді Сампайю (1996-2006), у частині будівлі палацу був відкритий Музей президентства для відвідувачів. Музей був створений з метою популяризації ідеї президентства, ролі та місця цього інституту в політичному розвитку країни серед громадськості та молоді зокрема, а також для стимулювання наукових досліджень архівних та музейних документів і матеріалів для повної реконструкції португальської новітньої історією. Від самого початку хронологічні рамки Музею були визначені всією історії Португальської Республіки, незважаючи на її три цикли та періоди диктатур.

Усі роки існування Музею його очолював Діого Гаспар [15].

Основу колекції Музею становила документальна спадщина 16-го президента Антоніу душ Сантуш Рамалью Еанеш (1976-1986), яку він залишив у Президентському палаці. Після нього співробітники адміністрації президента розпочали пошук і формування музейних та архівних фондів з проблематики інституту президентства Португалії серед державних і приватних колекцій. У результаті Музей поповнився не лише офіційними документами, подарунками главі держави, а й особистими речами. В експозиції Музею представлений пістолет, який носив із собою президент-король Сідоніу Пайш (1918), монокль Антоніу Себастьяу Рібейру Спінола (1974), золотий годинник Жозе Мендеш Кабесадаш (1926) та ін.

За період Третьої Республіки у Музеї зібрана документальна спадщина практично всіх президентів, за винятком М. Суареша, який за прикладом американських президентів заснував власний фонд-музей, куди й передав усі свої документи й матеріали. При відкритті Музею президентства 2004 р. пре-

зидент Ж. Сампайю передав до його фондів понад 100 коробок документів і матеріалів власної діяльності. Відсутні в Музеї також документи першого президента Третьої Республіки А. Спіноли, які зберігається у сімейному архіві і які містять згадки про події та людей, що брали участь у революції 1974 р. Але у фондах зберігається оригінал рукопису книги президента А. Спіноли «Португалія і майбутнє», де він представив свою доктрину розвитку країни та її колоніальну політику, і яка стала одним із приводів початку революційних дій [23].

Цікаво, що спадкоємці президентів періоду «нової держави» або диктатури Салазара охоче передали документи до Музею вже демократичної країни, при цьому найбільш повний фонд був отриманий від А. Томаша (1958-1974), в якому зберігається і його щоденник.

Перша Республіка представлена документами шостого президента А. Алмейди (1919-1923). Цей фонд містить понад 850 коробок особистих матеріалів та документів президентської діяльності, які були знайдені у винних підвалах доньки президента. Музею частково вдалося відновити документи президента М. Гомеша (1923-1925), викупивши дипломатичний архів у спадкоємців його секретаря. Водночас, спадкоємці першого президента Португальської Республіки М. Арриаги (1911-1915) не бажають передавати на зберігання держави та відкриття для дослідників і громадян його спадщину [23]. Частина президентських архівів зберігається в інших закладах культури. Наприклад, великий документальний архів другого президента Т. Браги (1915) знаходиться в Публічній бібліотеці м. Понта-Делгада (регіон Азорські острови), а в м. Вілла-Нова-ді-Фамалікан (регіон Брага) функціонує Музей Бернардину Машаду.

Зважаючи на час створення, тобто новітню добу, то наголос у дизайні Музею був зроблений на інтерактивні технології та поєднання їх із традиційними виставковими експозиціями. Наприклад, завдяки інформаційним технологіям, частина особистих речей президентів представлені лише у цифровій копії, при цьому оригінал залишився у власників. Цим Музей розширив свої фонди та залучив набагато більше користувачів, надаючи мережевий доступ до своєї цифрової колекції. Крім того, під час екскурсії по залам відвідувачі мають змогу ознайомитися з мультимедійними ресурсами, присвяченими біографічним відомостям португальських президентів. Значний доробок становить документальний фільм, який представляє історію становлення та розвитку інституту президентства в Португалії

Центральне місце музейної експозиції посідає державна символіка та символіка «революції гвоздик», а також галерея художніх портретів усіх президентів, виконаних видатними португальськими митцями та яка раніше була представлена в офіційних залах президентського палацу [21]. Крім того, тут зберігаються і президентські символи – потрійний орден, який об'єднав у собі найвищі відзнаки португальських рицарських орденів Христа, Сантьяго та меча, святого Бенедикта Авісського. Ця відзнака використовується при інавгурації та почесних прийомах при президентові [2].

У 2008 р. Музей президентства був відзначений Премією Європейського Союзу «Europa Nostra» у номінації «наукові дослідження», за роботу з формування документальної спадщини інституту президентства Португалії та наукового опрацювання історичних колекцій президентського палацу [12].

Музей співпрацює з Асамблеєю Республіки та Інститутом національного архіву на предмет доступу дослідників до документів інституту президентства та політичної історії, а також оцифрування документальної спадщини президентства Португалії.

Зважаючи на свою просвітницьку та освітню функцію, Музей проводить активну діяльність щодо роботи з молоддю. Наприклад, у педагогічних майстернях Музею відбуваються майстер-класи «Як зробити прапор», «На шляху до громадянства», присвячені вихованню національної гідності у школярів молодших класів; «Президентські портрети» – представлення еволюції портретного живопису на прикладі президентських портретів; «Подорож до інших» – розповідь про традиції та культуру різних народів на основі подарунків президентам та ін.

У приміщенні Музею відбуваються й наукові заходи, присвячені питанням музеєзнавства, інституту президентства та актуальним подіям у житті Республіки.

Екскурсійна діяльність не обмежується лише виставковими залами Музею, а й поширюється на весь президентський палац та прилеглі до нього території, але лише у вихідні дні.

У 2016 р. під час президентських виборів Музей президента разом з Музеєм транспорту та комунікацій організували виставку «Двигун Республіки: автомобілі президентів». На цій виставці були представлені 10 автомобілів, які використовували президенти трьох португальських республік: від перших королівських екіпажей початку XX ст. до Роллс-Ройсів та Мерседесів сучасності [5].

Ще один цікавий проект популяризації інформаційних ресурсів інституту президентства Португалії – це проект «Електронні листівки», представлений на інтернет-портал Музею президентства. Кожен користувач порталу може вибрати фон листівки з зображенням президентів, національних символів, виставкових експозицій тощо і, додавши вітальну адресу, надіслати будь-якій особі, яка в кінці може зацікавитися фондами Музею.

Як зазначалося вище, спадщина двічі президента Бернардіну Машаду (1915-1917, 1925-1926) знаходиться в окремій музейній установі. Ідея відзначення вкладу цього президента в становлення демократичної влади з'явилася 1983 р. з ініціативи муніципалітету м. Вілла-Нова-ді-Фамалікан, округ Брага на півночі країни, де проживав президент після переїзду з Бразилії. До сьогоднішнього часу Музей знаходиться у підпорядкуванні цього муніципалітету. Але реалізація цієї ідеї розпочалася лише 1995 р., коли була відкрита експозиція «Національна виставка Бернардіну Машаду» та презентований проект нового музею у відреставрованому палаці барона Тровішгейра (Trovisqueira) [18]. Проте для відвідувачів усі зали установи були відкриті лише у грудні 2001 р. [17].

Науковою діяльністю та розвитком основних напрямів роботи керує професор Норберту Кун'я, колишній ректор Політехнічного інституту Каваду і Аві (Португалія).

Постійна експозиція Музею представляє документи і матеріали, які висвітлюють діяльність Б. Машаду як видатного педагога і вченого, політичного діяча і президента Першої Республіки. Хронологічні рамки музейних фондів охоплюють кілька історичних епох португальської історії: від конституційної монархії до «нової держави». Але найбільш репрезентативним є період становлення Першої Республіки, в процесі якого відігравав видатну роль президент Машаду. В Музеї представлені як особисті документи, так і побутові речі, що були передані установі від сім'ї Машаду, зокрема одяг, меблі та мистецькі об'єкти. Необхідно відмітити, що на порталі також представлені мультимедійні ресурси, присвячені постаті Б. Машаду та експозиційній діяльності Музею. Це, зокрема, фотоматеріали, спогади родичів президента, документальний фільм про нього, відеоекскурсії та ін.

Наприкінці 2014 р. Музей разом з Університетом Міньо провів виставку підпільної та нелегальної літератури періоду диктатури Салазара, присвяченої 40-літтю «революції гвоздик». На цій виставці відбулася презентація бібліографічного анотованого каталогу з цієї проблематики, підготовленого істориком М. Кордейру [19].

Крім виставкової діяльності, Музей проводить активну науково-організаційну роботу з актуалізації питань висвітлення значних історичних періодів у становленні та розвитку Португалії. Наприклад, 2015 р. установа провела низку конференцій, дискусій, лекцій виданих португальських істориків та виїзних виставок, присвячених Першій світовій війні та участі в ній Португалії. Крім того, було підготовлено до друку збірники документів та репринтні видання Б. Машаду, присвячені цій війні [20]. У 2005 р. з ініціативи директора Музею Н. Кун'ї відбулася конференція «Рамалью Еанеш: буква і дух президентської місії», присвячена 16-му президенту та першому, обраному на загальних прямих виборах у період Третьої Республіки [9].

Як і більшість президентських музеїв країн Європи, Музей Машаду велику увагу приділяє вихованню молодого покоління, прищепленню їм почуття національної

гідності та пізнання своєї історії. Крім тематичних екскурсій, історичних семінарів, в установі проводяться й майстер-класи з вивчення генеалогії, карикатурного живопису. Інтернет-портал для дітей молодшого шкільного віку пропонує різноманітні інтерактивні розвиткові ігри, які допомагають пізнати історію та культуру Португалії.

Найбільш схожа до американської моделі президентської бібліотеки – Фундація Маріу Суареша, створена у вересні 1991 р. під час його президентства (1986-1996) як некомерційна приватна структура для сприяння розвитку культури, науки і освіти у галузі політології, історії, сучасних міжнародних відносин, а також підтримки правозахисних організацій.

Згідно зі статутом від 25 вересня 1991 р. (зі змінами 2003 р.), головні завдання організації полягають у: здійсненні, підтримці та відзначенні науково-дослідної роботи; формуванні та збереженні документальної спадщини президента М. Суареша; організації наукових та просвітницьких заходів; видавничій діяльності, а також стимулюванні науково-культурного співробітництва між Португалією та португаломовними країнами.

Для здійснення зазначеної діяльності фундатори організації заклали початковий бюджет у розмірі $100 млн ескудо. А загалом надходження коштів було заплановано від власної діяльності з організації заходів і продажу публікацій, а також внесків приватних і державних структур. Необхідно відмітити, що попри приватний характер цієї інституції, але, згідно з португальським законодавством, такі структури, які займалися розвитком культури, міжнародного співробітництва та збереженням національного надбання, мали державне фінансування у вигляді грантів та можливості участі у державних програмах. Але 2012 р. через кризові явища в португальській економіці, державна частка була знижена до 30% загального бюджету Фонду. У 2013 р. загальні активи організації становили €4,46 млн, з яких найбільші надходження дали португальські банки «BES» (570 тис.) та «BPI» (500 тис.), Міністерство закордонних справ (400 тис.), муніципалітет Лісабона (40 тис.) [4] та ін. [3].

На чолі Фонду стоїть його президент, яким при створенні було визначено самого М. Суареша (довічно). Президенту допомагає дирекція, що складається з віце-президента, п'яти членів та яка здійснює всю поточну фінансову та кадрову діяльність. Раз на рік збирається генеральна рада, яка, згідно зі статутом, визначена як дорадчий орган, але уповноважена затверджувати бюджет, зміни до статуту, обирати членів дирекції та аудиторського комітету, а також визначати напрями розвитку Фонду. До генеральної ради входять президент Фонду та 129 осіб із числа видатних політичних, культурних та наукових діячів Португалії [22].

Необхідно відмітити, що у складі дирекції Фонду присутні члени сім'ї президента: донька (віце-президент) та син.

У 1996 р. Фонд розпочав створення бібліотеки та архіву М. Суареша, основою фондів яких становили приватна бібліотека Суарешів та документи і матеріали з життя й політичної діяльності президента. А 2000 р. з метою поповнення бібліотечних фондів було збудовано нову будівлю поряд із центральним офісом Фонду. Бібліотека охоплює видання з проблематики історії, політології, міжнародних відносин. На момент переїзду в нове приміщення бібліотечний фонд нараховував понад 15 тис. видань [25]. Але з самого початку завданням бібліотеки, як і архіву, було створення електронної бібліотеки з профілю діяльності Фонду Суареша.

Початковий етап цього проекту розпочався з оцифрування всієї книжкової спадщини президента М. Суареша та найбільш цінних видань з одночасною індексацію електронних текстів. Крім того, була зроблена база даних на 5 тис. видань, каталогізація яких передбачала не лише бібліографічний опис і анотацію, а й електронну копію змісту, передмови та додатків. Пізніше до цієї бази були інтегровані мультимедійні ресурси оцифрованих матеріалів Музею Суареша, що дозволило користувачам оперативно отримувати більш повну інформацію про свої інформаційні запити.

На другому етапі, був здійснений запуск цієї електронної бібліотеки «Casa Comum» (Спільний дім) в мережі Інтернет і поступо-

ве її наповнення. Фонд Суареша звернувся до португальських та зарубіжних фахівців з проблематики історії, політології та міжнародних відносин з метою складання списку найбільш видатних творів, що становлять міжнародне надбання і які можна було представити в проекті «Casa Comum». Так ця електронна бібліотека, завдяки купівлі, передплаті та оцифрування книжкових видань, документів, фото, відеоматеріалів, поповнилася за 12 років існування на понад 1,5 млн зразків історії і культури різних країн [26].

Співробітники Фонду також займаються підготовкою каталогів та путівників по документальних фондах, що зберігаються в архівосховищах, зокрема португальського поета Альбрто де Ласерда [6], історика Антоніо Вісенте [11] та ін.

Для вивчення португальської історії XX ст. одним з найбільш цінних джерел є публікації в ЗМІ, особливо якщо це центральне видання. Тому Фонд оцифрував всі номери столичного щотижневика «Diario de Lisboa» за період з 1921 по 1990 рр., що становить понад 800 тис. сторінок. Цей електронний інформаційний ресурс доступний усім користувачам бібліотеки Фонду та Музею Суареша. Презентація даного ресурсу відбулася 2004 р. разом з виставкою карикатур на співробітників газети, опублікованих у 1921-1926 рр. до встановлення диктатури і цензури у ЗМІ [1].

Враховуючи світові тенденції зі створення електронних бібліотек національного і світового надбання, таких як світова електронна бібліотека, Європіана та ін., Фонд Суареша у 2010-2013 рр. брав участь у проекті «Надія» (Спадщина народів Європи), завдяки якому було представлено понад 3 млн документів з культурного надбання Португалії (рукописи, плакати, фото, аудіо- та відеозаписи) [28] у колекціях Європіани [13], Порталу соціальної історії [16].

Крім електронної бібліотеки, інтернет-портал Фонду Суареша пропонує п'ять цифрових тематичних колекцій, створених протягом 2003-2010 рр. і присвячених історії Португалії та її колоній, зокрема «Царевбивство», «Пам'ять про концентраційний табір у м. Таррафал», «25 квітня 1974 р.», «Амілкар Кабрал» та «Антоніо Баррос Машаду».

У рамках співпраці Фонду з португаломовними країнами, організація М. Суареша брала участь у реалізації проектів зі створення електронних історичних архівів колишніх португальських колоній у Східному Тиморі та Гвінеу-Бісау. Фонд брав на себе технічну підтримку, навчання місцевого персоналу та організацію збору коштів із запуску проекту та доступу до нього через світову мережу [7]. Частина архівних документів з цих проектів також представлена в електронній бібліотеці Фонду Суареша «Casa Comum».

Не можна оминути й цікавий з точки зору освіти і наукового пізнання проект «Хронологія», розпочатий Фондом наприкінці 2002 р. і представлений на його інтернет-порталі. Цей проект полягає в інтегрованій мультимедійній базі даних висвітлення актуальних подій в Португалії впродовж XX ст. (1900-1999 рр.), яка сформована з 6435 записів та 160 біографій, а також фото, аудіо-, відеоматеріалів [8].

У португальському м. Лерія Фонд заснував Культурний центр імені Жуан Суареша, батька президента і відомого педагога, міністра Першої Республіки. Тут же був організований і Музей президента М. Суареша, а також публічна бібліотека м. Кортеша, район Лейрії. У Музеї представлені документи і матеріали діяльності батька і сина Суарешів, що охоплюють період розвитку країни від кін. XIX до 90-х рр. XX ст., а також подарунки, отримані президентом під час своєї політичної кар'єри як прем'єр-міністра та президента. У музеї виставляється і автомобіль Суареша, на якому він їздив під час виборчих кампаній. Більша частина музейної колекції подарунків президенту оцифровані та доступні на сторінці Музею на порталі Фонду, на якому можна переглянути електронні версії постійних і тимчасових виставок, що експонуються в Музеї.

Фонд щороку проводить церемонію відзначення премією за наукові дослідження з історії Португалії XX ст. У 2015 р. приз отримав Р. Кумар за дисертаційне дослідження «Втрачена чистота спорту: футбол у Новій державі», а заохочувальний приз – І. Сантос «Національна рада з питань еміграції: міграційна політика Нової держави».

Крім того, з метою навчання молоді та виховання її в дусі поваги до національної історії, демократизації та європейського співтовариства, організація Суареша у співпраці з Інститутом сучасної історії факультету гуманітарних і соціальних наук Лісабонського університету «NOVA» 2002 р. започаткувала безкоштовні онлайнові курси з сучасної історії, зокрема «Португалія та перехід до демократії (1974-1976)», «Республіка вчора і сьогодні (1910-2000)», «Глобалізація і демократія: виклики XXI ст.» та ін.

Висновки. Таким чином, можна відзначити, що за останнє десятиліття документальна спадщина інституту президентства в Португальській Республіці привернула увагу фахівців з історичної, архівної та бібліотекознавчої науки, що позначилося не лише на організації її формування та ефективного збереження, а також на використанні її у виховному та навчальному процесі, розвитку громадянського суспільства та введенні у національний і світовий інформаційний простір. Враховуючи погляди та бажання ініціаторів окремого спеціалізованого збереження документальної спадщини президентів, у Португалії функціонують кілька моделей президентських документальних фондів: від державного до приватного музею та президентського фонду з частковим державним фінансуванням. За результатами дослідження, не можна виділити переваги будь-якої моделі, хоча найбільш розвинута модель американського типу президентських бібліотек – Президентський фонд М. Суареша. Проте, й інші установи роблять свій внесок у формування національного культурного простору та визначення в ньому місця спадщини інституту президентства зокрема.

Використані джерела

1. Adelino Gomes «Diário de Lisboa» disponível em formato digital [Electronic resource]. – Access mode: http://www.publico.pt/media/noticia/diario-de-lisboa-disponivel-em-formato-digital-1187511. – Title from screen. 03.03.2004

2. Banda das Três Ordens [Electronic resource]. – Access mode: http://www.porto24.pt/memoria/banda-das-tres-ordens. – Title from screen. 4.01.2016

3. BES é o principal financiador da Fundação Mário Soares [Electronic resource]. – Access mode: http://www.sol.pt/noticia/121210/bes-%C3%A9-o-principal-financiador-da-funda%C3%A7%C3%A3o-m%C3%A1rio-soares. – Title from screen. 30.12.2014

4. Câmara de Lisboa aprova donativo de 40 mil euros à Fundação Mário Soares [Electronic resource]. – Access mode: http://www.dn.pt/politica/interior/camara-de-lisboa-aprova-donativo-de-40-mil-euros-a-fundacao-mario-soares-4175268.html. – Title from screen. 12.10.2014

5. Carros da Presidência da República encontram «garagem» fixa na Alfândega do Porto [Electronic resource]. – Access mode: http://www.rtp.pt/noticias/cultura/carros-da-presidencia-da-republica-encontram-garagem-fixa-na-alfandega-do-porto_n651183. – Title from screen. 14.03.2013

6. Colecção Alberto de Lacerda : um olhar / Mário Soares, Alfredo Caldeira. – Lisboa : Assírio & Alvim : Fundação Mário Soares, 2009. – 118 p.

7. Cooperação com a Fundação Mário Soares, Lisboa / Instituto Nacional de Estudos e Pesquisa [Electronic resource]. – Access mode: http://www.inep-bissau.org/Arquivos/Projectos/FundaçãoMárioSoares/tabid/273/Default.aspx. – Title from screen.

8. Cronologia do Século XX [Electronic resource]. – Access mode: http://www.fmsoares.pt/aeb/crono/ano. – Title from screen.

9. Cultura. Espírito de Ramalho Eanes em debate. Câmara Municipal de Vila Nova de Famalicão [Electronic resource]. – Access mode: http://www.cm-vnfamalicao.pt/_espirito_de_ramalho_eanes_em_debate. – Title from screen. 31.05.2005

10. El Museo de la Presidencia de la República : realización del programa del Museo y arquitectura, Portugal / Rui Barreiros Duarte, Ana Paula Pinheiro. – [Lisboa] : Librus, 2006. – 83 p.

11. Enfim, a República! : colecção António Pedro Vicente / Mário Soares, Alfredo Caldeira et al. – [Lisboa] : Fundação Mário Soares : Imprensa Nacional-Casa da Moeda, [DL 2011]. –Vol 1. – 270 p.

12. EU Prize for cultural heritage / Europa Nostra Awards 2008 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.europanostra.org/laureates-2008. – Title from screen.

13. Europeana Collections [Electronic resource]. – Access mode: http://www.europeana.eu. – Title from screen.

14. Gaspar Diogo Fotógrafos e fotografia, retratos de presidentes / Diogo Gaspar, Museu da Presidência da República (Portugal). – Lisboa : Museo da Presidência da República : Letras Várias, 2010. –351 p.

15. Guimarães Sara Os segredos da Presidência da República [Electronic resource] / Sara Guimarães. – Access mode: http://www.keep.pt/segredos-presidencia-republic. – Title from screen. 17.04.2015

16. International Association of Labour History Institutions [Electronic resource]. – Access mode: http://www.socialhistoryportal.org. – Title from screen.

17. Museu Bernardino Machado [Electronic resource]. – Access mode: http://www.cm-vnfamalicao.pt/_museu_bernardino_machado. – Title from screen.

18. Museu Bernardino Machado [Electronic resource]. – Access mode: http://www.patrimoniocultural.pt/pt/museus-e-monumentos/rede-portuguesa/m/museu-bernardino-machado. – Title from screen.

19. Museu Bernardino Machado acolhe exposição sobre imprensa clandestina [Electronic resource]. – Access mode: http://www.jornaldoave.pt/index.php/famalicao/146-museu-bernardino-machado-acolhe-exposicao-sobre-imprensa-clandestina. – Title from screen. 19.02.2015

20. Museu Bernardino Machado aprofunda a história e as memórias da 1.ª grande guerra [Electronic resource]. – Access mode: http://e-cultura.sapo.pt/artigo/8699. – Title from screen.

21. Museu da Presidência da República [Electronic resource]. – Access mode: http://www.eseqlx.net/queirosbeta/images/Gestao Documental/Publico/EBVG/Museu-Presidencia-Republica.pdf. – Title from screen.

22. Órgãos Sociais [Electronic resource]. – Access mode: http://www.fmsoares.pt/fundacao/orgaos_sociais. – Title from screen.

23. Os segredos da Presidência da República [Electronic resource]. – Access mode: http://www.ionline.pt/387413. – Title from screen. 14.04.2015

24. Presidentes de Portugal / Museu da Presidência da República (Portugal). – Matosinhos : Quidnovi, 2011. – 319 p.

25. Projecto de instalação e informatização da biblioteca da Fundação Mário Soares [Electronic resource]. – Access mode: http://www.fmsoares.pt/aeb/biblioteca.php. – Title from screen.

26. Projeto «CasaComum» [Electronic resource]. – Access mode: http://casacomum.org/cc/projeto. – Title from screen.

27. Projeto HOPE - Heritage of the People's Europe [Electronic resource]. – Access mode: http://casacomum.org/cc/hope. – Title from screen.

28. Resultados Globais [Electronic resource]. – Access mode: http://www.presidenciais2016.mai.gov.pt. – Title from screen.

References

1. Gomes, A. (n.d.). (2004). «Diário de Lisboa» disponível em formato digital. Retrieved March 03, 2004, from http://www.publico.pt/media/noticia/diario-de-lisboa-disponivel-em-formato-digital-1187511 [in Portugal].

2. Banda das Três Ordens (2016, January 04). Retrieved from http://www.porto24.pt/memoria/banda-das-tres-ordens [in Portugal].

3. BES é o principal financiador da Fundação Mário Soares (2014, December 30). Retrieved from http://www.sol.pt/noticia/121210/bes-%C3%A9-o-principal-financiador-da-funda%C3%A7%C3%A3o-m%C3%A1rio-soares [in Portugal].

4. Câmara de Lisboa aprova donativo de 40 mil euros à Fundação Mário Soares (2014, October 12). Retrieved from http://www.dn.pt/politica/interior/camara-de-lisboa-aprova-donativo-de-40-mil-euros-a-fundacao-mario-soares-4175268.html [in Portugal].

5. Carros da Presidência da República encontram "garagem" fixa na Alfândega do Porto (2013, March 14). Retrieved from http://www.rtp.pt/noticias/cultura/carros-da-presidencia-da-republica-encontram-garagem-fixa-na-alfandega-do-porto_n651183 [in Portugal].

6. Soares, M., & Caldeira, A. (2009). Colecção Alberto de Lacerda : Um olhar. Lisboa: Assírio & Alvim : Fundação Mário Soares [in Portugal].

7. Cooperação com a Fundação Mário Soares, Lisboa. (December). Retrieved from http://www.inep-bissau.org/Arquivos/Projectos/FundaçãoMárioSoares/tabid/273/Default.aspx [in Portugal].

8. Cronologia do Século XX (n.d.). Retrieved from http://www.fmsoares.pt/aeb/crono/ano [in Portugal].

9. Cultura. Espírito de Ramalho Eanes em debate. Câmara Municipal de Vila Nova de Famalicão (2005, May 31). Retrieved from http://www.cm-vnfamalicao.pt/_espirito_de_ramalho_eanes_em_debate [in Portugal].

10. Duarte, R. B., & Pinheiro, A. P. (2006). El Museo de la Presidencia de la República : Realización del programa del Museo y arquitectura, Portugal. Lisboa: Librus [in Portugal].

11. Soares, M., & Caldeira, A. (2011). Enfim, a República! : Colecção António Pedro Vicente (Vol. 1). Lisboa: Fundação Mário Soares : Imprensa Nacional-Casa da Moeda [in Portugal].

12. EU Prize for cultural heritage (n.d.). (2008). Retrieved from http://www.europanostra.org /laureates-2008 [in English].

13. Europeana Collections (n.d.). Retrieved from http://www.europeana.eu [in Portugal].

14. Gaspar, D. (2010). Gaspar Diogo Fotógrafos e fotografia, retratos de presidents. Lisboa: Museo da Presidência da República : Letras Várias [in Portugal].

15. Guimarães, S. (2015, April 17). Guimarães Sara Os segredos da Presidência da República. Retrieved from http://www.keep.pt/segredos-presidencia-republic [in Portugal].

16. International Association of Labour History Institutions (n.d.). Retrieved from http://www.socialhistoryportal.org [in Portugal].

17. Museu Bernardino Machado (n.d.). Retrieved from http://www.cm-vnfamalicao.pt/_museu_bernardino_machado [in Portugal].

18. Museu Bernardino Machado (n.d.). Retrieved from http://www.patrimoniocultural.pt/pt /museus-e-monumentos/rede-portuguesa/m/museu-bernardino-machado [in Portugal].

19. Museu Bernardino Machado acolhe exposição sobre imprensa clandestina (2015, February 19). Retrieved from http://www.jornaldoave.pt/index.php/famalicao/146-museu-bernardino-machado-acolhe-exposicao-sobre-imprensa-clandestina [in Portugal].

20. Museu Bernardino Machado aprofunda a história e as memórias da 1.ª grande guerra (n.d.). Retrieved from http://e-cultura.sapo.pt/artigo/8699 [in Portugal].

21. Museu da Presidência da República (n.d.). Retrieved from http://www.eseqlx.net/queirosbeta/images/Gestao Documental/Publico/EBVG/Museu-Presidencia-Republica.pdf [in Portugal].

22. Órgãos Sociais (n.d.). Retrieved from http://www.fmsoares.pt/fundacao/orgaos_sociais [in Portugal].

23. Os segredos da Presidência da República (2015, April 14). Retrieved from http://www.ionline.pt/387413 [in Portugal].

24. Museu da Presidência da República (Ed.). (2011). Presidentes de Portugal. Matosinhos: Quidnovi [in Portugal].

25. Projecto de instalação e informatização da biblioteca da Fundação Mário Soares (n.d.). Retrieved from http://www.fmsoares.pt/aeb/biblioteca.php [in Portugal].

26. Projeto «CasaComum» (n.d.). Retrieved from http://casacomum.org/cc/projeto.

27. Projeto HOPE - Heritage of the People's Europe (n.d.). Retrieved from http://casacomum.org/cc/hope [in Portugal].

28. Resultados Globais (n.d.). Retrieved from http://www.presidenciais2016.mai.gov.pt [in Portugal].

УДК 930. 22

Н.О. Леміш

ДІАРІУШІ XVIII СТОЛІТТЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЛОВОДНИХ ТРАДИЦІЙ ЧАСІВ ГЕТЬМАНЩИНИ: ДОКУМЕНТОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Мета роботи. *Дослідження на основі діаріушів видового складу та способів організації роботи з документами в головному органі державного управління Гетьманщини – Генеральній військовій канцелярії.* ***Методологія*** *дослідження полягає в застосуванні методу наукового аналізу та синтезу, історичного методу, порівняльного, класифікаційного, системного аналізу, що дозволяє визначати зміни в процесах організації документообігу та технології роботи з документами впродовж кількох історичних періодів.* ***Наукова новизна*** *роботи полягає в тому, що вперше предметом розгляду в розрізі історичного документознавства є дослідження діаріушів як джерела, що дає змогу проаналізувати видовий склад документів та стан організації діловодства адміністративних установ Гетьманщини початку XVIII ст., зокрема Генеральної військової канцелярії; досліджено основні видові групи управлінських документів; проаналізовано процес організації роботи зі службовими документами в адміністративних установах Гетьманщини; відзначено негативний вплив Малоросійської колегії на процес документообігу.* ***Висновки.*** *Діаріуші, як суто специфічний вид документації Гетьманщини, не мали аналогів серед документів тогочасної Російської імперії. Вони досить значимі для сучасних дослідників, оскільки завдяки їм можемо чітко простежити, які основні функції виконували тогочасні адміністративні установи, їхню структуру та питання, що вирішувалися в них.*

Ключові слова: *Гетьманщина, Генеральна військова канцелярія, історичне документознавство, діаріуш, діловодство, документообіг.*

Н.А. Лемиш

ДИАРИУШИ XVIII ВЕКА КАК ИСТОЧНИК ИССЛЕДОВАНИЯ ДЕЛОПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ТРИДИЦИЙ ВРЕМЕН ГЕТМАЩИНЫ: ДОКУМЕНТОВЕДЧЕСКИЕ СТУДИИ

Цель работы. *Исследования на основе диариушей видового состава и способов организации работы с документами в главном органе государственного управления Гетманщины – Генеральной военной канцелярии.* ***Методология исследования*** *заключается в применении метода научного анализа и синтеза, исторического метода, сравнительного, классификационного, системного анализа, позволяющего определить изменения в процессах организации документооборота и технологии работы с документами в течение нескольких исторических периодов.* ***Научная новизна*** *работы заключается в том, что впервые предметом рассмотрения в разрезе исторического документоведения является исследование диариуша как источника, что позволяет проанализировать видовой состав документов и состояние организации делопроизводства административных учреждений Гетманщины начала XVIII в., в частности Генеральной военной канцелярии; исследованы основные видовые группы управленческих документов; проанализирован процесс организации работы со служебными документами в административных учреждениях Гетманщины; отмечено негативное влияние Малороссийской коллегии на процесс документооборота.* ***Выводы.*** *Диариуши, как сугубо специфический вид документации Гетманщины, не имели аналогов среди документов тогдашней Российской империи.*

© Леміш Н.О.

Они достаточно значимые для современных исследователей, так как благодаря им можем четко проследить, какие основные функции выполняли тогдашние административные учреждения, их структуру и вопросы, которые решались в них.

Ключевые слова: *Гетманщина, Генеральная войсковая канцелярия, историческое документоведение, диариуш, делопроизводство, документооборот.*

N.O. Lemish

DIARIUSHES OF THE XVIII-th CENTURY AS THE SOURCE OF PAPER MANAGEMENT TRADITIONS OF HETMANSHCHINA TIMES: DOCUMENT SCIENCE FORMATION STUDIOS

The aim of the paper*. The study is based on diariushes of form composition and ways of working with documents in the main body of Hetmanshchina public administration – General Military Chancellery.* ***Research methodology*** *is to apply the method of scientific analysis and synthesis, historical method, comparative, classification and system analysis to identify the changes in the processes of document flow and specifics of work with documents during several historical periods.* ***Scientific novelty*** *is in the fact that for the first time Diariushes research as a source that allows to analyze form composition of documents as well as the state of paper management of Hetmanshchyna administrative institutions of early in the XVIII-th century is examined in the context of historical documentation, including General Military Chancellery; investigated the basic form groups of management documents; analysed the process of working with official documents in administrative institutions of Hetmanshchyna; observed the negative effect of Malorosiiska Collegium on the process of document flow.* ***Conclusions.*** *Diariushes as highly specific form of Hetmanshchyna documentation had no analogues among the documents of that time Russian Empire. They are very important for the today's researchers, because thanks to them we can clearly trace what main functions the administrative institutions of that time performed, their structure and the issues resolved there.*

Keywords: *Hetmanshchyna, General Military Chancellery, Historical Documentation, Diariush, paper management*, document flow.

Актуальність теми дослідження. Діловодство адміністративних установ Гетьманщини не стало об'єктом глибокого та всебічного дослідження. По суті дослідники обмежилися локальними згадками в контексті досліджень спорідненої тематики, більше зосереджуючи увагу на історичних аспектах української козацької державності, політичній та соціальній історії України XVII-XVIII ст. Проблема організації діловодства в адміністративних установах Гетьманщини залишається не досить дослідженою. Діаріуші, як вагоме джерело для документознавчих студій, допомагають у вивченні початків закладення уніфікації форм документів, а також у визначенні їхньої ролі в становленні діловодства від найдавніших часів.

Мета дослідження – на основі діаріушів дослідити видовий склад та способи організації роботи з документами в головному органі державного управління Гетьманщини – Генеральній військовій канцелярії.

Виклад основного матеріалу. Найбільш визначним етапом формування української державності є XVII ст., а саме – багаторічне функціонування Гетьманщини (1649-1764 рр.). Основним адміністративно-колегіальним органом державного управління того часу була Генеральна військова канцелярія (ГВК) [5]. Результативність виконання прийнятих управлінських рішень гетьманського уряду цілковито залежала від її роботи, безпосередньо від стану організації діловодства в ній. На українських землях Лівобережжя та Слобожанщини продовжували діяти як національні державні установи, так і органи «Всеросійської держави». Тому система управління Лівобережною Україною зазнала суттєвих реформувань, викликаних виключно зовнішніми

чи суб'єктивними чинниками: від запровадження Малоросійської колегії до відновлення гетьманства за Данила Апостола та Кирила Розумовського з правлінням міністерського уряду між ними.

Проблема організації діловодства в адміністративних установах Гетьманщини залишається й до сьогодні в полі досліджень науковців.

Питанням організації документообігу між ГВК та полковими канцеляріями присвячено англомовну розвідку американського історика українського походження Ю. Гаєцького – «Козацька адміністрація Гетьманату» (1978 р.). Дослідник називає основні документи, якими оформлювадися ці зносини: укази, ордери, запити, меморії, листи [30, 651].

Низку спостережень стосовно штату, наприклад, Військової канцелярії, одним із перших зробив А. Скальковський, називаючи діловодство того часу «старим» доросійським [21; 22]. Певну кількість документів із запорозького архіву він надрукував у журналі «Киевская старина» [22]. Однак об'єктивність висновків, зроблених А. Скальковським, піддаються сумніву й до цього часу, адже в «Історії Нової Січі…» використана лише незначна частина запорозького архіву. У викладі, що ведеться майже в літописній формі, умонтовані документи або витяги з них. Звіряючи їх з оригіналами архіву Коша Запорозької Січі, можна переконатися, що А. Скальковський спотворював архівні матеріали, робив багато скорочень без усяких застережень.

Питанням кадрової підготовки канцеляристів приділив увагу І. Крип'якевич, згадуючи про проходження канцеляристами практики в адміністративних установах з XVII ст. [13]. А. Шиманов порушив проблему документообігу між Січовим та Похідним Кошем [29]. Функції Військової, Похідної Військової та паланкових канцелярій, їхній штат та компетенцію різних посадовців докладно висвітлює у своїх наукових працях І. Синяк, обираючи предметом дослідження більш ранній період історії – діловодство останнього запорозького козацтва часів Нової Січі [17-20].

Значну сторінку в історіографії зазначеної проблематики займає наукова розвідка В. Панашенко, в якій дослідниця докладно зупиняється на аналізі органів управління та їхній канцелярії на Гетьманщині [6, 5-22]. Найбільш повною науковою працею, що висвітлює питання організації роботи з документами в адміністративних установах Гетьманщини, залишається на сьогодні дисертаційне дослідження М.В. Журавля [8]. Автором уперше розкрито порядок підготовки та діяльність військових канцеляристів як професійних державних службовців у вищих державних органах, що утворювали Генеральний уряд; докладно досліджено в історико-правовій науці систему канцелярій Генерального уряду як самостійного державного органу [7-12]. Однак, слід зазначити, що організація діловодних процесів, висвітлюється не як основна, а через призму розкриття діяльності самого інституту державної служби Гетьманщини, хоч це не применшує значущість даної розвідки.

З метою більш глибокого дослідження процесів організації роботи з документами в адміністративних структурах часів Гетьманщини як предмета розгляду історичного документознавства, на нашу думку, слід розширити базу джерел комунікативного характеру за рахунок інших типів пам'яток, насамперед, не лише первинної службової документації, а й широкого кола документів, що на сьогодні визначаються науковцями як «додаткові джерела (історіографічні джерела)» [3,4], мемуарна поза [6, 103], документальні хроніки [1, 94], давньоукраїнські щоденники [23, 166], «дневникъ административной дѣятельности» [14, 90] – діаріуші.

Дослідженню цього виду документа присвячено достатньо велику кількість праць, однак, вони мали різну мету, не зупиняючись на аналізі діаріуша як документознавчого джерела. Відомі на сьогодні дослідження можна поділити на дві групи: ті, що висвітлюють питання діловодних традицій Гетьманщини взагалі та ГВК зокрема; ті, що присвячені питанням досліджень діаріушів як джерелознавчих пам'яток XVII-XVII ст.

Варто наголосити, що досліджень, які б були обопільно присвячені розгляду діловодних традицій часів Гетьманщини через документознавчий аналіз діаріушів, на сьогодні не виявлено.

Діаріуш (пол. Diariusz) – щоденник, щоденний запис подій [23, 166]. Практика їхнього ведення прийшла до України з Польщі. У даному випадку, ми говоримо про журнали, які створювали канцеляристи ГВК і в яких щодня фіксувалася адміністративна діяльність цієї установи. До них записували короткий зміст постанов, розпоряджень, резолюцій на скарги від населення, інструкції, укази, які видавалися в ГВК, а також зміст урядових листів, «промеморій» та інших документів, що надсилалися у відповідні інстанції. До діаріушу заносилися матеріали фінансового контролю та звітності. Також до діаріушів повністю вносилися копії судових та державних документів, зокрема царських грамот, імператорських указів. Ці рукописні книги, які створювалися для службового користування, зберігалися в ГВК, до них не мали доступу сторонні [10].

Докладний опис структури діаріушів, створених канцеляристами ГВК дав В.Й. Горобець [6]. Нашу увагу привертають, передусім, власне українські діловодні традиції цього часу, що можна простежити за діаріушами. Становить інтерес визначення видового складу вхідних та вихідних документів безпосередньо від/до гетьмана та ГВК.

Отже, дослідимо склад чинної на початок XVIII ст. управлінської документації адміністративних установ Гетьманщини на допомогою діаріуша генерального хорунжого М.Д. Ханенка, створеного ним під час подорожі Гетьмана Івана Скоропадського до Москви з метою і проханням розпуску, створеної царем Малоросійської колегії [27]. Як показує аналіз, найбільшу групу документів, за допомогою яких здійснювалася комунікація (між гетьманом та установами та посадовими особами безпосередньо Гетьманщини та Російської імперії загалом), становлять листи. Переважно М.Д. Ханенко вносив до діаріуша зміст листів самого гетьмана Івана Скоропадського та переписував листи, що надходили до гетьмана.

Виходячи з інформативного наповнення (змісту) зазначеного виду документа, можна визначити таку класифікацію листів, що створював сам гетьман: «листъ з полеценнием»: *«Писанъ листъ до Пана Петра Корецкаго, знатного Товариша Войскового, зъ полеценемъ ему наказнаго полковництва Стародубского…»;* «листъ на справование»: *«Выдано пану Рейману, лѢкарю, листъ на справованье въ Малой Россіи долговъ…»;* «листъ з предложением»: *«Писанъ листъ до пана Полковника ЧернѢговскаго зъ предложеньемъ…»;* «листъ особливый»: *«… особливый листъ писанъ и до Пана Полковника ЧернѢговскаго, ижъ бы тую одъ Пана Полковника Кіевскаго взявши сказку, присылалъ якъ наискорѢй къ МосквѢ…»;* «листъ отворчатый»: *«Выданъ листъ отворчатый Пану Стефану Голембіовскому до Пана Чарнолускаго, жебы контентовалъ его, Голембіовскаго, въ претенсіи давной такъ, якъ передъ симъ узналъ Панъ Чураковскій, Асаулъ Войсковый Енеральный…»;* «листъ открытый»: *«Выданъ листъ открытый Григорію Галенковскому до Войта Прилуцкаго, жебы до его двора перемѢною зъ селъ ратушнихъ по два сторожѢ давано»;* «листъ Инстанціалный»: *«Писаны листы Инстанціалніе до СіятельнѢйшихъ МинѢстровъ, Графа Головкина и Барона Шафирова, за БѢлецкимъ, правуючимся зъ Гавриломъ Милорадовичемъ»;* «листъ ответный»: *«Писанъ листъ отвѢтный до Пана Делупись, Ексактора Войскового, который до Ясневельможного писалъ…»* [27].

Аналізуючи зміст діаріушів, доходимо висновку, що листи, як найбільш розповсюджений вид документа, в основному містили загальний характер інформації, більш конкретні дії до виконання надсилалися разом із листом паралельно іншими розпорядчими документами. Від гетьмана це були: *«лист з Указом»*, *«лист с УнѢверсалом»*. На зразок листів, універсали теж мали видову розгалуженість, відповідно до їхнього змісту: *«УнѢверсал Реймантарский», «УнѢверсал*

за полеценіемъ», «УнѢверсал на команду», «унѢверсали упоминательные» [27].

У свою чергу до указів та універсалів теж могли додаватися ще більш конкретні роз'яснювальні документи – *«УнѢверсал з прилогом»* для полкових і сотенних канцелярій та безпосередньо полковникам [27].

Також залишаються в обігу й інші види документів: «доношение», «подорожня», «промеморія», «чолобитна», «грамота», «роспись особливая» тощо [27].

З появою на Гетьманщині наглядового адміністративного органу Російської імперії – Малоросійської колегії – значно ускладнюється процес документних комунікацій між усіма органами управління [26], про що свідчить ще одне вагоме джерело – діаріуш Пилипа Борзаківського: *«ЖУРНАЛЪ, си есть, насущная записка дѢлъ, въ войсковой генералной канцеляріи приключаючыхся, отъ дня смерти ясневелможного его млты пана Іоанна Скоропадского, войскъ его императорского всепресвѢтлѢйшого величества запорожскихъ обоихъ сторонъ Днепра гетмана, наченшаяся року 1722, мѢсяця іюля 3 дня»* [4].

Розглянемо процес організації документообігу між гетьманом, Генеральною військовою канцелярією, Малоросійською колегією та Сенатом Російської імперії, спираючись на згаданий вище діаріуш. До створення Малоросійської колегії, проходження документів як у напрямку «зверху – вниз», так і навпаки, здійснювалося за такою загальною схемою *Рис. 1.*

Рис. 1. **Рух вхідних і вихідних документів установами державних органів управління різного рівня**

Проходження ж документів адміністративними установами безпосередньо Гетьманщини регулювалося гетьманом та ГВК, звідки документи направлялися до полкових та сотенних канцелярій і безпосередньо відповідальних осіб, наприклад, полковників та сотників. Однак гетьман був тією ланкою, що здійснювала спілкування за всією вертикаллю влади й самостійно, інколи без участі ГВК. Наведено рух деяких видів документів до уведення Малоросійської колегії, спираючись на діаріуш М.Д. Ханенка *(рис. 2)*:

Рис. 2. **Рух вихідних документів**

З часом створення Малоросійської колегії в процесі документообігу з'являється ще одна ланка управління, що значно ускладнює цей процес. Ця установа була тим державним важелем, який дозволяв коригувати політику центру шляхом особистого нагляду нею через «государева наместника», з метою поширення загальноросійської системи управління в підвладних йому регіонах. А саме, аналізуючи рух документів «зверху – вниз», помічаємо, що «спілкування» за допомогою документів було ускладненим *(рис. 3):*

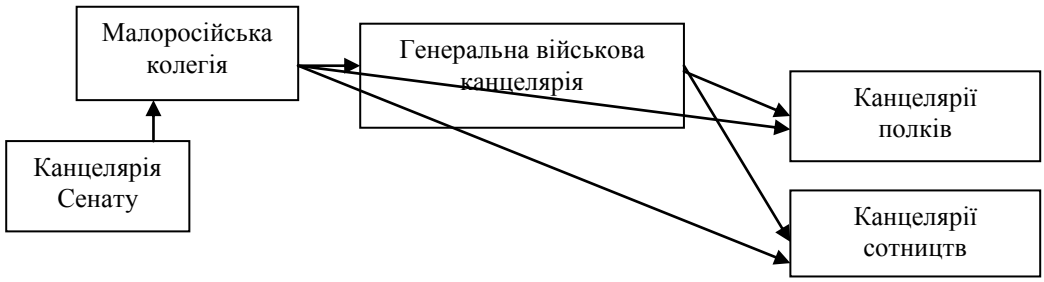

Рис. 3 **Документообіг за створення Малоросійської колегії**

Основні управлінські рішення мали прийматися лише з відома Малоросійської колегії, а вказівки імператора та Сенату, доводилися безпосередньо до полків і сотень, оминаючи Генеральну військову канцелярію та «Коллегию иностранных дел». А з 23 травня 1722 р. набуває чинності указ про перенесення Малоросійських справ зі зга-

даної колегії до канцелярії Сенату [25]. Такі неправомірні дії й утиски з боку російської влади не залишалися без відповіді гетьмана, що відобразив у діаріуші П. Борзаківський: *«толко зъ всепокорнимъ до его величества прошеніемъ писано, дабы императорское его величество благоизволилъ впередъ о такихъ и симъ подобныхъ дѢлахъ, которіе до малороссійскаго правленія касатися будутъ, особно свои монаршіе къ малороссійскимь правителемъ велѢть прислати укази, а не зъ Малороссійской коллегіи, понеже нынѢ всѢ въ Малой Россіи дѢла и порядки, по смерти покойного г. гетмана Скоропадского, високимъ его жъ монаршимъ указомъ онымъ вѢдать и по правамъ Малороссійского народа управлять поручено»* [4, 126] .

Висновки. Слід відзначити, що діаріуші, як суто специфічний вид документації Гетьманщини, не мали аналогів серед документів тогочасної Російської імперії. Специфіка організації роботи з розпорядчими документами в Генеральній військовій канцелярії досліджена в нашій роботі на основі аналізу універсалів та листів. Зазначеним видам документів надано класифікацію, та визначено їхні види відповідно до функціонального призначення. На основі діаріушів М. Ханенка, названо та проаналізовано види листів за їхнім інформативним наповненням та сферою використання. Вагоме місце в діловодній практиці установ Гетьманщини початку XVIII ст. займали універсали з додаванням до них інших розпорядчих документів. Використовувалися й інші види документів: «доношение», «подорожня», «промеморія», «чолобитна», «грамота», «роспись особливая» тощо. Аналізуючи зміст діаріуша П. Борзаківського, констатуємо, що безпосередня участь Малоросійської колегії в організації процесу документообігу мала негативний вплив, що позначилося на часі розгляду документів, а також не знаходило підтримки ні в гетьмана, ні в Генеральній військовій канцелярії.

Отже, протягом двох з половиною століть науковцями розглянуто та досліджено багато проблем так чи інакше побічно пов'язаних з історією організації роботи з документами в адміністративних установах Гетьманщини. Значні якісні зрушення в об'єктивному вивченні питання відбулися за часів державної незалежності України. Слід зазначити, що збережена джерельна база є досить різноманітною за видами й достатньою для реконструкції діловодних процесів у Гетьманщині та чекає своїх дослідників.

Використані джерела

1.Апанович О. Урядові службовці Гетьманщини – українська інтелігенція XVIII ст. / О. Апанович // Український історичний журнал. – 1997. – № 2. – С. 92-97.

2. Апполон Александрович Скальковский (по поводу девяностолетия его жизни). – Киевская старина. – №1, 1898. – С. 150-159.

3. Артикуца Н.В. Джерела історичного вивчення юридичної термінології української та російської мов XVII-XVIII ст. / Н.В. Артикуца // Система і структура східнослов'янських мов : Міжкафедр. зб. наук. пр. – К. : УДПУ, 1997. – С. 3-20.

4. Борзаковский Ф. Отрывки из дневника Гетманской канцелярии за 1722-23 годы [Текст] / Ф. Борзаковский, П. Ладинский ; публ. А. Лазаревского // ЧИОНЛ. – 1898. – Кн. 12. – Отд. 3. – С. 90-145.

5. Грушевский М. Иллюстрированная история Украины / М. Грушевский. – Дніпровський союз споживчих союзів України «Дніпросоюз», 1921. – 584 с.

6. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. [Текст] : зб. док. / АН України, Археогр. коміс., Ін-т укр. археографії, Центр. наук. бібліотека ім. В. І. Вернадського, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького ; упоряд., авт. передм. та комент. В.Й. Горобець ; за ред. Л. А. Дубровіної (відп. ред.). – К. : Наук. думка, 1993. – 392 с.

7. Журавель М.В. Генеральний писар як вища посадова особа Генерального уряду в другій половині XVII – середині XVIII ст. / М.В. Журавель // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 23 квітня 2010 р. – О. : ОДУВС, 2010. – С. 35-36.

8. Журавель М.В. Генеральний уряд як інститут влади Гетьманщини другої половини XVII – середини XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М. В. Журавель ; Міжнар. гуманіт. ун-т. – О., 2011. – 22 с.

9. Журавель М.В. Державна служба Гетьманщини в другій половини XVII – XVIII століття / М.В. Журавель // Політико-правове забезпечення державної служби та служби в органах місцевого самоврядування : щорічні Всеукр. громад. слухання, 24-25 вересня 2009 р. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – С. 136-139.

10. Журавель М.В. Діяльність канцеляристів Генеральної військової канцелярії як перших професійних державних службовців Гетьманщини в другій половини XVII-XVIII ст. / М.В. Журавель // Правове життя сучасної України : тези доповідей Міжнар. наук. конф. професор.-виклад. та аспірант. складу, 5-6 червня 2009 р. – О. : Фенікс, 2009. – С. 170-172.

11. Журавель М.В. Порядок ведення діловодства в Гетьманщині в другій половині XVII – XVIII ст. (на прикладі Генеральної військової канцелярії) / М.В. Журавель // Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (16-17 квітня 2010 р.) / Відп. за вип. І.І. Поляков. – Сімферополь : КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2010. – С. 96-97.

12. Журавель М.В. Становлення державної служби Гетьманщини в другій половині XVII – XVIII ст. (на прикладі діяльності канцеляристів Генеральної військової канцелярії) / М.В. Журавель // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – № 49. – С. 232-239.

13. Крип'якевич І. Студії над державою Богдана Хмельницького / І. Крип'якевич // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Львів, 1931. – Т. 151. – С. 144-145.

14. Лазаревский А.М. Отрывки из дневника гетманской канцелярии за 1722-23 годы / А.М. Лазаревський // Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. – К., 1898. – Кн. 12. – Отд. 3. – С. 90-145.

15. Пріцак О. Доба військових канцеляристів / О. Пріцак // Київська старовина. – 1993. – № 4. – С. 62-66. (37).

16. Романовський В.О. Нариси з архівознавства. Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах / В.О. Романовський. – Харків : Видання ЦАУ УСРР, 1927. – 170 с.

17. Синяк І. Діловодство паланкових канцелярій періоду Нової Січі (1734-1775) / І. Синяк // Наукові записки : збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2005. – Т. 10. – С. 197-215.

18. Синяк І. Документообіг останнього Коша Запорозького з Гетьманщиною / І. Синяк // Наукові записки : збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2006. – Т. 12. – С. 72-90.

19. Синяк І. Паспорти як різновид засвідчувальної документації Коша Нової Січі (1734-1775) / І. Синяк // Наукові записки Національного Університету «Острозька Академія». – В.4. На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. – Острог, 2004. – С. 129-140.

20. Синяк І.Л. Джерела з історії діловодства запорізького козацтва доби Нової Січі (1734 - 1775) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / І.Л. Синяк; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К., 2006. – 20 с.

21. Скальковский А.А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожського Архива / А. Скальковский. – 3-е изд. – Одеса, 1885-1886.

22. Скальковский А. Как судили и рядили в Сечи Запорожской / А. Скальковский // Киевская старина. – 1886. – Т. XIV. – С. 327-349.

23. Соболь В.І. Жанр давньоукраїнського щоденника в контексті традицій // Tradycja i nowatorstwo w kulturach i literaturach słowiańskich, pod red. Izabeli Kowalskiej -Paszt, Joanny Czaplińskiej, Anny Horniatko-Szumiłowicz, Marzanny Kuczyńskiej. –Szczecin, 2004. – Rozprawy i stud ia.-T. (DXCIX) 525. – С. 166-172.

24. Сокирко О. Мобілізаційні та оповіщувальні універсали і листи гетьманів середини XVII - першої третини XVIII ст. / Олексій Сокирко // Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики [Текст] : зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України; [редкол. : Г.В. Боряк (відп. ред.) та ін.]. – К. : Ін-т історії України, 199- Чис. 19 / [упоряд. : В. В. Томазов]. – 2011. – С. 122-134.

25. Указ «О переносе Малороссийских дел в Сенат и учреждение при сем последнем для управления оными делами особой Экспедиции» // Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 1-е. – СПб., 1830. – Т. 14, № 10446. – С. 400.

26. Указ «Об учреждении в Малороссии, вместо Гетманского правления, Малороссийской коллегии» от 10 ноября 1764 г. // Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 1-е. – СПб., 1830. – Т. 16, № 12277. – С. 961.

27. Ханенко Н.Д. Диариуш или Журнал, то есть повседневная записка случающихся при дворе ясневельможного, его милости, пана Иоанна Скоропадского, войск, всепресветлейшего его императорского величества, запорожских обоих сторон Днепра гетмана, окказий и церемоний, тако же и в Канцелярии войсковой отправуемых дел, наченшийся 1722 году / и оконченный в том же году, по преставлении и погребении помянутого ж гетмана ясневельможного Иоанна Скоропадского, в месяце июле войсковой канцелярии старшим канцеляристом Николаем Ханенком / Н.Д. Ханенко. – М. : Университетская тип., 18. – XXII. – 9-74 с.

28. Швидько Г.К. Органи міського самоуправління Гетьманщини та особливості документації їх канцелярій / Г.К. Швидько. – Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Тандем-У, 1999. – Вип. VII. – 236 с. – С. 19-21.

29. Шиманов А. Предсмертная поземельная борьба Запорожья (эпизод из его пограничних споров с б. Слободскою Украиною) / А. Шиманов // Киевская старина. – 1883. – Т. VII. – С. 609-636.

30. Gajecky George. The Cossack Administration of the Hetmanate. – Cambridge, 1978. – P. 651.

References

1. Apanovych, O. (1997). Government state officials Hetmachuna – Ukrainian intellectuals XVIII century. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal, 2, 92-97 [in Ukrainian].

2. Appolon Aleksandrovych Skalkovskyi (regarding to activity about his life) (1898). Kyevskaia staryna, 1, 150-159 [in Ukrainian].

3. Artykutsa, N. V. (1997). Resources of the historical studying of legal terminology of Ukrainian and Russian language XVII-XVIII c. System and structure of Eastern Slavic language. K.: UDPU [in Ukrainian].

4. Borzakovskyi, F. & Ladynskyi, P. (1898). Fragments of the diary of Hetman cancelaria in 1722–23 years. ChYONL [in Ukrainian].

5. Hrushevskyi, M. (1921). Illustrated History of Ukraine. K.: Dniprovskyi soiuz spozhyvchykh soiuziv Ukrainy «Dniprosoiuz» [in Ukrainian].

6. Business documentation of XVIII century. (1993). AN Ukrainy, Arkheohr. komis., In-t ukr. arkheohrafii, Tsentr. nauk. biblioteka im. V. I. Vernadskoho, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. K. : Nauk. dumka [in Ukrainian].

7. Zhuravel, M. V. (2010). General pysar as a high official of the General government in late of XVII – middle of XVIII centuries. Proceedings of International Scientific Practical Conference. Role and places of OVS in the building of the democratic legal state. Odesa, 23 April. O. : ODUVS [in Ukrainian].

8. Zhuravel, M. V. (2011). Geneal government as an institution of the power of Hetmanshchyny in late of XVII – middle of XVIII centuries. Extended abstract of candidate's thesis. Mizhnar. humanit. un-t [in Ukrainian].

9. Zhuravel, M. V. (2009). State service of Hetmanshchyny in late of XVII – middle of XVIII centuries. Polityko-pravove zabezpechennia derzhavnoi sluzhby ta sluzhby v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia : shchorichni Vseukr. hromad. slukhannia, 24–25 veresnia 2009 r. O. : Yuryd. l-ra [in Ukrainian].

10. Zhuravel, M. V. (2009). Activity of clerks of the General military office as the first professional state officers of Hetmanshchyna in late of XVII – middle of XVIII centuries. Proceedings of the International Scientific conference. Legal life of modern Ukraine. Odesa, 5–6 June. O.: Feniks [in Ukrainian].

11. Zhuravel, M. V. (2010). The order of the serving of the business documents in Hetmanshchyna in late of XVII – middle of XVIII centuries (on example of General military office). Proceedings of the Second International Scientific and Practical conference. State and law in the conditions of globalization: reality and perspectives. 16–17 April. Simferopol: KRP "Vydavnytstvo "Krymnavchpedderzhvydav" [in Ukrainian].

12. Zhuravel, M. V. (2009). Establishment of the state service of Hetmanshchyna in in late of XVII – XVIII centuries (on example of General military office activity). Aktualni problemy derzhavy i prava, 49, 232-239 [in Ukrainian].

13. Krypiakevych, I. (1931). Studies about Bohdana Khmelnytskyi state. Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka, 151,144-145 [in Ukrainian].

14. Lazarevskyi, A. M. (1898). Fragments from the diary of Hetman office in the 1722-23s. Chtenyia v ystorycheskom obshchestve Nestora Letopystsa, 3, 90-145 [in Ukrainian].

15. Pritsak, O. (1993). Era of the military clerks. Kyivska starovyna 4, 62-66. (37) [in Ukrainian].

16. Romanovskyi, V. O. (1927). Notes of the archive studies. History of the archive case in Ukraine and principles of forming the archives. Kharkiv : Vydannia TsAU USRR [in Ukrainian].

17. Syniak, I. (2005). Document study of the palankovyh cantseliaria of the period of the New Sich (1734-1775). Naukovi zapysky, 10, 197-215[in Ukrainian].

18. Syniak, I. (2006). Documents of the last otaman Kosha Zaporozkoho z Hetmanshchynoiu Naukovi zapysky, 12, 72-90 [in Ukrainian].

19. Syniak, I. (2004). Pasports as the kind of personal documentation of Kosha Novoi Sichi (1734-1775). Naukovi zapysky Natsionalnoho Universytetu «Ostrozka Akademiia», V.4. [in Ukrainian].

20. Syniak, I. L. (2006). Resources of the history of documentary of Zaporizkoho Kossacks period of The New Sich (1734 - 1775). Extended abstract of candidate's thesis. NAN Ukrainy. In-t ukr. arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M.S.Hrushevskoho [in Ukrainian].

21. Skalkovskyi, A. A. (1886). History of the New Sich or the Last Kosh Zaporozhskoho Archiv. Odesa [in Russian].

22. Skalkovskyi, A. (1886). How to judge and discuss in Zaporozhskoi Sich. Kyevskaia staryna, XIV, 327–349[in Russian].

23. Sobol, V. I. (Eds.). (2004). Genre of Ancient Ukrainian shchodennyka in the context of traditions. Tradycja i nowatorstwo w kulturach i literaturach słowiańskich. Szczecin [in Polish].

24. Sokyrko, O. (2011). Mobilisation and announcement universals and letters of Hetmen the middle XVII – the first third of the XVIII c. Special historical subjects: issues of the theory and methodics. Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. Kyiv: In-t istorii Ukrainy, 199- Chys. 19 [in Ukrainian].

25. The Order «O perenose Malorossyiskykh del v Senat y uchrezhdenye pry sem poslednem dlia upravlenyia onыmy delamy osoboi Эkspedytsyy». (1830). Polnoe sobranye zakonov Rossyiskoi ymperyy, 14, 400 [in Russian].

26. Ukaz «Ob uchrezhdenyy v Malorossyy, vmesto Hetmanskoho pravlenyia, Malorossyiskoi kollehyy» ot 10 noiabria 1764 h. (1830). Polnoe sobranye zakonov Rossyiskoi ymperyy, 16, 961[in Russian].

27. Khanenko, N. D. Dyaryush yly Zhurnal, to est povsednevnaia zapyska sluchaiushchykhsia pry dvore yasnevelmozhnoho, eho mylosty, pana Yoanna Skoropadskoho, voisk, vsepresvetleisheho eho ymperatorskoho velychestva, zaporozhskykh oboykh storon Dnepra hetmana, okkazyi y tseremonyi, tako zhe y v Kantseliaryy voiskovoi otpravuemыkh del, nachenshyisia 1722 hodu / y okonchennыi v tom zhe hodu, po prestavlenyy y pohrebenyy pomianutoho zh hetmana yasnevelmozhnoho Yoanna Skoropadskoho, v mesiatse yiule voiskovoi kantseliaryy starshym kantseliarystom Nykolaem Khanenkom. M. : Unyversytetskaia typ., 18, 9-74 [in Russian].

28. Shvydko, H. K. (1999). Institutions of the town self-governing in Hetmanshchyny and the percularities of the documentations of their canceliaria. Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho derzhavnoho universytetu. Zaporizhzhia : Tandem-U [in Ukrainian].

29. Shymanov, A. (1883) Predsmertnaia pozemelnaia borba Zaporozhia, Kyevskaia staryna. VII, 609–636[in Russian].

30. Gajecky, G. (1978). The Cossack Administration of the Hetmanate. Cambridge [in English].

УДК 930.22

Ю.О. Бриль

ДОКУМЕНТОЗНАВЧА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Мета роботи. *Дослідження пов'язане з визначенням існуючих проблем реформування та перспектив розвитку системи вищої освіти України, зокрема, вищої документознавчої освіти в контексті інтеграційних процесів Європейського освітнього простору.* ***Методологічною основою*** *дослідження є проблемно-хронологічний аналіз, який дозволяє розглянути процес становлення та розвитку документознавчої освіти в Україні в історичній послідовності відповідно до соціально-економічних та політичних умов. Такий методологічний підхід також дозволяє піддати аналізу сучасні детермінанти реформування документознавчої освіти України у сфері вищої освіти під час євроінтеграційних процесів.* ***Наукова новизна*** *роботи полягає в тому, що вперше розглянуто питання впливу євроінтеграційних процесів на проблеми поступового структурного реформування та модернізації вищої документознавчої освіти Україні; розкрито сутність Європейської рамки кваліфікації та Національної рамки кваліфікацій України з метою забезпечення міжнародного визнання кваліфікацій, здобутих у різних країнах; висвітлено сучасні тенденції підготовки фахівців зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».* ***Висновки.*** *Важливим напрямком державної політики в сфері освіти України є реформування і модернізація національної системи вищої освіти в умовах євроінтеграції та глобалізації. Відповідно, реформування документознавчої освіти повинно передбачати модернізацію вітчизняної системи професійної підготовки фахівців документно-інформаційної сфери з урахуванням гармонійної імплементації досвіду зарубіжних освітніх систем і національних традицій освіти.*

Ключові слова: *вища освіта, документознавча освіта, євроінтеграційний процес, освітні реформи, освітній простір, реформування, якість освіти.*

Ю.А. Бриль

ДОКУМЕНТОВЕДЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ

Цель работы. *Исследование связано с определением существующих проблем реформирования и перспектив развития системы высшего образования Украины, в частности, высшего документоведческого образования в контексте интеграционных процессов Европейского образовательного пространства.* ***Методологической основой*** *исследования является проблемно-хронологический анализ, который позволяет рассмотреть процесс становления и развития документоведческого образования в Украине в исторической последовательности в соответствии с социально-экономическими и политическими условиями. Такой методологический подход также позволяет подвергнуть анализу современные детерминанты реформирования документоведческого образования Украины в сфере высшего образования во время евроинтеграционных процессов.* ***Научная новизна*** *работы заключается в том, что впервые рассмотрен вопрос влияния евроинтеграционных процессов на проблемы постепенного структурного реформирования и модернизации высшего документоведческого образования Украины; раскрыта сущность Европейской рамки квалификации и Национальной рамки квалификации Украины с целью обеспечения международного признания квалификаций, полученных в разных странах; освещены современные тенденции подготовки специалистов по специальности 029 «Информационное, библиотечное и архивное дело».* ***Выводы.*** *Важным направлением государственной политики в сфере образования Украины является*

© Бриль Ю.О.

реформирование и модернизация национальной системы высшего образования в условиях евроинтеграции и глобализации. Соответственно, реформирование документоведческого образования должно предусматривать модернизацию отечественной системы профессиональной подготовки специалистов документно-информационной сферы с учетом гармоничной имплементации опыта зарубежных образовательных систем и национальных традиций образования.

Ключевые слова: *высшее образование, документоведческое образование, евроинтеграционный процесс, образовательные реформы, образовательное пространство, реформирование, качество образования.*

Y. Bryl

EDUCATION OF DOCUMENT STUDY IN THE CONTEXT OF REFORM OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

The purpose of this paper. *The research related to the definition of existing problems and perspectives of reforming the higher education system of Ukraine, in particular, higher education of document study in the context of the integration process of the European educational space.* ***The methodological basis*** *of the research is problem-chronological analysis, which allows considering the process of formation and development of education of document study in Ukraine in historical sequence according to the social and economic and political conditions. This methodological approach also allows you to be analyzed the determinants of modern reforming education of document study of Ukraine in the sphere of higher education in the European integration processes.* ***The scientific novelty of this paper*** *consists in the fact that for the first time considered the influence of European integration processes on the structural problems of gradual reform and modernization of higher education of document study in Ukraine; reveals the essence of the European Qualifications Framework and the National Qualifications Framework in Ukraine in order to ensure international recognition of the qualifications obtained in different countries; highlights the current trends training specialists in the specialty 029 «Information, Library and Information Science».* ***Conclusions.*** *The important direction of the state policy in the sphere of education Ukraine is the reform and modernization of the national system of higher education in the conditions of European integration and globalization. Accordingly, reform of education of document study should provide for modernization of the national system of professional training document and information sphere in view of the implementation of a harmonious experience of foreign educational systems and national traditions of education.*

Keywords: *quality of education, education of document study, eurointegration process, educational reform, education area, reform, higher education.*

Постановка проблеми. Сьогодні перед Україною постають виклики, що зумовлені процесами європейської інтеграції. Безумовно, період реформування завжди складний для суспільства, оскільки впроваджувані зміни наштовхуються на супротив та критику. Однак, об'єктивно результати реформ можна буде оцінити лише за кілька років, і ті зміни української системи вищої освіти, які сьогодні відбуваються, – важливий крок зближення України з Європейським Союзом, а й, відтак, надання можливості конкурувати в освітньому просторі.

Наразі проблема реформування та пошуку перспектив розвитку системи вищої освіти і науки України в контексті євроінтеграційних процесів набуває широкого масштабу у зв'язку з необхідністю адаптації її до динамічних змін у глобалізованому світі. Відповідні трансформації торкнулися, в т. ч., й документознавчої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам вищої освіти України в контексті європейських інтеграційних процесів приділяється значна увага у працях вітчизняних дослідників, таких, як: В.П. Андрущенко, М.В. Братко, Л.М. Гриневич, О.А. Дубасенюк, В.Г. Кремень, Л.А. Овсянкіна, В.О. Огнев'юк, В.В. Пашков, С.О. Сисоєва, І.В. Соколова, М.Ф. Степко, В.Д. Шинкарук та ін.

Основні проблеми вищої професійної освіти і навчання майбутніх фахівців документно-інформаційної сфери досліджували провідні вітчизняні науковці: В. В. Бездрабко, С.В. Дубова, С.Г. Кулешов, Н.М. Кушнаренко, О.В. Матвієнко, Ю.І. Палеха, М.С. Слободяник, В.Г. Спрінсян, Л.Я. Філіпова, Г.М. Швецова-Водка та ін.

Аналіз та узагальнення праць із цієї проблематики дозволяють дійти висновку, що наразі особливої уваги потребує розгляд проблеми поступового структурного реформування та модернізації вищої документознавчої освіти Україні в контексті євроінтеграційних процесів освітнього простору з метою підготовки компетентного кваліфікованого, конкурентоспроможного на ринку праці фахівця, здатного бути активним учасником суспільного розвитку.

Мета статті – визначити існуючі проблеми реформування та перспективи розвитку системи вищої освіти України, зокрема, вищої документознавчої освіти в контексті інтеграційних процесів Європейського освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. Освіта – це основа прогресу людства, яка має бути пріоритетною галуззю внутрішньої політики кожної держави. В сучасних умовах світової глобалізації освіта відіграє одну з найважливіших ролей у становленні глобального інформаційно-орієнтованого суспільства, що сприяє підвищенню рівня та якості життя, економічному зростанню, зміцненню стабільності в державі, сталому розвитку суспільства та слугує багатовимірною платформою для інтеграції у світове співтовариство. Європейський і світовий досвід переконливо свідчить, що чим вищий рівень освіти громадян, тим потужніший науково-технічний прогрес держави, тим вищий рівень життя, досконаліші демократичні інститути і т. ін.

Зазначені освітні завдання повинні реалізуватися через якісно організовану підготовку фахівців, яка повинна відповідати сучасним вимогам ринку праці та здатна прогнозувати його розвиток; виокремлення освітньо-наукових пріоритетів, які забезпечуватимуть не тільки якісну професійну підготовку фахівця, але й – підготовку до життя в умовах сучасного суспільства, розкриваючи при цьому внутрішній потенціал особистості. Не менш важливим є забезпечення соціального контексту вищої освіти, що ґрунтується на принципах соціальної справедливості, відповідальності та гуманізму й дає можливість випускникам вишів будувати успішну професійну кар'єру.

Сьогодні значна увага науковців концентрується навколо питань ролі якості освіти як одного з основних індикаторів якості рівня життя, інструментів соціальної та культурної єдності й економічного процвітання суспільства, що беруть участь у створенні єдиного Європейського освітнього простору. Тобто, якість освіти – це один із ключових принципів європейської вищої освіти.

Якість освіти визначається не тільки сукупністю знань з урахуванням вироблення певних навичок у студентів, котрі дозволять їм максимально ефективно використати здобуті знання у подальшому професійному зростанні, але й – параметрами особистісного, світоглядного та громадянського розвитку. Відтак проблема якості освітнього процесу в науковому дискурсі розглядається з позицій загальнолюдської та соціальної цінності освіти [4].

Одним із пріоритетних напрямів діяльності нашої держави на сучасному етапі розвитку є реформування вищої освіти, яке пов'язане з приведенням політичних, фінансово-економічних і суспільних інститутів держави, дотичних до сфери освіти, у відповідність до визначеної мети розвитку освіти [13].

Реалізація системних освітніх реформ, започаткованих в Україні, покладена на виконання основних завдань, задекларованих у Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року: 1) забезпечення конституційних прав громадян на якісну вищу освіту та рівного доступу до якісної вищої освіти; 2) реорганізація системи управління вищої освіти з метою забезпечення захисту національних, регіональних та місцевих інтересів, а також інтересів усіх суб'єктів національної системи вищої освіти України; 3) трансформація університетів у центри незалежної думки, які здатні дати персонал та ідеї для прискореної модернізації країни; 4) забезпечення справедливої конкуренції між закладами вищої осві-

ти як запоруки високої якості вищої освіти; 5) створення належного зв'язку між ринком праці та системою вищої освіти; 6) інтеграція вищої освіти України у світовий і європейський освітньо-науковий простір [11].

Суттю реформування є створення умов для рівного доступу осіб до вищої освіти, відповідно до вимог Конституції України. Основні засади реформ освітньої системи та модернізації вищої освіти нашої держави закладені в новому Законі України «Про вищу освіту» [11].

Безперечно, розвиток вітчизняної системи підготовки й атестації науково-педагогічних і наукових кадрів безпосередньо пов'язаний із набуттям чинності нового Закону України «Про вищу освіту» від 6 вересня 2014 р. Положення Закону України орієнтовано на єдину освітню систему підготовки фахівців та кадрів, що відповідає принципам Болонського процесу та Міжнародній стандартній класифікації освіти. Це сприятиме поєднанню освітньої й наукової сфер, відокремленість яких значно гальмувало розвиток кожної з них [5].

Відповідно до вищезазначеного закону, можна виділити такі основні принципи державної політики у сфері підготовки компетентних кваліфікованих фахівців: міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейський простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи; сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя; державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної та педагогічної діяльності та ін. [5].

Серед основних революційних змін у вищій освіті, які започатковані й закріплені законодавством України, є запровадження, як і в Європі, 5 освітньо-кваліфікаційних рівнів освіти: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук. Ступені бакалавра, магістра та доктора філософії (PhD) відповідають прийнятій у більшості країн Європи кваліфікації, що полегшить академічну мобільність українських студентів та науковців. Окрім того, встановлюються нові засади атестації здобувачів ступенів доктора філософії і доктора наук та передбачається створення окремого колегіального органу – Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти [5].

Також на сьогодні законодавчо закріплено обсяг кредитів ЄКТС, який є необхідним для здобуття відповідного ступеня вищої освіти. Нормативний обсяг освітньо-професійної програми молодшого бакалавра – 90-120 кредитів ЄКТС, освітньо-професійної програми бакалаврської підготовки становить 240 кредитів ЄКТС, освітньо-професійної програми магістерської підготовки (практичного профілю) – 90 кредитів ЄКТС, освітньо-наукової програми магістерської підготовки (академічного профілю) становить 120 кредитів ЄКТС, з них не менше 40 кредитів ЄКТС – обов'язковий дослідницький (науковий) компонент. Освітньо-наукова програма підготовки докторів філософії (PhD) повинна містити освітню складову обсягом 60 кредитів ЄКТС [5].

Актуальною проблемою сучасної вищої освіти є неузгодженість структури і якості підготовки фахівців та попиту ринку праці. У зв'язку з цим, одним із найважливіших завдань сьогодення є зміцнення діалогу освітньої спільноти й співтовариств роботодавців. Для того, щоб такий діалог був конструктивним, а соціальна взаємодія ефективною, необхідні особливі інструменти, які забезпечуватимуть приведення «до одного знаменника» вимог, що ставлять до фахівців різних рівнів кваліфікації з боку роботодавців та з боку вищої освіти.

На думку експертів, таким «інструментом» має бути, так звана, Рамка кваліфікацій – система класифікації та їхні визначення у вигляді дескрипторів – узагальненого опису результатів навчання, що містять чітко сформульовані критерії належності до певної кваліфікації [3].

У Європейському просторі вищої освіти рамки кваліфікацій запроваджуються на загальноєвропейському та національному рівнях та поділяються на:

– Європейські метарамки кваліфікацій (Рамка кваліфікацій Європейського просто-

ру вищої освіти (Framework for Qualifications of the European Higher Education Area, QF-EHEA) [17] та Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (European Qualifications Framework for Lifelong Learning, EQF-LLL) [15]);

– Національні рамки кваліфікацій, які повинні охоплювати всі освітні кваліфікації (кваліфікації вищої освіти) у національній системі освіти.

Окрім цього, з метою визначення загальних вимог до результатів навчання для здобувачів кваліфікацій за галузевими ознаками, запроваджуються галузеві рамки кваліфікацій, які мають охоплювати усі освітні кваліфікації (кваліфікації вищої освіти) в межах певних галузей освіти.

Ухвалена 2005 р. Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти на конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, охоплює кваліфікації вищої освіти та дійсна для всіх країн-учасниць Європейського простору вищої освіти та встановлює загальні параметри, в межах яких кожна країна має розробити власну національну рамку кваліфікацій, яка має безпосередньо впливати на програми вищої освіти (програми навчання) [1; 12; 17].

Основою метарамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти є дублінська модель універсальних описів типових результатів навчання (Dublin Descriptor). Дублінські дескриптори описують кваліфікації трьох циклів вищої освіти у термінах компетентностей: знання та розуміння; застосування знань (тобто уміння); формулювання суджень; комунікативні уміння; здатність до самостійного навчання [1; 12; 17].

Рекомендації щодо впровадження Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя ухвалені Європейським Парламентом та Радою Європейського Союзу 2008 р. Вона охоплює всі рівні освіти та дійсна не тільки для країн-членів Європейського Союзу, але й для країн, що вступають до Європейського Союзу, та країн Європейського економічного простору.

Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя надає загальний опис восьми прийнятих у Європейському Союзі кваліфікаційних рівнів. Кожний із восьми рівнів визначений набором дескрипторів, що відображають результати навчання (навчальні результати), притаманні кваліфікаціям цього рівня, у термінах знань, умінь, автономності та відповідальності [1; 12; 15].

Відтак, Рамки кваліфікацій у Європейському просторі вищої освіти не покликані накладати адміністративні обмеження, або робити національні системи освіти ідентичними. Навпаки, рамки кваліфікацій у Європі покликані бути інструментом для встановлення балансу між тим, що має бути спільним (загальним), та національною специфікою. У цьому контексті загальноєвропейські рамки кваліфікацій сприяють прозорості шляхом встановлення загальних підходів для різноманітності, яка є інструментом та однією з переваг європейської вищої освіти, що сприяє розумінню цієї різноманітності. Це означає, що національні рамки кваліфікацій повинні мати багато спільного, але не мають бути повністю ідентичними.

Європейські метарамки кваліфікацій можуть застосовуватися для співставлення кваліфікацій різних національних кваліфікаційних систем з метою забезпечення міжнародного визнання кваліфікацій, здобутих у різних країнах [12].

Процес розроблення Національної рамки кваліфікацій (НРК) в Україні було розпочато 2010 р. з урахуванням основних принципів, що властиві аналогічним рамковим структурам Європейського Союзу та інших держав: 1) наступність і безперервність розвитку кваліфікаційних рівнів; 2) прозорість опису кваліфікацій для всіх користувачів; 3) відповідність ієрархії кваліфікаційних рівнів структурі розподілу праці і національної системи освіти України; 4) урахування міжнародного досвіду щодо структури і змісту НРК [2; 14].

Національна рамка кваліфікацій України [6] – ключовий документ нової системи нормативно-правового забезпечення об'єднання сфер праці й вищої освіти, орієнтованої на умови ринкової економіки і її гармонізації із загальноєвропейськими ринками праці й освітніх послуг. Вона є наскрізною 10-рівневою рамкою, що відповідає структурі системи освіти України, сприяє забезпеченню

наступності всіх кваліфікацій та надає НРК національного характеру.

Кваліфікаційні рівні НРК описуються через систему дескриптори, які формулюються у термінах результатів навчання на основі вимог до знань, умінь, комунікативної компетентності, автономності та відповідальності, загальної компетентності [6].

НРК має важливе методологічне значення й безпосередньо впливає на принципи формування й зміст освітніх стандартів, програм навчання, систему роботи викладачів, має привести до змін, необхідних для підвищення рівня якості освіти, до зміни характеру змісту освіти.

Як бачимо, наразі процес реформування та модернізації вищої освіти в нашій країні відбувається в досить складних умовах. Соціально-економічні, політичні, культурні зміни нашого суспільства, які відбуваються в короткі терміни, суперечливо позначилися на стані й перспективах розвитку вищої освіти. Однак зі становленням відкритого інформаційного суспільства, що базується на демократії, ринковій економіці, використанні інформаційно-комунікаційних технологій та розвиненій мережі телекомунікацій, які у своїй єдності забезпечують доступ до інформації та її використання. Це зумовлює необхідність внесення принципових змін у систему вищої освіти в контексті входження України до Європейського освітнього простору.

При цьому особливої уваги заслуговує документознавча освіта. Саме документознавча освіта є однією зі складових комплексного динамічного розвитку особистості, економічної, соціальної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства.

До 1 вересня 2016 р. підготовка здобувачів вищої освіти зі спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» здійснювалася за затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2015 р. № 787 «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра» [9], а підготовка наукових кадрів з наукової спеціальності 27.00.02 «Документознавство, архівознавство» здійснювалася відповідно до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 р. № 1057 «Про затвердження Переліку наукових спеціальностей» [8].

Згідно з положеннями Закону України «Про вищу освіту» [5], Міністерству освіти і науки України необхідно було сформувати єдиний перелік спеціальностей на засадах поєднання чинного переліку спеціальностей, за яким здійснюватиметься підготовка фахівців у вищих навчальних закладах, з чинним переліком спеціальностей, за яким проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, взявши за основу останній. При цьому, чинні спеціальності запропоновано вважати спеціалізаціями, які розробляються та затверджуються безпосередньо вищими навчальними закладами і не підлягають затвердженню державними органами.

У рамках освітніх реформ Міністерством освіти і науки України та на виконання Закону України «Про вищу освіту» було розроблено новий перелік галузей знань і спеціальностей, за яким здійснюватиметься підготовка здобувачів вищої освіти.

Аналізуючи Переліки 2006, 2010 рр. та новий Перелік 2015 р., спостерігаємо скорочення, ліквідацію цілої низки галузей знань та спеціальностей, у яких ми маємо високі здобутки або конкурентні переваги. До переліку включено 96 спеціальностей, що охоплюють 27 галузей знань, за якими здійснюватиметься підготовка здобувачів вищої освіти у вищих навчальних закладах (на 424 одиниць скорочено кількість спеціальностей). Новий перелік спеціальностей викликав жваву дискусію в інформаційному просторі, а також в академічному середовищі, яка не стихає і донині [7].

Щодо документознавчої освіти та підготовки фахівців у межах спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність», аналіз Переліків 2006 та 2010 рр. показав, що дана спеціальність відноситься до галузі знань «Культура» в розділі «Гуманітарні науки та мистецтво». Відповідно в новому переліку серед галузей знань виокремлено «Культура і мистецтво» та передбачено низку спеціальностей.

Як бачимо, в новому Переліку 2015 р. відбулося об'єднання двох окремих галузей знань: «Культура» та «Мистецтво» в одну – «Культура і мистецтво» з такими спеціальностями, як: «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво», «Дизайн», «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», «Хореографія», «Музичне мистецтво», «Сценічне мистецтво», «Музеєзнавство, пам'яткознавство», «Менеджмент соціокультурної діяльності», «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» [7].

Наступним кроком центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки України було розроблення та затвердження таблиць відповідностей переліків галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюватиметься підготовка здобувачів вищої освіти у вищих навчальних закладах.

Відповідно до запровадженого Переліку-2015, спеціальність 7/8.02010501 «Документознавство та інформаційна діяльність» відповідає спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». У свою чергу, підготовка здобувачів вищої документознавчої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах або у наукових установах буде здійснюватися в межах нової галузі знань 02 «Культура і мистецтво» (спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа») [7].

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що створення нового Переліку галузей знань та спеціальностей – значні трансформаційні зрушення у системі вищої освіти і науки України.

У контексті нової освітньої парадигми, постає питання щодо можливостей розроблення стандарту вищої освіти для всіх рівнів вищої освіти зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Нормативною базою для підготовки проектів нових стандартів освітньої діяльності та вищої освіти за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» є: Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.; Закон України «Про вищу освіту»; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» від 23 листопада 2011 р. № 1341; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 р. № 266.

У чинному Законі України «Про вищу освіту» визначено, що стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності [5].

Стандарти вищої освіти розробляються відповідно до Національної рамки кваліфікацій та мають базуватися на компетентнісному підході з метою використання їх для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ).

Розроблення галузевого стандарту вищої освіти нового покоління зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» є важливою складовою реформування документознавчої освіти. При розробленні складових галузевого стандарту необхідно, на наш погляд, дотримуватися загальних принципів їхнього формування та враховувати функціональні особливості фахівців документно-інформаційної сфери та архівної справи.

В основу розробки складових стандартів мають бути покладені міжнародні/національні стандарти якості освітніх послуг та стандарти професійної діяльності (в разі їхньої наявності), в яких відображені, в т. ч., і вимоги роботодавців до випускників університетів. Європейська асоціація якості у вищій освіті – European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA) розробила стандарт «Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area» [16]. Цей стандарт містить рекомендації із забезпечення якості освіти в університетах, рекомендації для зовнішніх систем оцінювання якості та рекомендації для акредитованих агенцій і організацій з гарантії якості. В галузі забезпечення якості освіти статус міжнародного має стандарт ISO/IWA 2 «Quality management systems. Guidelines for the application of ISO 9001:2000 in education» – Системи менеджменту якості. Керівні вказівки із застосування ISO 9001:2000 в освіті. На наш погляд, ці

стандарти можуть та повинні стати основою розробки і впровадження національних галузевих стандартів вищої освіти зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Тому вирішення проблем, пов'язаних із розробкою стандартів вищої освіти, покладається на сформовану центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки України науково-методичну комісію з культури і мистецтва сектора вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України. До складу науково-методичної комісії включено дев'ять підкомісій, найменування яких збігається з найменуваннями спеціальностей.

Науково-методичну підкомісію сектора вищої освіти зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» очолив завідувач кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Національного університету «Львівська політехніка» – Андрій Миколайович Пелещишин. Членами підкомісії є: завідувач кафедри книгознавства і бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв Надія Анатоліївна Бачинська; завідувач кафедри інформаційних систем і технологій Національного транспортного університету Валерій Володимирович Гавриленко; завідувач кафедри документознавства, інформаційної діяльності та українознавства Тернопільського національного економічного університету Оксана Євгенівна Гомотюк; завідувач кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет» Юрій Іванович Палеха; завідувач кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності Української академії друкарства Михайло Степанович Пасічник; завідувач кафедри документознавства та книгознавства Харківської державної академії культури Алла Анатоліївна Соляник [10].

Варто підкреслити, що вирішення проблем реформування, а в подальшому – модернізації документознавчої освіти в Україні, відповідно до вимог часу, потребує виважених кроків та великого досвіду наукової і практичної роботи вітчизняних учених та фахівців з підготовки конкурентоспроможних і висококваліфікованих кадрів, у т. ч. й в документно-інформаційній сфері, архівній справі та ін.

Висновки. Важливим напрямком державної політики в сфері освіти України є реформування і модернізація національної системи вищої освіти в умовах євроінтеграції та глобалізації. Відповідно, реформування документознавчої освіти повинно передбачати модернізацію вітчизняної системи професійної підготовки фахівців документно-інформаційної сфери з урахуванням гармонійної імплементації досвіду зарубіжних освітніх систем і національних традицій освіти.

Використані джерела

1. Карпенко М.М. Компетентнісний підхід в освіті: оптимізація вітчизняної моделі Національної системи кваліфікацій : аналітична записка [Електронний ресурс] / М.М. Карпенко, А.Ю. Іщенко; Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1415/. – Назва з екрана.

2. Михайліченко М.В. До питання національної структури кваліфікацій вищої освіти: європейський і вітчизняний контекст / М.В. Михайліченко // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 1. – Серія «Педагогічні науки». – С. 190-198.

3. Освітні програми: рекомендації до розроблення [Текст] / уклад. В.П. Головенкін. – К. : НТУУ «КПІ», 2016. – 40 с.

4. Панфилов А.Ю. Якість професійної освіти: спроба філософського осмислення проблеми / А.Ю. Панфилов, О.А. Савченко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2013. – Випуск № 3(17). – С. 17-23.

5. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. №1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page. – Назва з екрана.

6. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. №1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п. – Назва з екрана.

7. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. №266 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п. – Назва з екрана.

8. Про затвердження Переліку наукових спеціальностей : Наказ МОНмолодьспорту України від 14 вересня 2011 р. №1057 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11. – Назва з екрана.

9. Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. №787. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/787-2010-п. – Назва з екрана.

10. Про затвердження персонального складу Науково-методичних комісій (підкомісій) сектору вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України : Наказ МОН України від 06 квітня 2016 р. № 375 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5392. – Назва з екрана.

11. Проект Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року / розроблено Робочою групою під керівництвом Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1415795124/. – Назва з екрана.

12. Рамки кваліфікацій: призначення, розроблення та впровадження: тренінг-курс [проект] [Електронний ресурс] / укл.: В.М. Захарченко, Д.Г. Парменова; Програма TEMPUS: Транс'європейська програма мобільності для навчання в університетах. – Режим доступу: http://tempus-prj.onma.edu.ua/dlzone/qantus/QFs_trein_05%2005%202016.pdf. – Назва з екрана.

13. Сисоєва С. Освітні реформи: освітологічний контекст / С. Сисоєва // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2013. – №3. – С. 44-55.

14. Філіпова Л.Я. Національні рамки кваліфікацій у європейському просторі вищої освіти: міжнародний досвід і рекомендації / Л.Я. Філіпова // Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації. – 2015. – Вип. 47. – С. 80-89.

15. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Union. – 2008. – C111/01. – Режим доступу: http://www.valew.eu/home/24?task=view. – Мова англ. – Назва з екрана.

16. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area [Електронний ресурс] / European Association for Quality Assurance in Higher Education. – Helsinki, Finland, 2009. – 39 p. – ISBN 978-952-5539-24-0. – Режим доступу: http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2013/06/ESG_3edition-2.pdf. – Назва з екрана.

17. The framework of qualifications for the European Higher Education Area [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ehea.info/Uploads/Documents/QF-EHEA-May2005.pdf. – Мова англ. – Назва з екрана.

References

1. Karpenko, M. M. Competence approach in education: national optimization model of the National Qualifications Framework: Policy Briefing. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/articles/1415/ [in Ukrainian].

2. Mykhailichenko, M. V. (2010). On the question of the national structure of higher education qualifications: the European and national context. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ser. «Pedahohichni nauky», 1, 190-198 [in Ukrainian].

3. Holovenkin, V. P. (2016). Educational programs: Proposals for development. Kyiv: NTUU «KPI» [in Ukrainian].

4. Panfylov, A. Yu. & Savchenko, O. A. (2013) The quality of vocational education: an attempt to philosophical understanding of the problem. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiia

Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Ser. «Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia», 3(17), 17-23 [in Ukrainian].

5. Higher Education: Law of Ukraine activity from July 1 2014, № 1556-VII. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page [in Ukrainian].

6. On approval of the National Qualifications Framework: Cabinet of Ministers of Ukraine activity from November 23 2011, №1341. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п [in Ukrainian].

7. On the list of disciplines and specialties, which trains candidates higher education Cabinet of Ministers of Ukraine activity from April 29 2015, №266. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п [in Ukrainian].

8. On approving the list of scientific specialties MONmolodsportu Ukraine Order activity from September 14 2011, №1057. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11 [in Ukrainian].

9. On the list of specialties that are trained in universities for education and skill levels of specialist and master: Cabinet of Ministers of Ukraine activity from August 27 2010, №787. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/787-2010-п [in Ukrainian].

10. On approval of the membership of the Scientific and Methodological commissions (sub) sector of Higher Education Scientific and Methodological Council of the Ministry of Education and Science of Ukraine: Ukraine MES Order activity from April 06 2016, №375. Retrieved from http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5392- [in Ukrainian].

11. The draft strategy of reforming higher education in Ukraine 2020. Retrieved from http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1415795124/ [in Ukrainian].

12. Zakharchenko, V.M. & Parmenova, D.H. Qualifications Framework: appointment, development and implementation, training course (project)]. Retrieved from http://tempus-prj.onma.edu.ua/dlzone/qantus/QFs_trein_05%2005%202016.pdf [in Ukrainian].

13. Sysoieva, S. (2013) Osvitni reformy: osvitolohichnyi kontekst [Educational reform: osvitolohichnyy context]. Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy, 3, 44-55 [in Ukrainian].

14. Filipova, L. Ia. (2015) National Qualifications Framework in the European Higher Education: International Experience and Recommendations. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury. Ser. «Sotsialni komunikatsii», 47, 80-89 [in Ukrainian].

15. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. Official Journal of the European Union. Retrieved from http://www.valew.eu/home/24?task=view [in English].

16. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. European Association for Quality Assurance in Higher Education (2009). Retrieved from http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2013/06/ESG_3edition-2.pdf [in English].

17. The framework of qualifications for the European Higher Education Area. Retrieved from http://www.ehea.info/Uploads/Documents/QF-EHEA-May2005.pdf

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 316.6:659.9]:004.7

О.В. Курбан

СИТУАТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У СОЦІАЛЬНИХ ОНЛАЙНОВИХ МЕРЕЖАХ

Мета роботи. *Дослідження пов'язане з розробкою методів управління інформаційно-комунікаційними процесами у соціальних онлайнових мережах, у контексті проблематики інформаційно-психологічних протистоянь. Специфіка та особливості сучасного етапу розвитку інтернет-технологій вимагає активного використання таких підходів до планування дій, як системи підтримки прийняття управлінських рішень та алгоритмізація процесів.* ***Методологія*** *дослідження полягає в застосуванні таких загальнонаукових методів, як: синтез, аналіз порівняння, а також прикладних: моделювання та прогнозування. Зазначений методологічний підхід дозволяє напрацювати практичні шляхи та визначити напрямки подальших науково-теоретичних розвідок щодо запровадження інноваційних мережевих технологій у галузі інформаційних війн.* ***Наукова новизна*** *роботи полягає в розширенні можливостей прикладного та науково-теоретичного дослідження інноваційних мережевих технологій. Практичне застосування зазначених технологій відкриє нові можливості роботи з інформацією та визначить ефективні інструменти управління комунікаційними процесами.* ***Висновки.*** *Розробка та адаптація нових методів управління інформаційними процесами має сьогодні пріоритетне значення та дає можливість визначити на перспективу ключові напрямки розвитку (штучний інтелект, алгоритмізація тощо). Визначення прикладних та науково-теоретичних напрямків досліджень у цьому контексті є найближчим завданням для представників профільних наукових дисциплін.*

Ключові слова: *соціальні онлайнові мережі, інформаційна війна, управлінські алгоритми.*

А.В. Курбан

СИТУАТИВНОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В СОЦИАЛЬНЫХ ОНЛАЙНОВЫХ СЕТЯХ

Цель работы. *Исследование связано с разработкой методов управления информационно-коммуникационными процессами в социальных онлайновых сетях, в контексте проблематики информационно-психологических противостояний. Специфика и особенности современного этапа развития интернет-технологий требует активного использования таких подходов к планированию действий, как системы поддержки принятия управленческих решений и алгоритмизация процессов.* ***Методология*** *исследования заключается в применении таких общенаучных методов, как: синтез, анализ, сравнение, а также прикладных: моделирование и прогнозирование. Указанный методологический подход позволяет выработать практические пути и определить направления дальнейших научно-теоретических исследований по внедрению инновационных сетевых технологий в области информационных войн.* ***Научная новизна*** *работы заключается в расширении возможностей прикладного и научно-теоретического исследования инновационных сетевых технологий. Практическое применение указанных технологий откроет новые возможности работы с информацией и определит эффективные инструменты управления коммуникационными процессами.* ***Выводы.*** *Разработка и адаптация новых методов управления информационными процессами имеет сегодня приоритетное значение и дает возможность определить на перспективу ключевые направления развития (искусственный интеллект, алгоритмизация и т.д.). Определение прикладных и научно-теоретических направлений исследований в этом контексте ближайшей задачей для представителей профильных дисциплин.*

Ключевые слова: *социальные онлайновые сети, информационная война, управленческие алгоритмы.*

© *Курбан О.В.*

O.V. Kurban

PLANNING SYTUATYVNOE INFORMATION-PSYCHOLOGICAL PROCESSES IN ONLINE SOCIAL NETWORKS

The purpose of the work. *Research related to the development of management information and communication processes in online social networks, in the context of the problems of information-psychological confrontation. Specificity and features contemporary development of internet technologies requires active use of such approaches to planning as a system to support decision-making and algorithmic processes.* ***Research methodology*** *is to apply scientific methods such as: synthesis, analysis, comparison and application: modeling and forecasting. The above methodological approach allows us to work out practical ways and identify areas for further research and theoretical investigations concerning the introduction of innovative network technologies in information wars.* ***The scientific novelty*** *of the work is to empower and applied scientific and theoretical research of innovative network technologies. Practical application of these technologies open up new possibilities of information and identify effective tools for managing communication processes.* ***Conclusions****. Development and adaptation of new management information processes now has priority and enables to determine the future direction of the key (artificial intelligence, algorithmic, etc.). Definitions applied and theoretical scientific research areas in this context, the immediate task for representatives of relevant disciplines.*

Keywords: *online social networks, information warfare, management algorithms.*

Актуальність дослідження. Світова практика розбудови ефективних онлайнових мережевих комунікацій у комерційній, політичній, військовій і громадській сферах вимагає системного підходу та математичного розрахунку щодо планування та реалізації управлінських процесів. У цьому контексті, актуальність представленого в статті дослідження полягає у визначенні можливостей та перспектив запровадження алгоритмічних схем і системи підтримки прийняття управлінських рішень (СППУР), що були б зручними для використання у інформаційно-психологічних мережевих онлайнових протистояннях.

Мета дослідження. Виходячи з зазначеного вище, метою статті є визначення та класифікація систем розбудови управлінських алгоритмів у питаннях поширення контенту в мережевих онлайнових війнах. Представлена мета передбачає вирішення низки таких завдань, як:

- розгляд попередніх аналогічних досліджень;
- систематизація наявних інструментів планування інформаційних процесів поширення контенту в соціальних онлайнових мережах;
- складання робочого алгоритму поширення контенту в соціальних онлайнових мережах.

Питання системного аналізу та розбудови управлінських моделей у галузі соціальних онлайнових мереж і конкретно пов'язаних з інформаційними війнами аспектами, є дослідженими недостатньою мірою. Здебільшого такі питання є вузькопрофільними, а іноді закритими на рівні державної або корпоративної таємниці. Втім, певні публічні розробки в цьому плані ми можемо згадати.

Окремі аспекти порушеної у статті проблематики, висвітлювалися Г.Г. Почепцовим у своїх роботах щодо аналізу розвитку соціальних онлайнових мереж як потенційного поля інформаційних протистоянь. Саме цьому присвячена його робота «Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіа-комунікації» [10].

Синтезний аналіз проблеми інформаційної війни у соціальних онлайнових мережах подає С. Гриняєв у своїй роботі «Поле битвы – киберпространство: теория, приемы, средства, методы и системы ведения информационной войны» [1]. Він розглядає такі конфлікти у міждержавному масштабі та тлумачить їх як «комплексний вплив на систему державного і військового управління протилежної сторони, на її військово-політичне керівництво, яке вже в мирний час приводило б до прийняття сприятливих для сторони-ініціатора інформаційного впливу рішень, а в ході конфлікту повністю паралізувало б функціонування

інфраструктури управління супротивника» [1, 101].

Проблематику веб-аналітики та моніторингу контенту в соціальних мережах, як основи для прийняття відповідних управлінських рішень та алгоритмізації процесів, у своїх роботах досліджували А. Кошик, А. Кролл, Ш. Пауер, Дж. Рассел, М. Хаслер [4; 5; 11; 13].

Важливе питання, від якого залежить результативність інформаційного процесу, аналізується в книзі Е. Кіссейн «Основы контентной стратегии» (2012 р.), а саме: формування меседжів та оформлення їх у відповідну контентну обгортку [2].

Логічний ряд зазначеної тематики підтримує у своїй книзі «Копирайтинг массового поражения» (2012 р.) російський фахівець Д. Каплунов [3].

Специфіка поширення чуток, неформальних, неофіційних новин, у соціальних мережах охарактеризована в роботі Е. Серновіц «Сарафанний маркетинг» (2012 р.). На думку цього фахівця, саме чутки є найбільш результативним, ефективним контентом, який у більшості випадків набуває ознак медіавірусів [12].

Безпосередньо питання інформаційної війни у соціальних мережах, що відбувається останнім часом, висвітлено в роботі А. Кемаля «Кибервойна. Как Россия манипулирует миром» [6]. Зокрема, автор узагальнює певні здобутки та технології, які застосовувалися Росією під час анексії Криму та розгортанні конфлікту в Донбасі. Серед найбільш ефективних інструментів російської пропаганди автором були визначені фальшиві новини, які, на його думку, найбільш значні страхи людей перетворюють на віртуальну реальність, що згодом, шляхом залучення гібридних агресій, переносяться в офлайн [6, 7]. На думку А. Кемаля, основним інструментом інформаційної війни, яку доволі результативно застосовує сьогодні Росія проти свої ворогів, є система рефлексивного управління. Вона передбачає надання супротивнику певної інформації, що змусить його стати на позицію атакуючої сторони або щонайменше сприймати її, як реальну [6, 14].

Особливе значення для історіографічного огляду досліджуваної теми має книга В. Коровіна «Третя світова мережева війна» [7]. Ця робота містить доволі повний опис технологій мережевих війн, а також велику кількість посилань за темою геополітики. Саме поєднання останніх дає максимальний синергетичний ефект.

Наукова новизна. Аналіз історіографічного аспекту проблематики управління інформаційними процесами у соціальних онлайнових мережах виявив відсутність прямих розробок щодо зазначеної теми й потребує системного розгляду. В цьому плані, особливе значення має представлена в статті перша у профільній науковій та науково-методичній літературі спроба формалізації відповідних алгоритмів у конкретній прикладній площині. Враховуючи цей аспект, дослідження, представлене в статті, має наукову новизну та закладає на перспективу нові напрямки прикладних та науково-теоретичних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Для систематизації й оптимізації процесів створення та поширення інформації у форматі віртуальних інформаційно-психологічних конфліктів найбільш ефективним засобом є стандартизація інформаційно-комунікаційних процесів шляхом алгоритмізації процедур прийняття відповідних рішень та їхньої реалізації.

Певною мірою тут можуть бути задіяні ключові принципи системи підтримки прийняття управлінських рішень, що дає можливість складати ієрархію та послідовність певних типових управлінських алгоритмів [8, 150].

Базовим алгоритмом тут може бути схема, що складається з двох варіантів рішень та відповідних до них етапів реалізації *(мал. 1.1)*.

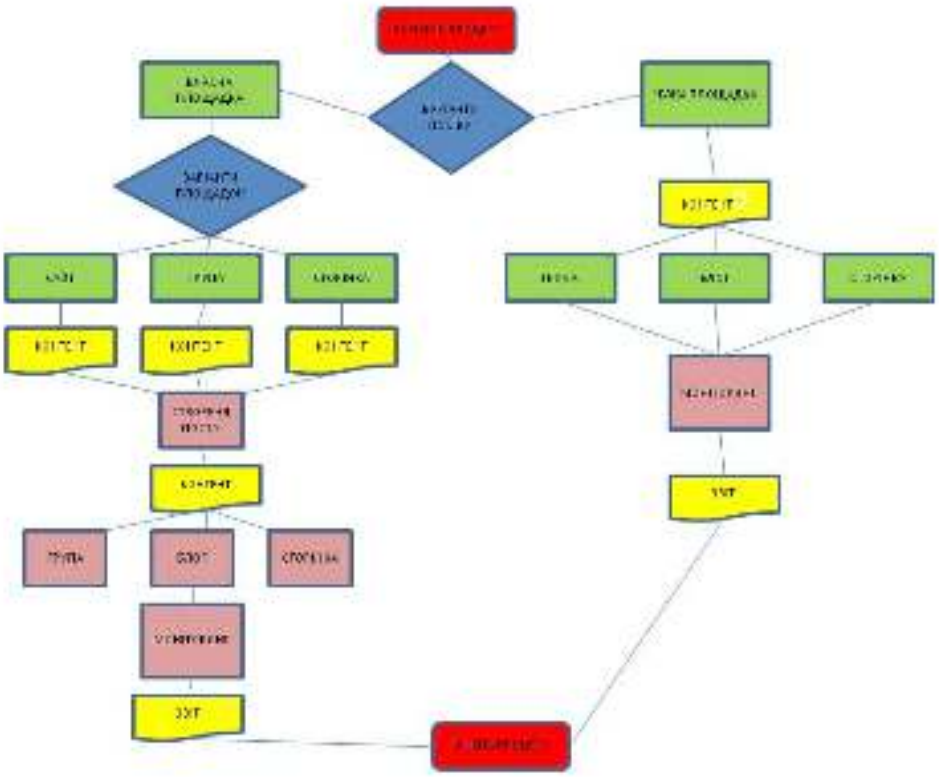

Мал. ***Базовий алгоритм процесів поширення контенту***

Перший варіант рішення – поширення контенту з власного майданчика. В такому разі контент розміщується на власному сайті, в групі або на сторінці у соціальній мережі, де автор є модератором [9, 84]. Розміщений на такому майданчику контент становить основу для постів, що потім розміщуються вже на чужих майданчиках – групах (пост або в коментарях), блогах (у коментарях), сторінках (пост або в коментарях). Після розміщення зазначеного контенту здійснюється моніторинг результатів та складається звіт.

Другий варіант вирішення передбачений для поширення контенту, коли інформація розміщується одразу на чужих майданчиках: у групах (пост або в коментарях), блогах (в коментарях), сторінках (пост або в коментарях). Після розміщення зазначеного контенту здійснюється моніторинг результатів та складається звіт [9, 84].

Зазначена схема в цілому спрощена і розкривається у подальшому в конкретних рішеннях та кроках.

Головними складовими частинами успішної інформаційної операції або кампанії є: *комунікаційна ситуація, планування та контент* [241, 152].

Оцінюючи комунікативну ситуацію, під час планування операції необхідно врахувати такі аспекти:

– інформація має бути актуальною та профільною для цільових груп, на які вона спрямовується;

– інформація має подаватися саме в той час, коли вона отримає максимальне поширення, коли її не погасить інший, більш потужний інформаційний привід або подія;

– для спрощення комунікації інформація повинна бути викладена зрозумілою для цільових груп мовою (стиль, ключові слова, поняття, образи, символи).

Базовий алгоритм проведення операції або планування передбачає п’ять послідовних етапів [9, 85]:

1. Підготовка майданчика. Зазвичай пост для розміщення у соціальних мережах базується або на унікальному контенті (власні фото, відео, текст), або на посиланні на інший ресурс (сайт, чужий акаунт та ін.). У першому випадку, це доцільно робити на розкручених акаунтах або в групах, автором яких є розкручений блогер.

За потреби анонімності або при недостатній популярності автора, в основу краще закласти посилання на контент із розкрученого інтернет-майданчика. До таких можна віднести:

– сайти інтернет-видань – веб-сторінки інформагенцій, друкованих видань, радіо або телевізійних каналів;

– блоги – авторські сторінки на інтернет-порталах;

– групи в соцмережах – локальні спільноти, що об'єднуються за тематичним принципом для спілкування та обміну інформацією (у коментарях та шляхом розміщення постів);

– сторінки в соцмережах – мережевий варіант тематичного сайту та з обмеженою можливістю спілкування (лише у коментарях);

– розділи «подія» на акаунтах у соцмережах – мережева сторінка, яка містить інформацію-анонс про конкретний захід.

2. Підготовка контенту. Важливою складовою інформаційної операції є якість контенту – інформаційного повідомлення. Контент може бути у вигляді:

– відео- або аудіоролика – звукового або відеоряду помірного обсягу, зручного для розкриття формату, загальною тривалістю до 1 хв.;

– текстового повідомлення – контенту із середнім текстовим обсягом 2-10 абзаців (для Facbook, Odnoklassniki та VKontakte) або короткого повідомлення (Twitter – 140 знаків);

– графіки – фото, малюнки, інфографіка, меми.

Найбільш якісний контент може перетворитися на вірусний, тобто поширюватися самими користувачами соцмереж за рахунок унікальності або цікавості. Головною умовою «вірусності» є: емоційна складова, корисність та можливість здивувати. Контент стає вірусним, якщо отримує від кількох десятків до мільонів «лайків» та репостів.

Необхідно пам'ятати, що додатковими умовами, що забезпечують успіх у створенні інформаційного повідомлення, є:

– гумор та сарказм;

– невеликі обсяги тексту (2-3 абзаци);

– простий та зрозумілий стиль повідомлення (мовою цільових груп);

– використання хештегів (#крымнаш, #четамухохлов та ін.) та ріплі (@Posttrans, @ VolonretTsentr та ін.);

– широке використання інфографіки.

3. Поширення контенту. Розповсюдження контенту («розшарювання» або «посев», «сівба») здійснюється в режимі ручного постингу чи за допомогою окремих програм (сервіси автопостингу).

Постинг у ручному режимі здійснюється шляхом створення постів у тематичних відкритих групах або на акаунтах. Серед прийомів, які не дуже підтримуються, можна використовувати розміщення власного контенту у коментарях під чужим популярним постом або на чужому акаунті, якщо він є відкритим.

Автопостинг поширює контент у межах заданого простору за визначеними параметрами. Найбільш популярними на сьогодні є такі, як [9, 90]:

– BUFFER – дає можливість розміщувати матеріали у Facebook, Twitter, LinkedIn, App.net і Google+. Разом з тим, Buffer є не тільки автопостером, але й аналітичною системою, яка досліджує соціальні медіа.

HOOTSUITE – програма для роботи з Twitter, ВКонтакте, Facebook, Google+, LinkedIn, Foursquare и WordPress в браузері або на мобільних гаджетах. Через Hootsuite можна не тільки читати стрічки у соціальних мережах, але й публікувати контент. В Pro-версії є масовий завантажувач інформації, що дозволяє працювати з кількома постами одночасно.

BUZZLIKE – система дозволяє розміщувати пости у VKontakte, Facebook та Odnoklassniki. Пости налаштовуються за часовою стрічкою. У сервісі є шаблони – текстові та з медіафайлами.

TIME2POST – програма дає можливість працювати з VKontakte, Facebook, Twitter та LinkedIn. Ця система вміє імпортувати повідомлення з RSS, а також створювати водяний знак на зображення. Також є масовий завантажувач зображень. Пости можна планувати за часом або в хаотичному порядку.

4. Моніторинг результатів. За результатами розповсюдження контенту необхідно відстежити результати для складання звіту (див. наступний пункт). Важливою функцією моніторингу є спостереження за певним акаунтом, групою, сторінкою або окремим інформаційним полем, які містяться у певних соціальних мережах. У такому разі застосовуються спеціалізовані методики та використовуються відповідні сервіси.

5. Звіт про результати. Збирання даних щодо результатів поширення контенту та узагальнення їх у форматі звіту є важливою складовою частиною процесу поширення у соціальних онлайнових мережах. Формат та зміст таких звітів поки що не стандартизовано, він може мати будь-яку зручну конфігурацію. Головною умовою є подання передусім кількісних показників. Серед критеріїв оцінювання є:

– кількість репостів – скільки разів цей контент розмістили на власних акаунтах інші користувачі;

– кількість «лайків» – скільки користувачів висловили своє позитивне ставлення до контенту;

– кількість коментарів – скільки користувачів та скільки разів долучалися до дискусії або обговорення контенту;

– кількість контактів – кількість учасників груп, сторінок, та фоловерів акантів на яких було розміщено контент.

Висновки. Підбиваючи підсумки науково-практичного дослідження, представленого в статті, маємо зазначити, що запропоновані алгоритми є варіативними, бо відповідно до певних комунікаційних ситуацій або особливостей завдань, на які орієнтуються певні інформаційні процеси, вони можуть корегуватися навіть у момент реалізації. Такий гнучкий підхід дозволяє оперативно реагувати на певні непередбачувані обставини або перешкоди, які виникають під час перебігу процесу. Постійна динаміка та оцінка перспектив подальшого руху з певних точок біфуркації також дозволяють вишукувати найбільш оптимальні шляхи досягнення поставлених цілей.

У форматі інформаційно-психологічної війни, як складової сучасних гібридних конфліктів, зазначені елементи визначаються як головна ознака асиметричності процесів. Водночас, маємо зазначити, що така гнучкість і варіативність стосується розгортання процесів на окремих етапах. Послідовність цих етапів та їхній взаємозв'язок є константним явищем і не передбачає змін.

На перспективу необхідно розширити дослідження у руслі порушеного питання і створити практику системного й алгоритмічного планування та реалізації управлінських рішень у контексті інформаційно-психологічних мережевих протистоянь. Також необхідно актуалізувати питання розробки відповідної навчально-методичної літератури та системи підготовки профільних кадрів.

Використані джерела

1. Гриняев С.Н. Поле битвы – киберпространство: Теория, приемы, средства, методы и системы ведения информационной войны / С.Н. Гриняев. – Минск : Харвест, 2004. – 448 с.

2. Киссейн Э. основы контентной стратегии / перев. англ. П. Миронов. – М. : Манн, Иванов и Фарбер, 2012. – 125 с.

3. Каплунов Д. Копирайтинг массового поражения / Д. Каплунов. – СПб : Питер, 2012. – 230 с.

4. Кошик А. Веб-аналитика 2.0 на практике. Тонкости и лучшие методики / А. Кошик. – М. : Вильямс, 2011. – 528 с.

5. Кролл А. Комплексный веб-мониторинг / А. Кролл, Ш. Пауэр ; пер. англ. О. Огнева. – М. : Эксмо, 2010. – 768 с.

6. Кемаль А. Кибер война. Как Россия манипулирует миром / А. Кемаль. – М. : Алгоритм, 2015. – 208 с.

7. Коровин В. Третья мировая сетевая война / В. Коровин. – СПб : Питер. 2014. – 352 с.

8. Курбан О.В. PR у маркетингових комунікаціях : навч. посібник / О.В. Курбан. – К. : Кондор-Видавництво, 2014. – 246 с.

9. Курбан О.В. Сучасні інформаційні війни у мережевому онлайн просторі : навч. посібник / О.В. Курбан. – К. : ВІКНУ, 2016. – 286 с.

10. Почепцов Г. Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіа комунікації / Г. Почепцов. – К. : Спадщина, 2012. – 464 с.

11. Рассел Дж. Веб-аналитика / [пер. с англ. И. Манн]. – М. : Книга по Требованию, 2013. – 106 с.

12. Серновиц Э. Сарафанный маркетинг. Как умные компании заставляют о себе говорить / Э. Серновиц. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2012. – 210 с.

13. Хасслер М. Веб-аналитика / М. Хасслер ; пер. англ. С. Иванов. – М. : Эксмо, 2010. – 432 с.

References

1. Grinyaev, S.N. (2004). Battlefield – Cyberspace: theory, methods, tools, methods and systems of information warfare. Minsk: Harvest [in Russian]
2. Kisseyn, E. (2012). Bases content strategy. – Moscow: Mann, Ivanov and Farber [in Russian].
3. Kaplunov, D. (2012). Copywriting mass destruction. – St. Petersburg: Peter [in Russian].
4. Kaushik, A. (2011). Web Analytics 2.0 in practice. Subtleties and best practices. – Moscow: Williams [in Russian].
5. Kroll, A. & Power, Sh. (2010). Comprehensive Web Monitoring. O.Ogneva (Trans.). – Moscow: Eksmo [in Russian].
6. Kemal, A. (2015). Cyberwarfare. As Russia is manipulating the world. – Moscow: Algorithm [in Russian].
7. Korovin, V. (2014). Third World network war. – St. Petersburg: Peter [in Russian].
8. Kurban, O.V. (2014). PR in marketing communications. – Kyiv: Condor [in Ukrainian].
9. Kurban, O.V. (2016). Modern information network in the war online space. – Kyiv: VIKNU [in Ukrainian].
10. Pocheptsov, G. (2012). From Pocheptsov Facebook'u and glamor to Wikileaks: the media communications. – Kyiv: Spadschina [in Ukrainian].
11. Russell, J. (2013). Web Analytics. I. Mann. (Trans.). – Moscow: Book on Demand [in Russian].
12. Sernovits, E. (2012). Sundresses marketing. How smart companies are forced to talk about themselves. – Moscow: Mann, Ivanov and Ferber, [in Russian].
13. Hassler, M. (2010). Web Analytics (S.Ivanov, Trans). – Moscow: Eksmo [in Russian].

УДК 659.137: 316.77

Ю.С. Шевчук

РЕКЛАМА В КІНО ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ЦІННІСНОГО ВПЛИВУ НА СПОЖИВАЦЬКУ ПОВЕДІНКУ

Мета роботи. *У статті, на основі даних емпіричного дослідження, з'ясовується роль реклами в кіно (накладеної під час демонстрації фільму на телеканал і т. зв. прихованої, тобто вбудованої до самого фільму) як технології ціннісного впливу на споживацьку поведінку.* ***Методологія*** *дослідження полягає у застосуванні методу статистичного аналізу з подальшою інтерпретацією отриманих даних. Порівняльний аналіз використовувався при визначенні впливу реклами під час демонстрації фільму на телеекрані та реклами, включеної до самого фільму (прихованої реклами). Використання цих методів дозволяє розкрити роль реклами в кіно як технології ціннісного впливу на формування преференції, що зумовлюють у подальшому споживацьку поведінку глядача.* ***Наукова новизна*** *полягає в розширенні уявлень про роль, яку відіграє реклама в кіно як технологія ціннісного впливу, залежно від її видів: реклами, якою переривається демонстрація фільму при його трансляції на каналах телебачення і т. зв. прихованої реклами, тобто «вбудованої» до самого фільму. Виділяються ознаки, які дозволяють розглядати приховану кінорекламу як соціально-комунікаційну технологію.* ***Висновки.*** *Наголошується на тому, що художній фільм із вбудованою рекламою виконує функцію соціального (у т.ч. прихованого) управління. Виходячи з отриманих під час емпіричного дослідження даних, можна дійти висновку, що прихована реклама є значно більш ефективною з точки зору ціннісного впливу на споживацьку поведінку глядача.*

Ключові слова: *кінореклама, прихована реклама, соціально-комунікаційна технологія, управління засобами кіномистецтва, споживацька поведінка.*

© *Шевчук Ю.С.*

Ю.С. Шевчук

РЕКЛАМА В КИНО КАК ТЕХНОЛОГИЯ ЦЕННОСТНОГО ВЛИЯНИЯ НА ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЕ ПОВЕДЕНИЕ

Цель работы. *В статье, на основании данных эмпирического исследования, выясняется роль рекламы в кино (наложенной на фильм во время его демонстрации на телеканале и т.наз. скрытой, т.е. встроенной в сам фильм) как технологии ценностного влияния на потребительское поведение.* ***Методология*** *исследования заключается в использовании метода статистического анализа с последующей интерпретацией полученных данных. Сравнительный анализ проводился при определении влияния рекламы во время демонстрации фильма на телеэкране и рекламы, встроенной в сам фильм (т.наз. скрытой рекламы). Использование этих методов позволяет раскрыть роль рекламы в кино как технологии ценностного влияния на формирование преференций, определяющих в последующем потребительское поведение зрителя.* ***Научная новизна*** *заключается в расширении представлений о роли, которую играет реклама в кино как технологии ценностного влияния в зависимости от ее видов: реклами, которой прерывается демонстрация фильма при его трансляции на каналах телевидения, и т. наз. скрытой рекламы, т.е. рекламы, «встроенной» в сам фильм. Выделяются признаки, позволяющие рассматривать скрытую кинорекламу как социально-коммуникационную технологию.* ***Выводы.*** *На основании проведенного в статье анализа, сделан вывод о том, что фильм со встроенной рекламой выполняет функцию социального (в т.ч. скрытого) управления. Исходя из полученных во время эмпирического исследования данных, сделан вывод о том, что скрытая реклама является значительно более эффективной с точки зрения ценностного влияния на потребительское поведение зрителя.*

Ключевые слова: *кинореклама, скрытая реклама, социально-коммуникационная технология, управление средствами киноискусства, потребительское поведение.*

Julia Shevchuk

ADVERTICING IN THE FILM AS A TECHNOLOGY OF VALUE-EXPRESSIVE INFLUENCE ON CONSUMER BEHAVIOR

The aim of the work*. The article is based on empirical research revealed the role of cinema advertising (imposed during the demonstration movie on TV and hidden advertising, that is built to the same movie) as a valuable impact technology on consumer behavior. Methodology is built on the statistical analysis method applying with further interpretation of the data. Comparative analysis used in the impact determining of advertising during demonstration of movie on TV, advertising is included in the same movie (hidden advertising). Using these techniques we can reveal the advertising role in movie technology as valuable influence on the formation of preferences that determine consumer behavior in the future viewer.* ***Scientific innovation*** *is to enhance perceptions of the cinema advertising role in technology as valuable impact, which depends on such species as advertising, which interrupted the demonstration movie when it is broadcast on TV channels and hidden advertising that is "embedded" in the film. Stand out features that can be considered as hidden social cinema advertising and communication technology.* ***Conclusions****. It is noted that the film with integrated advertising acts as a social (including hidden) control. Based on the empirical research on the data, we can conclude that hidden advertising is much more effective in terms of value to influence consumer behavior spectator.*

Keywords: *cinema advertising, hidden advertising, social and communication technology, cinema management tools, consumer behavior.*

Актуальність теми дослідження. Незважаючи на те, що останніми десятиліттями вітчизняною наукою активно вивчаються рекламні технології, лише в поодиноких роботах можна зустріти терміни «кінореклама», «реклама кіно» або «реклама в кіно». Починаючи з 1991 р. і по 2012 р. включно, серед дисертацій, захищених в Україні, можна назвати лише дисертацію В. Панченка, який проаналізував лінгвістичні параметри кіноанонсу [1].

Оскільки будь-яка реклама має на меті спонукання до дії (придбання товару або звер-

нення по послугу), її можна розглядати як підвид соціально-комунікаційних технологій, під якими О. Холод розуміє систему «маніпуляційних дій-комплексів, спрямованих на зміну поведінки соціуму» [2, 10]. До прикладних соціокомунікаційних технологій, на його думку, слід віднести: паблік рілейшнз, технології мас-медіа, технології реклами, технології документознавства, технології архівознавства, технології книгознавства, технології бібліотекознавства, технології бібліографознавства, технології видавничої справи, технології редагування, соціальні технології, технології інформатики [3].

Будь-яка соціально-комунікаційна технологія орієнтована на зміну світоглядних установок і поведінки людини. Рекламні технології у цьому відношенні передбачають вплив на споживацьку поведінку і формування потреби або бажання звернутися по товар або послугу, що рекламуються. Втім, ефективність того чи іншого видів реклами є показником мінливим. Це справедливо і стосовно реклами в кіно, у т.ч. тієї, що транслюється під час показу фільму на телебаченні.

Подібний аспект проблеми висвітлювався переважно у роботах зарубіжних авторів. Дж. Енджел, Р. Блекуелл, П. Мініард відмічали падіння ефективності реклами на телебаченні. Посилаючись на дослідження Roper Organization, автори стверджують, що «майже половина дорослих глядачів відходять від телевізора і займаються іншими справами під час рекламних блоків… Третина глядачів розмовляє у цей час з іншими людьми в кімнаті, не звертаючи уваги на рекламу. Чверть глядачів переключає на інший канал і одна сьома вимикає звук» [4, 361].

Об'єктом уваги Р. Хіта була переважно телевізійна реклама, яку він вважав різновидом телекомунікації, і котра, хоча певною мірою споріднена з кіно як аудіовізуальним мистецтвом, однак має суттєві відмінності. Так Р. Хіт пов'язував приховану рекламу на телебаченні із сугестією (навіюванням), на відміну від когнітивної (переконання) – раціональної (вербальної) – реклами [5].

Автором цієї статті було висвітлено такий аспект проблеми, як вплив реклами на перцептивні властивості художнього фільму [6]. Було виявлено, що реклама, якою переривається демонстрація художнього фільму, негативно впливає на сприйняття самого фільму і руйнує цілісність психічних процесів (увага, сприйняття, переживання, пам'ять) було також доведено, що реклама, інкорпорована до самого фільму (Product Placement, або, як прийнято її називати у вітчизняному законодавстві, прихована реклама), ці процеси не порушує.

Однак, таке питання, як впливає реклама під час перегляду художнього фільму і реклама, розміщена у самому фільмі, на поведінку споживача, залишається майже недослідженим.

Мета дослідження. На основі даних, отриманих під час емпіричного дослідження, визначити характер впливу на споживацьку поведінку реклами, що демонструється під час перегляду художнього фільму, і реклами, розміщеної у самому фільмі (т. зв. прихованої реклами).

Виклад основного матеріалу. У червні 2016 р. нами було проведено опитування у м. Києві, в якому взяли участь 600 респондентів: 309 жінок (51,50%) і 291 (48,50%) чоловік.

Із них: у віці до 18 років – 171 особа (28,50%), 18-30 років – 201 особа (33,50%), 30-55 років – 120 осіб (20,00%), 55 і старше – 108 осіб (18,00%).

Пропонувалося дати відповіді на такі – закриті і відкриті – запитання:

1. Чи дивитеся Ви художні фільми?

1. Так.

2. Ні.

2. Ви віддаєте перевагу перегляду художніх фільмів:

1. По телебаченню.

2. У кінотеатрах.

3. У мережі Інтернет.

3. Чи звертаєте Ви увагу на рекламу, якою переривається художній фільм?

1. Так.

2. Ні.

4. Чи звертаєте Ви увагу на рекламу, яка міститься в самому фільмі (прихована реклама)?

1. Так.

2. Ні.

5. Чи дратує Вас реклама, якою переривається демонстрація фільму на ТБ?

1. Так.

2. Ні.

6. Чи запам'ятовуєте Ви товари (послуги), які пропонуються в рекламі, що перериває демонстрацію фільму на ТБ?

1. Так.

2. Ні.

7. Чи можете Ви пригадати, які товари (послуги) рекламувалися під час перегляду вами художніх фільмів на ТБ?

1. Так.

2. Ні.

8. За якими ПРОДОВОЛЬЧИМИ товарами Ви звернулися внаслідок такої реклами?

1. _____

2. Важко відповісти

9. За якими ПРОМИСЛОВИМИ товарами Ви звернулися внаслідок такої реклами?

1. _____

2. Важко відповісти

10. За якими ПОСЛУГАМИ Ви звернулися внаслідок такої реклами?

1. _____

2. Важко відповісти

11. Чи звертаєте Ви увагу на приховану рекламу (інформація про особу, товар або послугу) при перегляді художнього фільму?

1. Так.

2. Ні.

12. Будь ласка, пригадайте, які товари (послуги) рекламувалися у вигляді прихованої реклами при перегляді художнього фільму? (можливо кілька варіантів відповіді).

1	Алкогольні напої.	10	Побутова техніка
2	Автомобілі (марки авто)	11	Місця (країни, регіони) відпочинку
3	Мобільні засоби зв'язку	12	Туристична інфраструктура (готелі, лайнери)
4	Окуляри	13	Косметика
5	Ювелірні прикраси	14	Побутова хімія
6	Одяг	15	Їжа
7	Взуття	16	Безалкогольні напої
8	Розваги та ігри	17	Бренди (назви компаній)
9	Меблі	18	Інше *(допишіть)* _____

1. Чи купували Ви товари (зверталися за послугами) під впливом реклами, яка містилась у самому фільмі (прихована реклама)?

1. Так.

2. Ні.

2. Назвіть, будь ласка, фільми, у яких, на вашу думку, міститься прихована реклама.

_____

_____

Відповіді на перше запитання розподілилися наступним чином:

Художні фільми дивляться 564 з 600 опитуваних, що становить 94,00%. При цьому віддають перевагу перегляду фільмів у мережі Інтернет 315 осіб або 52,50%; по телебаченню – 194 або 32,33% і у кінотеатрах – 91 або 15,17%.

Це – важливий показник тому, що при перегляді в Інтернеті фільм не переривається рекламою і т. зв. накладеною рекламою, що відбувається при трансляції фільму на каналах телебачення. Так само і в кінотеатрах, де реклама транслюється перед початком фільму, але нею забороняється фільм переривати. Таким чином, для тих, хто переглядає фільми в Інтернеті або в кінотеатрах, ситуативна екранна реклама не є доступною. Залишається лише реклама, інкорпорована до самого фільму (т.зв. прихована реклама).

При відповіді на третє запитання 335 або 55,83% опитаних відповіли, що вони не звертають уваги на рекламу, якою фільм переривається, 265 або 44,17% відповіли, що звертають.

Приблизно таке само співвідношення тих, хто не звертає і хто звертає увагу на рекламу в самому фільмі (т. зв. приховану рекламу): 316 або 52,67% проти 284 або 47,33%.

Більшість реципієнтів (396 або 66,00%) відповіла, що їх дратує реклама, якою перери-

вається демонстрація фільму на телебаченні. Не дратує 204 або 34,00%.

Майже таким було співвідношення тих, хто не запам'ятовує товари або послуги, які пропонуються у рекламі, що перериває демонстрацію фільму на телебаченні: 390 або 65,00% проти 210 або 35,00%.

На запитання «Чи можете Ви пригадати, які товари (послуги) рекламувалися під час перегляду вами художніх фільмів на телебаченні» (тобто з рекламою, якою фільм переривався), 353 або 58,83% відповіли, що не можуть, і 247 або 41,17% – відповіли ствердно.

На запитання «За якими продовольчими товарами Ви звернулися внаслідок такої реклами?» «важко відповісти» відповіли 430 осіб або 71,67%, готові були навести перелік 170 осіб або 28,33%.

Таблиця 1

1	Цукерки	7	1,2
2	Чіпси	8	1,3
3	Овочі	3	0,5
4	Пепсі	2	0,3
5	Горілка	2	0,3
6	Сік	4	0,7
7	Ковбаса	3	0,5
8	Пиво	9	0,5
9	Майонез	4	0,7
10	Піца	2	0,3
11	Кока-кола	7	1,2
12	Солодощі	10	1,7
13	Кетчуп	1	0,2
14	Вода	7	1,2
15	Рибо	6	1
16	М'ясо	3	0,5
17	Фрукти	2	0,3
18	Морозиво	5	0,8
19	Молочні продукти	7	1,2
20	Флкоголь	5	0,8
21	Соуси	2	1,2
22	Цигарки	8	1,3
23	Йогурт	2	0,3
24	Напівфабрикати	1	0,2

На запитання «За якими промисловими товарами Ви звернулися внаслідок такої реклами?»: «важко відповісти» – відповіли 429 осіб або 71,50%, готові були навести перелік 171 особа або 28,50%.

Таблиця 2

№	Назва	Статистика	%
1	Косметика	10	1,7
2	Холодильник	3	0,5
3	Шампунь	9	1,5
4	Телефон	12	2
5	Ліки	14	2,3
6	Порошок	15	2,5
7	Особиста гігієна	7	1,2
8	Памперси	1	1,2
9	Побутова хімія	14	2,3
10	Дезодорант	2	0,3
11	Гель для гоління	3	0,5
12	Гель для душу	3	0,5
13	Комп'ютер	4	0,7

На запитання «За якими послугами Ви звернулися внаслідок такої реклами?»: «важко відповісти» – відповіли 455 осіб або 75,83%, готові були навести перелік 145 осіб або 24,17%.

Таблиця 3

№	Назва	Статистика	%
1	Інтернет	5	0,8
2	Нова пошта	6	1
3	Київстар	3	0,5
4	субсидії	3	0,5
5	lifecell	1	0,2
6	доставка	1	0,2
7	розетка Інтернет-портал	1	0,2
8	МТС	1	0,2

Наведені у *табл. 3* дані свідчать передусім про вплив реклами, яка демонструвалася під час рекламних блоків під час показу фільмів на телебаченні, або реклами, накладеної (флеш-ролики тощо) на фільм.

На одинадцяте запитання «Чи звертаєте Ви увагу на приховану рекламу (інформація про особу, товар або послугу) при перегляді художнього фільму?»: «ні» – відповіли 350 осіб або 58,33 %, «так» – 250 осіб або 41,67%.

На прохання пригадати, які товари (послуги) рекламувалися у вигляді прихованої реклами при перегляді художнього фільму, відповіді розподілилися наступним чином:

Таблиця 4

Автомобілі (марки авто)	287	47,83%
Алкогольні напої	267	44,50%
Їжа	221	36,83%
Безалкогольні напої	164	27,33%
Мобільні засоби зв’язку	163	27.17%
Бренди (назви компаній)	144	24,00%
Одяг	136	22,67%
Місця (країни, регіони) відпочинку	135	22,50%
Побутова техніка	135	22,50%
Косметика	129	21,50%
Побутова хімія	117	19,50%
Взуття	117	19,50%
Розваги та ігри	97	16,17%
Ювелірні прикраси	87	14,50%
Туристична інфраструктура	63	10,50%
Меблі	43	7,17%
Окуляри	38	6,33%
інше	19	3,17%

При відповіді на тринадцяте запитання «Чи купували Ви товари (зверталися за послугами) під впливом реклами, яка містилася у самому фільмі (прихована реклама)?» «ні» – відповіли 505 осіб або 84,17%, «так» – 95 осіб або 15,83%.

На прохання назвати фільми, у яких, на думку опитаних, містилася прихована реклама, відповіді дали всі 600 осіб, тобто 100 відсотків опитаних, а сам перелік виявився доволі великим (у списку фігурують не тільки художні фільми, але і телевізійні серіали):

Таблиця 5

1	Кадетство	2	0,3
2	Чоловік у моїй голові	2	0,3
3	Завжди кажи так	4	0,7
4	Трансформери	4	0,7
5	Бондиана	25	4,2
6	Людина-павук	2	0,3
7	Термінатор	5	0,8
8	Назад в майбутнє	5	0,8
9	Чудове століття	3	0,5
10	Москва сльозам не вірить	2	0,3
11	Аватар	2	0,3
12	Форсаж	25	4,2
13	Фанатки на сніданок не залишаються	2	0,3
14	Молодіжка	6	1
15	Ранеткі	3	0,5
16	Вороніни	9	1,5
17	Татові дочки	11	1,8
18	Перевізник	8	1,3
19	Ілюзія обману	11	1,8
20	Пірати Карибського моря	1	0,2
21	Великий Гетстбі	4	0,7
22	Дикий	5	0,8
23	Свати	6	1
24	Таксі	4	0,7
25	Третій зайвий	5	0,8
26	Не зарікайся	2	0,3
27	Київ вдень і вночі	7	1,2
28	Коли всі вдома	3	0,5
29	Шопоголік	4	0,7
30	Дедпул	3	0,5
31	Месники	4	0,7
32	Нестерпні леді	3	0,5
33	Люди Х	3	0,5
34	Бійцівський клуб	3	0,5
35	Бетмен	3	0,5
36	Стів Джобс	1	0,2
37	Господин ніхто	2	0,3
38	Залізна людина	4	0,7
39	Місія невиконана	2	0,3
40	Інтерстелар	2	0,3
41	Іронія долі	4	0,7
42	Диявол носить Prada	10	1,7
43	Найп'яніший округ у світі	2	0,3
44	Годзила	3	0,5
45	Один вдома	11	1,8
46	Сніданок у Тіффані	2	0,3
47	Денний дозор	3	0,5
48	Секс і місто	2	0,3
49	Їж, молись, кохай	2	0,3
50	Американські фільми	11	1,8
51	Чорна блискавка	3	0,5
52	Парубоцька вечірка у Вегасі	9	1,5
53	Солт	3	0,5
54	Крок уперед	6	1
55	Якось у Вегасі	3	0,5
56	Стажер	3	0,5
57	Канікули	2	0,3
58	Відмінниця легкої поведінки	1	0,2
59	1+1	1	0,2
60	Матриця	4	0,7
61	Адреналін	2	0,3
62	Вовк з Уолстріт	3	0,5

Таким чином, останні дані дозволяють припустити, що переглядаючи фільм з прихованою рекламою «у режимі пониженої уваги» (Р. Хіт), тобто не фокусуючи увагу на власне рекламі, глядачі, на рівні підсвідомості, фіксують її наявність. Саме про це свідчить чималий перелік фільмів, які пригадали опитувані, коли їм було поставлено відповідне запитання. Це дозволяє також припустити, що ця реклама може бути актуалізованою (але не обов'язково усвідомленою) при здійсненні вибору при купівлі товару або зверненні по послугу.

Отже, *наукова новизна* цієї статті полягає в розширенні уявлень про роль, яку відіграє реклама в кіно як технологія ціннісного впливу, залежно від її видів: реклами, якою перериваєтся демонстрація фільму при його трансляції на каналах телебачення і т. зв. прихованої реклами, тобто «вбудованої» до самого фільму.

Висновки. На основі проведеного в статті аналізу можна дійти висновку про те, що художній фільм з вбудованою рекламою виконує функцію соціального (у т.ч. прихованого) управління. Виходячи з отриманих під час емпіричного дослідження даних, можна дійти висновку, що прихована реклама є значно більш ефективною з точки зору ціннісного впливу на споживчу поведінку глядача. Це дозволяє розглядати приховану кінорекламу як соціально-комунікаційну технологію.

Використані джерела

1. Панченко В.А. Лінгвістичні параметри кіноанонсу : автореф. дис. … к. філол. наук: 10.02.02 / В.А. Панченко. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара, 2008 – 19 с.

2. Холод О.М. Семантика терміна «соціальні комунікації»: концептуальні підходи / О.М. Холод // Соціальні комунікації: теорія і практика – 2015. – №1. – С. 5-14.

3. Холод О.М. Комунікаційні технології / О.М. Холод. – К. : КиМУ, 2012. – 263 с.

4. Энджел Джеймс. Поведение потребителей / Джеймс Ф. Энджел, Роджер Д. Блэкуэлл, Пол У. Миниард; пер. с англ. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 768 с.

5. Хит Роберт. Скрытая власть рекламы. Как обработка информации в режиме сниженного внимания влияет на потребительский выбор / Роберт Хит; пер. с англ. Е. Сысоевой. – К. : Изд-во Алексея Капусты, 2006. – 171 с.

6. Шевчук Ю.С. Вплив реклами на перцептивні властивості художнього фільму/ Ю.С. Шевчук // Науковий збірник ХДАК «Культура України». Вип. 46. – Харків : ХДАК, 2014. – С. 180-189.

References

1. Panchenko V.A. (2008). Linguistic parameters movie preview. Extended abstract of candidate's thesis. Dnipropetrovsk: Oles Gonchar Dnipropetrovsk NU [in Ukrainian].

2. Holod O.M. (2015). The semantics of the term «social communication»: conceptual approaches. Sotsialni komunikatsii: teoriia i praktika, 1, 5-14 [in Ukrainian].

3. Holod O.M. (2012). Communication technologies. Kyiv: KyivMU [in Ukrainian].

4. Endzhel Dzh., Blekuel R, Miniard P. (1999). Behavior of consumers. (Piter Kom, Trans). Sankt-Peterburh: Piter Kom [in Russian].

5. Hit R. (2006). The Hidden Power of Advertising: How Low Involvement Processing Influences the Way We Choose Brands. (Sysoieva K, Trans). Kyiv: Izdatelstvo Alekseia Kapustu [in Russian].

6. Shevchuk Yu.S. (2014). Influence advertising on perception of film. Naukovyi zbirnyk HDAK «Kultura Ukrainy», 46, 180-189 [in Ukrainian].

УДК 003.62:323.272.(477)

І.Л. Демченко

МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗНАКОВО-СИМВОЛІЧНОГО ПРОСТОРУ ЄВРОМАЙДАНУ В СУЧАСНІЙ СЕМІОСФЕРІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті здійснено спробу аналізу простору візуальної та вербальної комунікації Євромайдану в контексті процесів знакової динаміки соціальних комунікацій, які відображають загальні тенденції соціокультурних трансформацій, що відбуваються в сучасному українському суспільстві. Застосовуючи методологію комунікативно-семіотичної реконструкції та моделювання, доведено, що візуальна та вербальна комунікація, яка мала місце під час подій 2013-2014 рр., свідчить про готовність соціуму до змін, що проявляється у динамізмі («житті знаку») семіотичного поля української культури. Обґрунтовано, що знаково-символічний простір Революції Гідності, поряд зі статичними елементами (національні архетипи), виступає динамічним виміром семіосфери українського суспільства та культури на сучасному етапі їхнього розвитку.

Ключові слова: *знаково-символічний простір, Євромайдан, Революція Гідності, семіосфера, знакова динаміка.*

И.Л. Демченко

МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ ЗНАКОВО-СИМВОЛИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА ЕВРОМАЙДАНА В СОВРЕМЕННОЙ СЕМИОСФЕРЕ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

В статье предпринята попытка анализа пространства визуальной и вербальной коммуникации Эвромайдана в контексте процессов знаковой динамики социальных коммуникаций, которые отражают общие тенденции социокультурных трансформаций, происходящих в современном украинском обществе. Применяя методологию коммуникативно-семиотической реконструкции и моделирования, доказано, что визуальная и вербальная коммуникация, которая имела место во время событий 2013-2014 гг., свидетельствует о готовности социума к изменениям, которые проявляются в динамизме («жизни знака») семиотического поля украинской культуры. Обосновано, что знаково-символическое пространство Революции Достоинства, рядом с статическими элементами (национальные архетипы), выступает динамическим измерением семиосферы украинского общества и культуры на современном этапе их развития.

Ключевые слова: *знаково-символическое пространство, Евромайдан, Революция Достоинства, семиосфера, знаковая динамика.*

Iryna Demchenko

PLACE AND MEANING OF SIGN-SYMBOLIC SPACE OF EUROMAIDAN IN THE MODERN SEMIOSPHERE OF THE UNKRAINIAN SOCIETY

The author made an attempt to analyze the visual and verbal communication space of Euromaidan in the context of sign dynamics processes of social communications which show the general tendency of social-cultural transformations which happen through the modern Ukrainian society. Applying methodology of communicative semiotic reconstruction and modeling, it was proved that the visual and verbal communication which took place during the events of 2013-2014 revealed about society readiness for changes which has been appearing in dynamism ("life sign") of semiotic space of the Ukrainian culture. It was proved that the sign-symbolic space of the Revolution of Dignity, near the static elements (national archetype) is the dynamic dimension of semiosphere of the Ukrainian society and culture on the modern stage of their development.

Keywords: *sign-symbolic space; Euromaidan, the Revolution of Dignity; semiosphere; sign dynamics.*

© Демченко І.Л.

Актуальність дослідження. Без перебільшення, визначні події 2013-2014 рр., які в новітній українській історії відомі під маркерами «Євромайдану», «Єврореволюції» та «Революції Гідності», були національно-патріотичними виступами проти свавілля влади та правоохоронних органів, а також на підтримку європейського вектора зовнішньої політики України. Як наслідок, вони розкрили значно більшу проблему, яка дуже тісно пов'язана з «європейськістю» української ідеї, з європеїзацією України, що не є одновимірним процесом, а має відбуватися одночасно з визначенням власного цивілізаційного шляху. Проблема ця – *пошук власної національної ідентичності та формування української політичної нації*, яка особливо актуалізувалася на фоні суперечливих євроінтеграційних процесів.

Не зважаючи на 25-річчя існування нашої країни як самостійної держави, процес створення української нації не закінчився і досі. Показовими та актуальними у цьому відношенні для сучасного етапу розвитку українського суспільства є структурно-функціональні зміни комунікативного простору соціальної системи, які передбачають виокремлення не лише сталих символічних структур етнокультурного буття (національних архетипів), але й динамічних елементів семіосфери українського народу. Йдеться про семіотичну динаміку, яка представлена в межах вербальної та візуальної комунікації, що відображає процеси складних суспільних трансформацій, які пов'язані з розбудовою новочасної української нації. Динаміка знаку, яка особливо помітна на прикладі національно-патріотичних протестних акцій, що пов'язані зі становленням *євромайданного символічного простору* («Ялинка-йолка», коктейлі Молотова, барикади, фортепіано, пісні «Океану Ельзи» тощо), потребує окремого вивчення, враховуючи формування та функціонування комунікативних подій революційного дискурсу як ключового семіотичного елементу культури.

Дослідження знаково-символічного простору сьогодні можливе з урахуванням здобутків «комунікативно-лінгвістичної» парадигми в соціальних науках. Зокрема у своїй статті ми опираємося на ідеї та роботи Ф. де Соссюра, який був одним із засновників науки про знаки та знакові системи, на модель комунікативної ситуації Р. Якобсона, що лежить в основі багатьох підходів до поняття соціальної комунікації, на ідею знакової динаміки Ч. Пірса, розвиток якої потребував використання міждисциплінарного підходу та залучення робіт, які пов'язані з побудовою моделей комунікації та дослідження культури як системи знаків (Ю. Лотман, У. Еко та і.н.), з розумінням ролі символів у зв'язку зі всією системою людського мислення та діяльності (А. Уайтхед, Е. Кассірер, С. Лангер). Інша група досліджень, на які потрібно зважати з огляду на проблематику даної статті, присвячена комунікативному аспекту європейської інтеграції у зв'язку з проблемою національної ідентичності (Д. Блок, П. Дейвіс, Л. Домінеллі, Л. Грінфельд, М. Кеніг, Л. Іонін, Т. Сідоріна та ін.)

Окремо слід згадати про посилений інтерес до ролі візуальності в сучасному суспільстві, про переорієнтацію на візуально-зорову парадигму пізнання, про особливу роль медіакомунікацій, які перетворили візуальне на тотальну реальність як на рівні сприйняття, так і на рівні виробництва візуальних образів. Враховуючи візуально-комунікативну ситуацію, яка мала місці під час Революції Гідності, слід враховувати основні детермінанти візуалізації: розвиток символічного сприйняття людиною (Е. Кассірер), теорії символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, І. Гофман, Г. Блумер та ін.), зміна зорової дистанції між об'єктом і суб'єктом сприйняття (М. Маклюєн, М. Ямпольський), трансформації в мистецтві, які викликані можливістю масового тиражування (В. Беньямін), поява нових взаємозамінних аудіовізуальних винаходів – фото, кіно, TV тощо (С. Кракауер).

Знаково-символічні та антропокультурні аспекти дослідження семіосфери представлені в роботах О. Микитинець, О. Павлової, О. Казакової та ін. Особливо хотілося б відмітити концепцію комунікативно-семіотичного моделювання сучасної дослідниці Н. Лук'янової, в межах якої розкриваються базисні семіотичні конструкти комунікативного простору як взаємопов'язані поняття, що виступають інструментами наукового аналізу процесів трансформації культури. У роботах сучасних українських дослідників специфіка та значення знаково-символічного простору в його комунікативно-семіотичному контексті у зв'язку з феноменом

Євромайдану висвітлені не достатньо. Серед наявних робіт варто відмітити статтю Н. Удріс про семантичні аспекти візуальної комунікації в умовах суспільних трансформацій, в якій авторка, зокрема, торкається і подій періоду 2013-2015 рр. [8], О. Балинської про семіотико-правовий аналіз знаків Євромайдану [1], та Л. Лисенко про візуальні дослідження медійного образу Євромайдану [4].

Метою цієї статті є дослідження знаково-символічного простору Євромайдану та встановлення його значення для сучасної семіосфери України.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні *завдання:* 1) розкрити значення понять «знаково-символічний простір» та «семіосфера», 2) виявити та розібрати знаки та символи євромайдану в контексті семіотичної динаміки, 3) проаналізувати місце та значення знаково-символічного простору Євромайдану в семіосфері сучасної української нації.

Виклад основного матеріалу. Не зважаючи на суттєві відмінності між сучасними підходами, досить чітко проявила себе у другій половині XX ст. зміна парадигми, що торкнулася практично всієї сукупності наукових уявлень про світ, та яка супроводжується комунікативно-дискурсивним поворотом і «візуальною революцією». Комунікативні простори та світи розкривають себе в культурному діалозі, в інтенсивній взаємодії та взаємовпливі знаково-символічних систем, оскільки знак не існує поза межами комунікації, а остання неможлива без знаку. Минуле століття принесло із собою чітке розуміння глибокого зв'язку, інтеграції комунікативних процесів та культури як мегатексту, знаково-символічної системи соціуму. Станом на сьогодні неможливо розкривати природу і механізми соціокультурних змін, не помічаючи тісного зв'язку між культурними трансформаціями та впливом сучасних комунікативних технологій настільки, що «тотальна знаковість» сучасних комунікацій виступає як причина, яка перетворює сучасну реальність на «епоху невилученого сенсу» (Ф. Гірєнок).

Звертаючись до бурхливих подій 2013-2014 рр., які в новочасній історії Україні отримали назву Євромайдану або ж Революції Гідності, та які, без перебільшення, сприймаються як значні соціокультурні трансформації, ми спробуємо поглянути на них під кутом зору їхнього семіотично-комунікативного аспекту. Для цього спочатку слід апелювати до терміна *семіосфера*, який у науковий обіг введений Ю. Лотманом, і під яким він розумів *семіотичний континуум,* що включає в себе культурні тексти. «Уявімо собі, – відмічав дослідник, – в якості певного єдиного світу, який взятий у синхронному зрізі, залу музею, де у різних вітринах виставлені експонати різних епох, написи відомими та невідомими мовами, інструкції з дешифрування, складені методистами пояснювальні тексти на виставці, схеми маршрутів і правила поведінки відвідувачів, і представимо все це як єдиний механізм… Ми отримаємо образ семіосфери. При цьому не слід забувати, що всі елементи семіосфери знаходяться не в статичному, а в рухливому стані, поступово змінюючи форму відношення один до одного» [5, 253].

Ця думка є для нас важливим методологічним зауваженням, адже у ній ідеться не просто про сукупність текстів, а про певні культурні виміри, які неможливі поза символізацією. Стверджуючи, що в основі конструювання соціокультурної діяльності знаходиться здатність людини до символізації, Ю. Лотман характеризує символ не лише як засіб буття соціокультурної пам'яті [9, 23-27], але й як *конститутивний культуротворчий феномен*, що тісно «вплетений» у тканину соціального буття та ті комунікативні процеси, які з ним пов'язані. Більше того, конструювання соціокультурної реальності, як і сама семіосфера, передбачає певну ієрархічність і структурну неоднорідність, в основі якої знаходиться не лише здатність до символізації, але й процеси динамічної інтерпретації знаку людиною в якості Homo significans [6, 6].

Інтерпретуючи соціокультурне буття України як такий «семіотичний континуум» або «семіосферу», слід відмітити, що воно є досить неоднорідним утворенням, яке включає в себе *традиційно-статичний* та *динамічний* пласти. Традиційний пласт семіосфери України – усна народна творчість, розписи, обряди, він є усталеним, який сягає своїм корінням глибинних віків, та втілюється у національній архетипіці. Натомість динамічний пласт, по-перше, ґрунтуючись на методології Ч. Пірса, засвідчує ситуацію, яка пов'язана з «життям знаку», зміною його семантичного змісту під

впливом зовнішніх викликів, а, по-друге, є виходом за межі усталених статичних кордонів та переходом до кардинально нового стану. Більше того, на думку Ю. Лотмана, суперечність і складність будь-якого історико-культурного розвитку полягає у тому, що він супроводжується культурними «вибухами», що постають невід'ємним елементом динамічного процесу.

На думку О. Царьової, яка досліджує творчість Ю. Лотмана, важливо дати відповідь на запитання: чим характеризується символічна складова таких вибухів? «В умовах, – зазначає вона, – вибухових процесів різні колись значимі конвенційні набори символів, які забезпечували зберігання та трансляцію соціального досвіду, втрачають свою ефективність і перестають виконувати властиві їм культурні функції культуроутворюючого феномена» [9, 103]. Тобто, потрібно чітко відокремлювати функціонування символів у стабільному та кризовому суспільстві: *якщо в стабільному суспільстві достатньо статичного пласту знаків і символів, які відображають усталені та традиційні цінності, то у кризовому суспільстві цього явно недостатньо, що і актуалізує символотворчі процеси.* З'являється нова побутова символіка у виглядів неологізмів, метафор, візуально-комунікативних ситуацій, соціальних стереотипів, які породжені викликами часу.

Враховуючи це, у нашій статті ми дещо операційно, але будемо розводити поняття, які дуже близькі за значенням. *Під «семіосферою» України ми будемо розуміти усю сукупність семантико-семіотичного континууму, до якого входять як статичні, так і динамічні елементи, вербальні та візуальні його прояви, тоді як, у даному контексті, під поняттям «знаково-символічного простору» слід розуміти підсистему цієї семіосфери, яка локалізована в певних просторово-часових межах, як наслідок подій у 2013-2014 рр., та постає реакцією на кризу, що виникла в результаті протистояння між євроінтеграційними прагненнями українського народу, з одного боку, та злочинними, зрадницькими та свавільними діями тодішньої влади – з другого.*

Звертаючись до класифікації знаків, які присутні у символічному універсумі Революції Гідності, враховуючи проблему зв'язку соціокультурної кризи та символотворчості, ми опираємося на підходи сучасних дослідників (М. Рубцова, О. Царьової та ін.), які виокремлюють наступні групи знаків: *пластичні* (трапляються лише в мистецтві), *графічні* (можна зустріти не лише в мистецтві, але й в науці, політиці тощо)*, операційні* (слугують підтримці громадського порядку та стабілізації ситуації)*, дискурсивні* (узагальнення, які виникають у результаті мисленнєвого процесу – мовні конструкції, метафори, порівняння, гасла, пісні тощо) та *процесуальні* (виражають певні цінності та ідеї за допомогою конкретних дій) [7, 190].

Цікавими є також висновки В. Волошинова, який вказує на соціальну природу символу, що створюється не індивідом, а *між* індивідами у суспільстві. «Будь-який знак, – вважає він, – будується між соціально організованими людьми у процесі їхньої взаємодії» [3, 29]. *Буття символу – матеріалізація тих візуально-комунікативних ситуацій, що виникають між людьми*. Щоб ми там не думали, але усі символи є «діалогічними та над- персональними» [11, 2]. Вони забезпечують необхідну взаємодію між людьми, через що можна виділити такі їхні типи: *цехова символіка* (об'єднання людей в одну групу), *та, що єднає групи людей* (релігійна та корпоративна символіка), *та, що об'єднує спільноти та суспільства в державу* (національна символіка), та, *що об'єднує людство в єдине ціле* (міжнародна символіка) [7, 191].

Під час Євромайдану виник особливий понятійно-категоріальний апарат та система знаків і символів, які відображають думки, настрої населення, а також прагнення і вимоги українського суспільства. Будучи за своїм організаційним масштабом радше *цехово-корпоративною, хоча і не без національних змістів*, символіка Євромайдану, на нашу думку, представлена наступними типами знаків і символів:

- *візуально-графічні* – арт-мистецтво Євромайдану можна було зустріти на кожному кроці: намети, розмальовані на український, народний лад, каркас новорічної ялинки, на якому майоріли плакати з вимогами населення, інсталяції про президента України, фортепіано з новим декоруванням у кольори національної символіки, яке набуло нового значення та сенсу є символом свободи вираження власної індивідуальності українців, розмальовані шахтарські каски, які символізували захист від небезпеки; герб України у колі зірочок, як символ бажання

населення приєднатися до Європейського Союзу, поширення національної символіки України у вигляді стрічок синьо-жовтого кольору тощо; також кожна сотня там мала свою символіку – нарукавні пов'язки, прапори з емблемами, на яких використано символи, наприклад, зображення ангела справедливості з мечем у руках, медсестри з респіратором і мегафоном чи розгніваного козака, зображення мечів, касок, стиснутого кулака, а також знаки, що відтворюють територіальну належність сотні – леви у львів'ян, гуцульські топірці у майданівців з Карпат тощо;

- *мовно-дискурсивні* – офіційний девіз Євромайдану – заклик «Україна – це Європа», також лаконічне – «МИ Є», де часто Є оформлювали зірочками, що не лише вказує на європейське коріння українців, але й обігрує думку – українці мають показати Європі, що вони є, існують, і з ними треба рахуватися; «Я тут не за гроші», що свідчило про добру волю та свідомий вибір; серед найпопулярніших гасел лунали – «Слава Україні! – Героям слава!», «Слава нації! – Смерть ворогам!», «Україна – понад усе!»; популярними були заклики на адресу чинної влади: «Зека на йолку, ПР – на нари, Уряд – у Відставку, ВР – на перевибори, Україну – до ЄС», «Революція або смерть», «Різдво без Януковича». Також до цієї групи можна зарахувати символічні пісні, що відображають трагізм втрат («Пливе кача по Тисині», «Мамо, не плач»), прадавню самоіронію українців («Горіла шина, палала», «Вітя, чао») та водночас упевненість і бойовий дух («Стіна», «Брат за брата», «Час дати відсіч», «Разом і до кінця», «Ми прагнемо змін», «Герої не вмирають», «Революція свідомості»), пісні гурту «Океан Ельзи», зокрема такі, як «Вставай, мила моя, вставай», «Я не здамся без бою», «Подай руку Україні», польського гурту «Тарака», «Майдан» білоруса П. Клюєва, «Воїни світла» «Ляпіс Трубецькой», «Ти моя революція» українців у Німеччині тощо. По-новому на Майдані пролунав гімн України. Між іншим, не менш символічною була і поезія Євромайдану: одним із яскравих прикладів є вірш А. Дмитрук «Ніколи ми не будемо братами» («Никогда мы не будем братьями»);
- *операційні* – непересічний самоорганізаційний та логістичний потенціал, який продемонстрував Євромайдан – зготувати їжу, прибрати територію, надавати медичну допомогу, забезпечити охорону, обігріти змерзлих за потреби; самоорганізаційний потенціал українців у соціальних мережах (після перших протестних акцій у Facebook були створені групи, в яких оперативно подавалися новини Євромайдану, а офіційна сторінка Євромайдану за перші 8 днів отримала 76 тис. передплатників, за 10 днів це число досягло 117 тис. На початку лютого кількість прихильників цієї сторінки перевищила 214 тис. осіб, а число обговорень – 111 тис. Завдяки цьому сторінка Євромайдану стала найпопулярнішою і найбільш відвідуваною в українському сегменті інтернет. Прибічники Євромайдану використовують для комунікації також сторінку «Євромайдан SOS», основним призначенням якої є поширення інформації про зниклих під час протистояння людей) [2, 123]. Ми виділяємо це як окремий вид «символів-дій», які засвідчують високий рівень стабілізаційної та організаційної культури протестувальників, що об'єднані спільною метою.

Висновки. Отже, знаково-символічний простір періоду Євромайдану займає особливе місце в новітній історії України. Поряд зі статичним пластом семіосфери (національними архетипами) він представляє собою динамічний пласт, в межах якого відбулися семантичні трансформації змістів деяких знаків та символів, а також з'явилися нові знаки, які засвідчили появу «символіки протесту» в кризовий період української історії, що може бути наслідком як ситуативних подій, так і цілеспрямованої дії. В межах цього простору можна виокремити, як результат символічної динаміки, наступні групи знаків: по-перше, *операційні символи,* до яких відносяться самоорганізаційні дії на кшталт колективного приготування їжі, згуртованої медичної допомоги тощо, що символізують жагу до змін, високий культурний рівень, «європейськість» українського суспільства на цивілізаційно-генетичному рівні, по-друге, група *мовно-дискурсивних символів,* у складі якої присутні пісні та гасла, згадані нами вище, що відображають ситуацію оновлення семантичного простору у тісному зв'язку з традиційним пластом культурних цінностей та знаків, та, по-третє, *візуально-графічні символи,* без яких знаково-символічний простір Євромайдану втратить свій колорит і специфіку як

візуально-комунікативна ситуація (чого лишень варті розмальовані на український лад намети та каски).

Цей євромайданний символічний простір постає прикладом динаміки та процесуальності семіосфери України на сучасному етапі її становлення, що підказав шлях розвитку останньої, з одного боку, оминаючи логіку сліпого наслідування та копіювання західних зразків, а з іншого, не обмежуючи себе ретроградним традиціоналізмом. Такі «культурні вибухи» у соціокультурному та символічно-комунікативному вимірах, які продемонстрував Євромайдан, виявили потенціал відрод-ження українського національного духу та самоусвідомлення себе як нації, продемонстрували готовність населення до активних та рішучих дій, те, що українське суспільство хоче брати участь у розбудові української державності та розвитку країни, створюючи цікавий та автентичний знаково-символічний контент, хоч і керуючись при цьому невдоволеними та протестними настроями.

Використані джерела

1. Балинська О.М. Семіотико-правовий аналіз Євромайдану / О.М. Балинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 2. – С. 391-402.

2. Бондарчук О.В. Політична самоорганізація громадян України у соціальних мережах / О.В. Бондарчук // Грані. Сер.: Політичні науки. – 2014. – № 6 (110). – С. 121-125.

3. Волошин В.Н. Марксизм и философия языка: Основные проблемы социологического метода в науке о языке / В.Н. Волошин. – Л. : Прибой, 1928. – 188 с.

4. Лисенко Л.І. Візуальні дослідження медійного образу Євромайдану / Л.І. Лисенко // Журналістика. Філологія. Медіаосвіта : збірник наукових праць. – Полтава, 2014. – С. 118-122.

5. Лотман Ю.М. Семиосфера / Ю.М. Лотман. – СПб. : Искусство-СПб, 2001. – 703 с.

6. Лукьянова Н.А. От знака к конструктам коммуникативного пространства : монография / Н.А. Лукьянова. – Томск : Изд-во Томского политехнического ун-та, 2010. – 245 с.

7. Телепина Ю.В. Типы и функции символов в культуре цивилизаций / Ю.В. Телепина, Л.С. Николаева // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2012. – №2. – Ч.І. – С. 190-192.

8. Удріс Н.С. Візуальна комунікація в умовах суспільних трансформацій: оновлення семантичного простору / Н.С. Удріс // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Сер.: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – 2015. – Вип. 35. – С. 60-66.

9. Царева Е.А. Символ как средство понимания социокультурных изменений / Е.А. Царева // Обсерватория культуры. – 2009. – № 4. – С. 23-27.

10. Царева Е.А. Ю.А. Лотман: символический фактор в культурной динамике / Е.А. Царева // Вестник Московского государственного областного университета. Серия «Философские науки». – М. : Изд-во МГОУ. – 2010. – № 3. – С. 99–104.

11. Musurillo H. Symbol and Myth in Ancient Poetry / H. Musurillo. – N. Y. : Fordham Univ. Press, 1961. – 220 p.

References

1. Balinska, O.M. (2014). Semiotic-legal analysis of Euromaidan. Naukovuy visnyk, Lvivskyi Derzchavnyi universytetu vnytrishnih sprav, 2, 391-402 [in Ukrainian].

2. Bondarchyk, O.V. (2014). Political sef-organisation of the citizens of Ukraine in the social networks. Grani. Ser. Political sciences, 6 (110), 121-125 [in Ukrainian].

3. Voloshyn, V.N. (1928). Marxism and philosophy of a language. The main problems of the social method in the language science. L.: Priboy [in Russian].

4. Lysenko, L.I. (2014). Visual researching of the media icon of Euromaidan. Journalism. Philology. Media-education. (pp. 118-122). Poltava [in Ukrainian].

5. Lotman, U. M. (2001). Semiosphere. SPb: Iskysstvo [in Russian].

6. Lykianova, N.A. (2010). From a sign to a construct of the communicative space. Tomsk, Izdatelstvo Tomskogo politichnichesky un-ta [in Russian].

7. Telepina, U. V. & Nikolaev, L.S. (2012). Types and fuctions of signs in the culture of civilizations. Istorycheskie, filosofskie, politicheslie i uridicheskie nauki, culturologiya i iskysstvovedenie, 2, P.I., 190-192 [in Russian].

8. Udris, N.S. (2015). Visual communication in the conditions of the social transformations: renew of the semantic space. Visnyk Charkivskogo un-ty im. V.N. Karazina. Ser.: Sociologichni doslidgennya syspilstva: metodologia, teoria, metodu, 35, 60-66 [in Ukrainian].

9. Tsareva, E.A. (2009). Symbol as a method of the understanding of the socio-cultural changes. Observatoria kultury, 4, 23-27 [in Russian].

10. Tsareva, E.A. (2010). U. A. Lotman: symbol factor in the cultural dynamic. Vestnyk Moscowskogo gosydarstvennogo oblasnogo universiteta. Filosofskie nauki, 3, 99–104 [in Russian].

11. Musurillo, H. (1961). Symbol and Myth in Ancient Poetry. N. Y.: Fordham Univ. Press [in English].

РЕЦЕНЗІЇ

РЕЦЕНЗІЯ
на навчальний посібник
«Зберігання документів у бібліотеках»,

підготовлений Т. О. Долбенко, доктором культурології, професором; Ю. І. Горбанем, кандидатом культурології Київського національного університету культури і мистецтв.

В умовах динамічного розвитку інформаційного суспільства в глобальному масштабі дедалі актуалізується потреба зберігати друковані та рукописні матеріали. Інформація, яка містить у собі історичну еволюцію людського суспільства, зберігається в бібліотеках світу. Особливого значення набуває зберігання документів як оригінального й неповторного надбання певного історичного періоду з урахуванням особливостей національного та культурно-духовного розвитку суспільства, що потребує ресурсів і змін до широкого застосування основних напрямків консервації документів та запровадження інноваційних технологій їхнього зберігання.

Навчальний посібник укладений відповідно до вимог написання навчальної літератури для вишів. Зміст посібника відповідає начальному плану підготовки спеціалістів 6.020102 Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія.

Даний посібник є першим, який рекомендований Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.

Велика увага у посібнику приділена вітчизняному і зарубіжному досвіду зберігання документів у бібліотеках, зберіганню документів у технологічних процесах – моделювання, комплектування, обліку і обробки документів, зберігання документів у фондосховищах.

Позитивно слід відзначити матеріал, який поданий у таких темах, як превентивна та фазова консервація документів, фізичні технології та режими зберігання документів.

У посібнику всебічно розкриті соціальні чинники зберігання документів у бібліотеках, місце людського фактора у зберіганні документів.

Зосереджена увага на ґрунтовному висвітленні фінансового та юридичного захисту документів у бібліотеках, кримінальній відповідальності бібліотекарів і користувачів за зберігання документів.

У посібнику розглянуті ефективні технології зберігання документів у зарубіжних бібліотеках. Всебічно розкриті такі питання, як стабілізація та реставрація документів. Зберігання документів унікальної цінності, зберігання страхового фонду, причини руйнування бібліотечних документів.

Автори правильно підійшли до структуризації та розміщення матеріалу, різних видів занять.

Посібник містить чотири розділи. До навчального посібника увійшли теми для рефератів і контрольних робіт, тести до кожної теми для закріплення вивченого матеріалу, запитання до підсумкового контролю знань.

Як позитивне слід відзначити те, що у посібнику автори подають тести до кожної теми, які сприятимуть кращому засвоєнню матеріалу, самоперевірці студентів.

© Дяченко Н.С.

Важливе місце у посібнику належить розкриттю інноваційних технологій зберігання документів у бібліотеках. Зокрема таких, як мікрокопіювання та оцифровування документів.

Представлено широке коло новітніх протикрадіжних систем, розкриті їхні типи, які найліпше підходять для сучасних бібліотек. Зосереджена увага на такій сучасній технології збереження документів, як ксерокопіювання та види документів, які не підлягають йому.

Кращому засвоєнню матеріалу підручника сприятимуть семінарські, практичні заняття, завдання для самостійної роботи студентів, запитання для самоперевірки, які подані до кожної теми. Важливим є те, що у посібнику передбачено кілька варіантів самостійної роботи. До теми курсу, що сприятиме більш індивідуальному підходу до студентів, у посібнику також подані теми для написання рефератів і контрольних, запитання для підсумкового контролю знань.

Подані у навчальному посібнику матеріали допоможуть майбутнім спеціалістам професійно виконувати свої обов'язки, сприятимуть зберіганню документів для подальшого використання їх читачами.

Навчальний посібник має і практичне значення. Запропоновані технології зберігання документів можуть бути використані бібліотечним працівниками у бібліотеках.

Використана література свідчить про те, що автори глибоко ознайомлені з теоретичними і методологічними підходами до питань зберігання документів у бібліотеках, зі станом діяльності бібліотек з даного питання, проблемами, які на сьогодні існують у зберіганні документів у вітчизняних і зарубіжних бібліотеках, що дало їм можливість підготувати навчальний посібник на високому професійному рівні.

Подана у посібнику література надає можливість студентами використовувати при підготовці курсових робіт, доповідей, рефератів з проблем зберігання документів у бібліотеках.

Великою допомогою студентами у засвоєнні змісту зберігання документів у бібліотеках будуть матеріали, подані в додатках. Зокрема, «Інструкція з обліку документів, що знаходяться у бібліотечних фондах», «Інструкція про організацію та порядок обміну, перерозподілу і розповсюдження документів серед бібліотек України через систему обмінних фондів», «Положення про зберігання документів у бібліотеці», витяг з «Положення про Інвентаризацію активів та зобов'язань» термінологічний словник.

У цілому рецензований посібник має науково-методологічний рівень, вирізняється новизною в розкритті складних тем. Містить цінний теоретичний і практичний матеріал та буде корисним і цікавим для студентів, аспірантів, науково-педагогічних працівників вищих начальних закладів, а також усіх тих, кому не байдужі питання зберігання документів у бібліотеках.

Н.С. Дяченко
кандидат педагогічних наук, доцент

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бриль Юлія Олексіївна **–** аспірантка Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Демченко Ірина Леонідівна **–** здобувач, асистент кафедри культурології Київського національного університету культури і мистецтв

Копанєва Вікторія Олександрівна – кандидат історичних наук, в. о. директора Наукової бібліотеки Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Кунанець Наталія Едуардівна **–** доктор наук із соціальних комунікацій, с.н.с., професор кафедри інформаційних систем та мереж Національного університету «Львівська політехніка»

Курбан Олександр Васильович **–** кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю Київського університету ім. Б. Грінченка

Кушерський Андрій Мирославович **–** молодший науковий співробітник Фонду Президентів України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Леміш Наталія Олександрівна **–** кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін Конотопського інституту Сумського державного університету

Липак Галина Ігорівна **–** аспірантка кафедри комп'ютерних наук Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Ржеуський Антоній Валентинович **–** здобувач кафедри Інформаційних систем та мереж Національного університету «Львівська політехніка»

Соколов Віктор Юрійович **–** кандидат історичних наук, головний бібліотекар Національної парламентської бібліотеки України

Удовик Володимир Миколайович **–** кандидат історичних наук, с.н.с., докторант Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Шевчук Юлія Сергіївна **–** пошукувач Київського національного університету культури і мистецтв

ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ

Загальні положення

Редакційна колегія фахових видань Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (далі – Академії) у своїй роботі керується нормами законодавства України у сфері освіти, наукової діяльності та інтелектуальної власності.

До публікації в журналі приймаються статті проблемного, узагальнюючого, методичного характеру, які являють собою оригінальні наукові дослідження, що **раніше ніде не друкувалися.**

Статті приймаються українською, російською або англійською мовами.

Обов'язковими етапами роботи редакційної колегії з опрацювання статей перед публікацією є:

– перевірка на предмет дотримання вимог до редакційного оформлення, згідно з державними стандартами України (ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»; ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»; ГОСТ 7.9-95 (ИСО 214-76) «Реферат и аннотация. Общие требования»; ДСТУ 3582-97 «Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила»;

– здійснення редколегією внутрішнього та зовнішнього рецензування статей (пп. 2.10, 2.11 Наказу МОН України від 17 жовтня 2012 року № 1111 «Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України»);

– перевірка статей на плагіат (Статті 1, 5 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»; Стаття 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права»; п. 16 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника»).

Етапи підготовки до друку

Передаючи статтю до редакції, автор гарантує наявність у нього авторських прав на рукопис і дає згоду на публікацію тексту та метаданих статті (включаючи прізвище та ініціали автора, місце його роботи, електронну адресу для кореспонденції) у друкованій та електронній версіях журналу, що передбачає дотримання політики відкритого доступу, згідно з умовами ліцензії Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (див. сайт http://nakkkim.edu.ua/nauka/93-vidannya-akademiji) – можливість вільно читати, завантажувати, копіювати та поширювати зміст статті з навчальною та науковою метою із зазначенням авторства.

1. Статті подаються до відділу наукової та редакційно-видавничої діяльності Академії у робочі дні (з понеділка по четвер з 14.00 до 18.00) **за адресою: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, вул. Лаврська, 9, корпус 11, 2-й поверх, кабінет 37, тел. (044) 280-21-93,**

e-mail: nauka@dakkkim.edu.ua.

2. Статті магістрантів, аспірантів, здобувачів (осіб, які не мають наукового ступеня) **обов'язково супроводжуються рецензією** із зазначенням наукової новизни та актуальності публікації, підписаною доктором чи кандидатом наук (фахівцем за профілем). Підпис рецензента має бути засвідченим печаткою у кадровому підрозділі.

3. До відділу наукової та редакційно-видавничої діяльності Академії подається паперовий примірник статті та її електронна версія. На кожній сторінці роздруківки автор проставляє свій підпис, а на першій сторінці також зазначає дату подання статті до друку.

4. Стаття, в якій виявлено запозичення з матеріалів інших авторів без посилання на джерело, не повертається на доопрацювання та не публікується, а її автор може подати до редколегії інший матеріал.

У разі повторного виявлення запозичень, редакція залишає за собою право не брати у подальшому до друку матеріали даного автора.

5. **Правила цитування:**

– всі цитати мають закінчуватися посиланнями на джерела;

– посилання на підручники є небажаним;

– посилання на власні публікації допускається лише в разі нагальної потреби;

– вторинне цитування не дозволяється;

– якщо в огляді літератури або далі по тексту йде посилання на прізвище вченого – його публікація має бути в загальному списку літератури після статті.

6. За наявності трьох і більше граматичних помилок на сторінці, текст до публікації не приймається.

7. Редколегія організовує внутрішнє (обов'язкове) та зовнішнє (за необхідності) рецензування статей. Редакція інформує автора про результат розгляду, надсилаючи йому електронною поштою висновок.

Якщо автор не згоден із зауваженнями рецензента, він має обґрунтувати це письмово. Редколегія залишає за собою право відхилити статтю, якщо автор безпідставно залишає без уваги побажання рецензента.

Структура статті

1. **Індекс УДК.**

2. **Відомості про автора українською, російською та англійською мовами**, що містять такі дані (без скорочень та абревіатур): прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада із зазначенням структурного підрозділу та назви установи за основним місцем роботи автора. Наприклад: *Єсипенко Роман Миколайович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри суспільних наук Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*.

3. **Контактна інформація**: номер телефону, електронна пошта.

4. **Назва статті** українською, російською та англійською мовами.

5. **Анотації та ключові слова** наводяться трьома мовами (українською, російською, англійською):

а) анотація українською мовою містить «характеристику основної теми, проблеми, мети статті та її результати». Середній обсяг анотації – **не більше 300 слів (не більше 2300 друкованих знаків з пробілами)**;

б) анотація російською мовою та англійською мовою є перекладом україномовного варіанту, **не більше 300 слів (не більше 2300 друкованих знаків з пробілами)**;

в) анотація наводиться **одним абзацом**, з вирівнюванням по ширині; анотація надається згідно з вимогами наукометричних баз як **структурований реферат,** і повинна містити такі виділені елементи: **мета роботи**, **методологія**, **наукова новизна**, **висновки.**

«Після кожної анотації наводять ключові слова відповідною мовою. Ключовим словом називається слово або стійке словосполучення із тексту анотації, яке з точки зору інформаційного пошуку несе смислове навантаження. Сукупність ключових слів (загальною кількістю не меншою трьох і не більшою десяти) повинна відбивати поза контекстом основний зміст наукової праці.

Ключові слова подають у називному відмінку, друкують у рядок, через кому» *(Пономаренко Л. А. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня : методичні поради. – К., 2010)*.

Наприклад:

Антропологічна компонента природи держави

В.В.Хміль, Т.В. Хміль

Мета роботи. Дослідження пов'язане з пошуком нових засобів та методів обґрунтування етичних моральних норм як основи для громадянського втручання в життя держави. Криза певних соціальних теорій та моделей розвитку суспільств не завжди враховує місце та роль держави в соціальних, політичних та духовних перетвореннях. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні компаративного, історико-логічного методів. Зазначений методологічний підхід дозволяє розкрити та піддати аналізу певні моделі стосовно антропологічної компоненти в соціальних відносинах, що надаються певними типами державних утворень з метою знайти динамічний погляд на майбутнє людини, нові виміри її самореалізації. **Наукова новизна** роботи полягає в розширенні уявлень про еволюцію свободи людини в різних історичних типах держав. Порівняльний аналіз розвитку держав та місця в них свободи людини надає можливість глибше усвідомити антропологічну детермінанту, яка поступово підпорядковує та бере під свій контроль державні інституції, що необхідні для гуманізації зовнішніх умов буття людини, а також виявити напрямки розбудови держави та простір для самодіяльності людини як «від чого» так і «для чого» необхідна свобода особистості. **Висновки.** Осмислення розвитку парадигмальних систем, що засновані на моральній складовій держави, дає нову точку відліку для реформаторської діяльності, в напрямку зближення держави з загальнолюдськими цінностями. Держава, розбудовуючи себе на моральних загальнолюдських принципах, просувається до свого самознищення, як силового поля влади.

6. **Вимоги до основного тексту:**

– «постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

– аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

– формулювання цілей статті (постановка завдання);

– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку» (Витяг з Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1).

7. Структурні елементи статті необхідно виділити з абзацу напівжирним шрифтом, а саме так: **Актуальність теми дослідження**. **Мета дослідження. Виклад основного матеріалу. Наукова новизна. Висновки.**

Наведені будь-які статистичні дані мають бути підкріплені посиланням на джерела.

8. **Список використаних джерел** оформлюється згідно з вимогами ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 та ДСТУ 3582-97. Джерела наводяться мовою оригіналу в алфавітному порядку.

У списку має бути не менше 7-8 посилань на джерела, бажана наявність іноземних джерел; рекомендовано посилання на іноземні журнали з високим індексом впливовості або базову монографію в даній галузі.

Прийняті скорочення назв міст публікації: Київ – К., Дніпропетровськ – Д., Харків – Х., Одеса – О., Донецьк – Дн., Москва – М., Санкт-Петербург – СПб., Ленінград – Л., Мінськ – Мн.

9. **References** (література латиницею) наводиться повністю окремим блоком, повторюючи список літератури, наданий національною мовою, незалежно від того, є в ньому іноземні джерела чи немає. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, вони повністю повторюються у списку, наведеному в латиниці.

Список References оформлюється відповідно до стандарту **APA** (American Psychological Association (*APA*) Style). Рекомендовано користуватися системами автоматичної транслітерації:

– для транслітерації українського тексту латиницею слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (http://translit.kh.ua/#passport);

– для транслітерації російського тексту латиницею – систему Держдепартаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html).

Оформити цитування відповідно до стилю APA можна на сайті онлайнового автоматичного формування посилань:

– Citation Machine (http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book)

– http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual

Зразок детального оформлення транслітерованого латиницею списку використаних джерел див. на сайті Академії: http://nakkkim.edu.ua/images/vidannya/8F_References.pdf

Технічне оформлення

1. Обсяг – до 13 сторінок (20000 друкованих знаків з пробілами).
2. Текстовий процесор Microsoft Word.
3. Шрифт Times New Roman (Times New Roman Cyrillic), 14 кегль.
4. Поля: не менше 2 см.
5. Полуторний міжрядковий інтервал.
6. Посилання: [8, 25], де 8 – порядковий номер джерела у списку, 25 – номер сторінки. Посилання на кілька джерел: [8, 25; 4, 67].
7. Лапки: «...»; подвійні лапки для оформлення цитати в цитаті: «“...”».
8. Ілюстрації подаються за крайньою необхідністю окремими файлами. Формат jpeg з роздільною здатністю не менше 300 dpi без стиснення.

Зразок підпису під ілюстрацією: *В. Стерлігов. Крива проблема №1. 1970. Полотно, олія. 83×105. Державний музей історії. Санкт-Петербург.*

9. Таблиці і формули виконуються згідно з вимогами ДСТУ 3008-95.
8. Примітки оформлюються як виноски. Засоби Microsoft Word не використовуються. Знак виноски виконують надрядковою арабською цифрою безпосередньо після того слова, числа, символу, речення, до якого дають пояснення. Примітки розміщуються після основного тексту перед списком використаних джерел.

Приклад: У тексті:

Мета статті – простежити взаємозв’язок між філософською категорією Ніщо[1] та концепцією…

Після основного тексту перед списком використаних джерел:

Примітки:

[1] Написання Ніщо з великої літери використовується у тих випадках, коли мається на увазі відповідна філософська категорія, при акцентуванні її значущості та за бажанням самого автора. У наведених цитатах написання подано з урахуванням авторського правопису.

Підп. до друку 25.11.2016. Формат 60x84 1/8. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 12,6. Зам. 316 Тираж 1000 прим.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб’єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.